

Τ.Ε.Ι Πάτρας
Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας
Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ : *Η επέκταση και παραπέρα ανάπτυξη του τουρισμού
σαν συμβολή στην αντιμετώπιση του περιφερειακού
προβλήματος της χώρας μας.*

Εισηγητής : Δρ. Σπυρίδων Λάσκαρης

Παντελής Α. Παρασκευάς

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ	2486
----------------------	------

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή .....σελ. 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Οι περιφερειακές ανισότητες και η ύπαρξή τους στην Ελλάδα σήμερα.

A1. Ορισμός περιφέρειας και περιφερειακού προβλήματος.....σελ.	3
A2. Τα πρότυπα της περιφερειακής ανάπτυξης.....σελ.	5
A3. Η στρατηγική της περιφερειακής ανάπτυξης.....σελ.	10
A4. Οι περιφερειακές ανισότητες στη σύγχρονη Ελλάδα.....σελ.	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η συμβολή του τουρισμού στην άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων.

B1. Ο χαρακτήρας της τουριστικής δραστηριότητας.....σελ.	18
B2. Οι οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού στην περιφέρεια.....σελ.	20
B3. Η σημασία του τουρισμού για την ελληνική οικονομία και για την ανάπτυξη της ελληνικής περιφέρειας.....σελ.	24
B3.1. Τα συναλλαγματικά έσοδα της Ελλάδας.....σελ.	24
B3.2. Η εξέλιξη της τουριστικής κίνησης.....σελ.	26
B3.3. Η προσφορά ξενοδοχειακών καταλυμάτων.....σελ.	26
B3.4. Οι τουριστικές επενδύσεις.....σελ.	27
B3.5. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ και οι συνέπειες στον τουρισμό....σελ.	28
B3.6. Τάσεις - Προοπτικές.....σελ.	29
B4. Το πρόγραμμα της τουριστικής περιφερειακής ανάπτυξης, τα στοιχεία που πρέπει να περιέχει και οι στόχοι στους οποίους θα πρέπει να αποβλέπει.....σελ.	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η επέκταση του ελληνικού τουρισμού στην περιφέρεια.

Γ1. Η αξιοποίηση περιοχών που βρίσκονται στην περιφέρεια και ως σήμερα παραμένουν τουριστικά ανεκμετάλλευτες.....σελ.	35
Γ2. Η επέκταση του τουρισμού με τη μορφή των νέων μορφών τουρισμού.....σελ.	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η παραπέρα ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια.

- Δ1. Η άμβλυνση της εποχικότητας .....σελ. 53
Δ2. Η ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της περιφέρειας με στόχο την προσέλκυση ποιοτικότερου τουριστικού πλήθους.....σελ. 55

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Οικολογικός τουρισμός στον Αμβρακικό κόλπο.....σελ. 64
  2. Στα ελβετικά χωριά της Πίνδου
(Παρουσίαση της τουριστικής δραστηριότητας της περιοχής με τη μορφή κειμένου που απευθύνεται σε τουρίστα καταναλωτή.).....σελ. 75
- Βιβλιογραφία.....σελ. 79

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη αποτελεί πτυχιακή εργασία του τμήματος Διοίκησης Τουριστικών Επιχειρήσεων της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας του Τ.Ε.Ι. Πάτρας.

Το θέμα της βρίσκεται μέσα στα πλαίσια της μακροοικονομίας και συγκεκριμένα αναφέρεται στην αντιμετώπιση του περιφερειακού προβλήματος της σύγχρονης Ελλάδας μέσω της τουριστικής ανάπτυξης.

Είναι εμφανείς και υπαρκτές οι περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα σήμερα. Αρκεί μια απλή σύγκριση του ανεπτυγμένου λεκανοπεδίου της Αττικής όπου και η μεγαλύτερη βιομηχανική και εμπορική δραστηριότητα με την αγροτική και ορεινή Ευρυτανία, για να στοιχειοθετηθεί η έκταση του προβλήματος που τα αίτιά του ανάγονται στην άνιση ανάπτυξη του Ελλαδικού χώρου που συντελέστηκε από την απελευθέρωση έως σήμερα.

Στην παρούσα εργασία αρχικά αναλύεται η έννοια του περιφερειακού προβλήματος και παρουσιάζεται η ύπαρξή του στην σημερινή Ελλάδα. Ακολουθεί μια εκτενής παράθεση της ευεργετικής επίδρασης της τουριστικής δραστηριότητας στην άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων τόσο γενικά όσο και στην Ελλάδα ειδικότερα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι τρόποι επέκτασης του τουρισμού στην ελληνική περιφέρεια μέσα από την ανάπτυξη περιοχών που έως σήμερα δεν έχουν αναπτυχθεί τουριστικά καθώς και μέσα από την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Ακολουθεί ανάλυση των στοιχείων που μπορούν να οδηγήσουν σε παραπέρα ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια όπως της ποιοτικής βελτίωσης του τουριστικού προϊόντος και της άμβλυνσης της εποχικότητας. Τέλος σαν επίλογος της εργασίας αναφέρονται παραδείγματα εξειδικευμένων τουριστικών δραστηριοτήτων στην Ελληνική Περιφέρεια.

Η οργάνωση της ύλης ακολουθεί τον παρακάτω συλλογισμό ο οποίος και αποτελεί τη θέση της εργασίας:

Η άνιση οικονομική ανάπτυξη του ελλαδικού χώρου κατά τους δύο τελευταίους αιώνες είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία μεγάλων εισοδηματικών διαφορών και κατ' επέκταση

ανισοτήτων βιοτικού επιπέδου ανάμεσα στις περιφέρειες και το κέντρο. Ο Τουρισμός λόγω των ιδιαιτεροτήτων του ως προς τη διάθεση και τη φύση του τουριστικού προϊόντος αποτέλεσε στο παρελθόν ένα μέσο για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Σήμερα προβάλλεται σαν μια ελκυστική λύση για την εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων στη σημερινή τους μορφή, η οποία διαμορφώνεται κάτω από τη σκέπη της παγκοσμιοποίησης της αγοράς, της τεχνολογικής προόδου και των νέων κοινωνικών δεδομένων.

Αναλυτικότερα ο Τουρισμός ο οποίος επηρεάζει θετικά το εισόδημα, τις συναλλαγματικές εισροές, το ύψος των επενδύσεων, την απασχόληση, το βιοτικό επίπεδο, τα δημόσια οικονομικά, οδηγεί σε έργα υποδομής και ανωδομής, ενισχύει την άμυνα της χώρας, προκαλεί ανακατανομή εισοδήματος ανάμεσα σε κέντρο και περιφέρεια και αντιμετωπίζει το καίριο δημογραφικό πρόβλημα της χώρας, μπορεί να βοηθήσει με την παραπέρα ανάπτυξή του και την επέκτασή του ώστε να αντιμετωπισθεί το περιφερειακό πρόβλημα στις νέες οικονομικές συγκυρίες.

Για τη συγγραφή του κειμένου χρησιμοποιήθηκαν ένα πλήθος συγγράμματα που αφορούν την περιφερειακή ανάπτυξη και την τουριστική ανάπτυξη καθώς και μια σειρά από άρθρα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ.

1. Ορισμός περιφέρειας και περιφερειακού προβλήματος.

Η έννοια της περιφέρειας έχει πολύ στενή σχέση με την έννοια του χώρου.

Ο J. Boudeville (1972) διέκρινε τρεις επιμέρους μορφές της έννοιας του χώρου που είναι οι εξής:

- *Ο γεωγραφικός χώρος*, που αφορά συγκεκριμένο τμήμα εδάφους, το κλίμα, τους φυσικούς πόρους, το περιβάλλον. Στο τμήμα αυτό του εδάφους είναι εγκατεστημένος συγκεκριμένος πληθυσμός και οι οικονομικές του δραστηριότητες.
- *Ο μαθηματικός χώρος*, είναι ο χώρος ανεξάρτητος από συγκεκριμένη γεωγραφική εγκατάσταση, που επιτρέπει την αναπαράσταση σχέσεων, όπως οι σχέσεις παραγωγών και καταναλωτών, οι διακλαδικές σχέσεις και ροές, οι μετακινήσεις εργαζομένων κ.λ.π.
- *Ο οικονομικός χώρος*, που είναι ταυτόχρονα και γεωγραφικός και μαθηματικός. Οι σχέσεις και ροές που αφορούν τον μαθηματικό χώρο πραγματοποιούνται σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο.

Παρά την ουσιώδη διαφορά μεταξύ περιφέρειας και χώρου η διάκριση του χώρου όπως αυτή παρουσιάστηκε παραπάνω αποτελεί τη βάση για τη διάκριση των περιφερειών.

Έτσι η οικονομική περιφέρεια δύναται να νοηθεί ως μια δυναμική γεωγραφική ενότητα, της οποίας τα όρια προσδιορίζονται από τις διαχρονικές μεταβολές των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών, τις ροές και τις αλληλεξαρτήσεις των χωρικών μονάδων από τις οποίες συντίθεται.

Παράλληλα στην αναπτυξιακή ορολογία ως περιφέρεια νοούνται οι περιοχές που υστερούν σε οικονομική στάθμη σε σύγκριση με τις πιο προηγμένες της ίδιας χώρας.

Η ύπαρξη αυτών των περιοχών και οι επιπτώσεις τους στην εθνική οικονομία συνθέτουν το φαινόμενο που είναι ευρύτερα γνωστό ως περιφερειακό πρόβλημα.

Στόχος όλων των κρατών είναι η εξάλειψη του παραπάνω φαινομένου μέσα από μια πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης η οποία συμπεριλαμβάνει το σύνολο των αποφάσεων και των διαδικασιών που αποβλέπουν στην κατά το δυνατόν ισόρροπη ανάπτυξη των διαφόρων περιοχών μιας χώρας.

Η επιδιωκόμενη ισορροπία αναφέρεται τόσο σε οικονομικά μεγέθη, όπως στην κατανομή του πληθυσμού, στην οικονομική δραστηριότητα, στο κατά κεφαλήν εισόδημα, στην απασχόληση κ.λ.π., όσο και σε άλλες παραμέτρους που επηρεάζουν την διαμόρφωση του βιοτικού επιπέδου όπως η δυνατότητα υγειονομικής περίθαλψης, οι ευκαιρίες εκπαίδευσης, οι συνθήκες κατοικίας, ψυχολογίας, περιβάλλοντος κ.λ.π..

Η εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων είναι υψίστης σημασίας λόγω της επιδίωξης όλων των κρατών για ευστάθεια στην οικονομία τους αλλά και για εξασφάλιση ικανοποιητικού επιπέδου ζωής σε όλους τους κατοίκους τους. Έτσι όχι μόνο τα κράτη αλλά και διεθνείς οργανισμοί καθώς και διακυβερνητικές οργανώσεις προσδίδουν ιδιαίτερη σημασία στα θέματα περιφερειακής ανάπτυξης.

Ειδικότερα η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρεί ως περιφέρειες και παίρνει μέτρα για την ανάπτυξή τους τα τμήματα εκείνα των κρατών μελών της που από άποψη οικονομικής στάθμης υπολείπονται αισθητά σε σύγκριση με τις προηγμένες περιοχές. Έτσι ως περιφέρειες χαρακτηρίζονται η νότια και νησιωτική Ιταλία, το τμήμα της δυτικής Γαλλίας και της ανατολικής Βρετανίας, σημαντική έκταση της Ιρλανδίας καθώς και η νησιωτική Ελλάδα.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι η περιοχή που μειονεκτεί και χαρακτηρίζεται ως περιφέρεια, θεωρείται όχι μόνο εκείνη που δεν αναπτύχθηκε ακόμα αλλά και εκείνη που μετά από ανάπτυξη έχει παρακμάσει εξαιτίας των οικονομικών εξελίξεων.

Ένα ακόμα σημείο που πρέπει να υπογραμμίσουμε είναι το θέμα του προσδιορισμού της έκτασης των περιφερειών. Αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνουν συνεχόμενα γεωγραφικά τμήματα μιας χώρας και να έχουν ομοιογενείς και αλληλοσυμπληρωματικές αναπτυξιακές ιδιότητες. Η χωρική έκταση των περιφερειών δεν πρέπει να είναι ούτε τόσο στενή αλλά ούτε πολύ ευρεία, τόσο για τον εντοπισμό τους όσο και για την διασφάλιση προϋποθέσεων για τη βιωσιμότητά τους. Εξάλλου, η ευρύτερη περιφέρεια δεν αποκλείει και την κατάτμησή της σε στενότερες περιοχές.

Κατά κανόνα οι περιοχές που μειονεκτούν είναι εκείνες που βρίσκονται στο στάδιο του πρωτογενή τομέα παραγωγής (αγροτικές) και παρουσιάζουν ατροφικούς τον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα. Αντίθετα οι αστικές περιοχές συγκεντρώνουν το σύνολο των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, της εμπορικής κίνησης και των κρατικών υπηρεσιών. Πολλές φορές λοιπόν τα περιφερειακά προβλήματα εμφανίζονται με τη μορφή των διαφορών άστεως και υπαίθρου πράγμα που για την Ελλάδα αποτελεί γεγονός.

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι περιφέρειες με την έννοια των περιοχών που υστερούν σε σχέση με κάποιες άλλες, υπάρχουν σε όλα τα κράτη του πλανήτη, τα οποία προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν κατά το δυνατόν την ύπαρξή τους μέσα από προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης.

2. Τα πρότυπα της περιφερειακής ανάπτυξης.

Η επιλογή του προτύπου της περιφερειακής ανάπτυξης αποτελεί την ουσιαστική προϋπόθεση για τη συστηματική χάραξη της στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης.

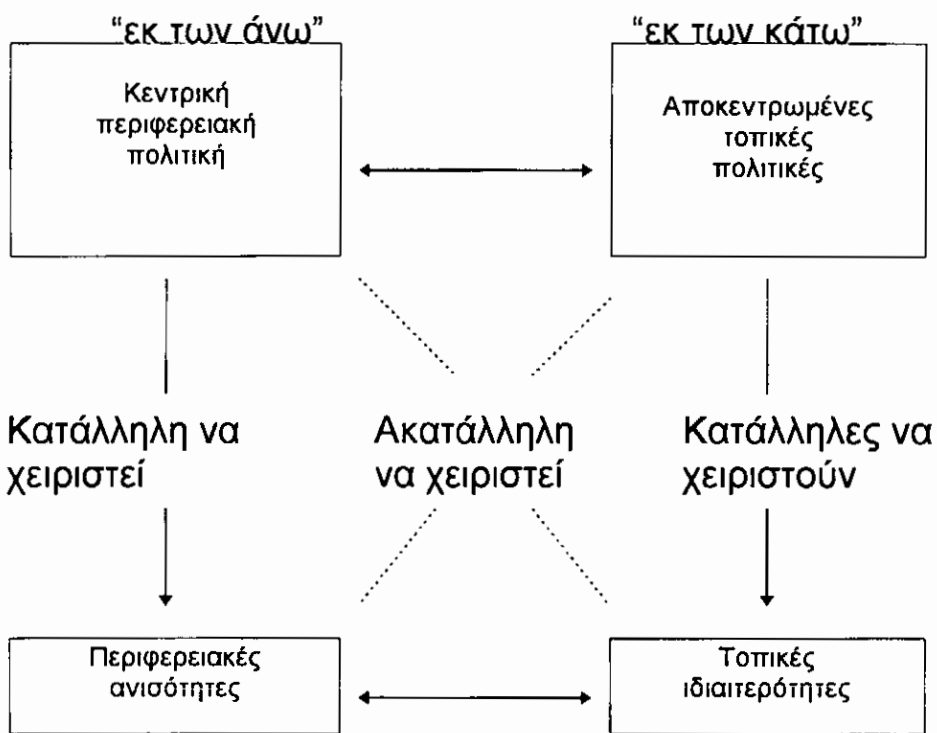
Η επιλογή αυτή εξαρτάται από δύο παράγοντες. Ο πρώτος έχει σχέση με τα γεωφυσικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της χώρας. Ο δεύτερος παράγων αφορά το εξωτερικό περιβάλλον, όπως την οικονομική συγκυρία, τους διεθνείς πολιτικοοικονομικούς προσανατολισμούς της χώρας, τη διάρθρωση και το γεωγραφικά προσανατολισμό των εξαγωγών της κ.λ.π.

Στη διεθνή πρακτική δύο πρότυπα περιφερειακής οργάνωσης της ανάπτυξης συναντώνται με διάφορες προσαρμογές. Το πρώτο προσπαθεί να αξιοποιήσει τις οικονομίες συγκέντρωσης και κλίμακας, να προωθήσει την προσέλκυση οικονομικών δραστηριοτήτων σε επιλεγμένα σημεία και

να διευκολύνει μια διαδικασία διάχυσης της ανάπτυξης στην περιφέρεια που περιβάλλει τους πόλους. Είναι το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης ή εκ των άνω ανάπτυξης το οποίο μπορεί να χειριστεί με επιτυχία κεντρικά το πρόβλημα των περιφερειακών ανισοτήτων και να στρέψει την προσοχή στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές.

Το δεύτερο πρότυπο αποσκοπεί στην ανάπτυξη όλων των χωρικών πλεονεκτημάτων, τη διατήρηση του οικιστικού ιστού και τη συμμετοχή των ντόπιων φορέων και του πληθυσμού στον προγραμματισμό της ανάπτυξης. Είναι το πρότυπο της “εκ των κάτω” ανάπτυξης ή ανάπτυξης από τη βάση η ολοκληρωμένη ανάπτυξη η οποία στηρίζεται στις τοπικές πολιτικές. Αυτές οι πολιτικές έχουν το πλεονέκτημα ότι βρίσκονται πιο κοντά στα τοπικά προβλήματα και μπορούν να χειριστούν καλύτερα το ζήτημα των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.

Οι “εκ των άνω” και “εκ των κάτω” σχέσεις

Τα δύο πρότυπα εφαρμόζονται ουσιαστικά παράλληλα, σε διάφορους συνδυασμούς, που εξαρτώνται από την αναπτυξιακή φάση που διέρχεται κάθε χώρα, από τη διεθνή συγκυρία και από κοινωνικοοικονομικές επιλογές των κυβερνήσεων. Η ουσιαστική τους διαφορά βρίσκεται στη συγκυρία της εποχής, στην οποία η κάθε κατεύθυνση αναφέρεται και

συγκεκριμένα στη φύση των περιφερειακών προβλημάτων όσο και στη λειτουργία των πολιτικών ως μηχανισμών ρύθμισής τους. Τόσο η φύση των προβλημάτων όσο και η λειτουργία των πολιτικών είναι σημαντικά διαφορετικές σήμερα απ' ό,τι ήταν στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο εμφάνισης της περιφερειακής πολιτικής.

Η κεντρική περιφερειακή πολιτική λειτουργούσε ως έναν βαθμό ως μηχανισμός σύγκλισης των περιφερειακών ανισοτήτων. Την ευνοούσε άλλωστε και η οικονομική και κοινωνική συγκυρία της εποχής: υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, συνθήκες πλήρους απασχόλησης, κυριαρχία των μεγάλων διεθνών επιχειρήσεων και της μαζικής παραγωγής, διεθνής κινητικότητα των επενδύσεων, τάσεις αποκέντρωσης τμημάτων της παραγωγικής διαδικασίας σε περιφερειακές περιοχές φτηνής και ανειδίκευτης εργασίας, μεταναστευτικές κινήσεις προς τα κέντρα ανάπτυξης σε εθνική και διεθνή κλίμακα. Μπορούσε να σχεδιάσει και να εφαρμόσει μια πολιτική ανακατανομής και προσανατολισμού των επενδύσεων στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, ακολουθώντας (και εξυπηρετώντας) τις υπάρχουσες τάσεις αποκέντρωσης.

Οι συνθήκες αυτές έχουν αλλάξει στη σύγχρονη συγκυρία. Κυριαρχούν χαμηλοί έως μηδενικοί ρυθμοί ανάπτυξης, η αποκέντρωση επενδύσεων έχει σταματήσει, η ανεργία θίγει τα παλιά κέντρα ανάπτυξης και εξουδετερώνει τα μεταναστευτικά ρεύματα, ενώ νέοι "τύποι" ανάπτυξης έχουν εμφανιστεί που συνδυάζονται με την "ευελιξία" που παρέχει η οργάνωση με βάση τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τοπικά παραγωγικά συστήματα. Οι τάσεις αυτές δεν ευνοούν μια κεντρική περιφερειακή πολιτική. Άλλωστε και ο ρόλος των κρατικών παρεμβάσεων έχει αλλάξει.

Έτσι πιο κοντά στην σημερινή εποχή και τα σημερινά προβλήματα βρίσκεται το πρότυπο της "εκ των κάτω" ή αλλιώς ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Με αυτό επιδιώκεται η προώθηση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, στις οποίες η περιφέρεια παρουσιάζει τοπικά πλεονεκτήματα με ειδικότερη προσπάθεια ολοκλήρωσης του παραγωγικού κυκλώματος και τόνωσης των ενδοπεριφερειακών ροών.

Παράλληλα στοχεύει στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων της περιφέρειας με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού ιστού χωρίς την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένο αστικό κέντρο.

Ο σχεδιασμός, η εφαρμογή και η παρακολούθηση αυτής της πολιτικής επιβάλλουν τον συμμετοχικό προγραμματισμό και την ενεργοποίηση των κατοίκων και των φορέων της περιφέρειας.

Βασικοί αντικειμενικοί σκοποί του προτύπου μπορούν να προσδιορισθούν οι ακόλουθοι:

- ◆ **Η ενεργοποίηση του πληθυσμού στην αναπτυξιακή προσπάθεια.**
- ◆ **Η ενδογενής ανάπτυξη.** Πρόκειται για τη μορφή της περιφερειακής ανάπτυξης στην οποία οι τοπικοί παράγοντες (οργανισμοί, φορείς, τοπικές επιχειρήσεις, τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα) συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας. Σε τοπικό επίπεδο αξιοποιούνται η παραγωγική δομή, η αγορά εργασίας, η επιχειρηματικότητα, οι φυσικοί πόροι, η κοινωνική και πολιτική δομή, οι παραδόσεις και η πολιτιστική κληρονομιά και δραστηριότητα πάνω στις οποίες μπορεί να αρθρωθεί η οικονομική μεγέθυνση και η βελτίωση του επιπέδου ζωής.
- ◆ **Η εξάλειψη δυαδικών φαινομένων και των επιπτώσεων των περιόδων κρίσεων.** Σε περιόδους κρίσης ή εμφάνισης δυαδικών φαινομένων ενώ το πολιτικό πρότυπο φαίνεται ευάλωτο, η ολοκληρωμένη ανάπτυξη είναι δυνατόν να δώσει λύσεις στα προβλήματα που προκύπτουν. Η τεχνολογία και η νέα οργάνωση των επιχειρήσεων αλλάζουν τις παραγωγικές διαδικασίες, τροποποιούν το άριστο μέγεθος των μονάδων, μειώνουν την απασχόληση και αναμορφώνουν τη στρατηγική των επιχειρήσεων και τις επιλογές εγκατάστασης. Στα κεντρικά σημεία εγκαθίστανται οι δραστηριότητες αιχμής (έρευνα και ανάπτυξη, ενσωματωμένος τριτογενής τομέας, υψηλή τεχνολογία κ.τ.λ.). Έτσι οι επιπτώσεις της οικονομικής συγκυρίας, του ανταγωνισμού των νεοβιομηχανικών χωρών και της έντασης της ιεραρχίας του χώρου συμβάλλουν στη διαφοροποίηση των επιπέδων μεγέθυνσης σε βάρος των περιμετρικών περιφερειών, που έχουν στηρίξει την ανάπτυξή τους στο μοντέλο συγκέντρωσης - διάχυσης. Η αύξηση των τιμών των εισροών (και των μισθών) και η εμφάνιση αρνητικών οικονομικών συγκέντρωσης στους πόλους καθώς και η ανάπτυξη της πληροφόρησης, των επικοινωνιών και της τεχνολογίας δίνουν τη δυνατότητα προώθησης της ανάπτυξης σε περιοχές με χαμηλότερες τιμές παραγωγικών συντελεστών και τοπικά πλεονεκτήματα για τοπική εκβιομηχάνιση, διατήρηση ανταγωνιστικότητας δημιουργία κερδών και συσσώρευση κεφαλαίου.

- ◆ **Η προώθηση των στόχων της περιφερειακής πολιτικής που δεν προωθούνται επαρκώς από τον κεντρικό προγραμματισμό.**

Τέτοιοι στόχοι είναι:

- η συγκράτηση πληθυσμού
- η τόνωση της απασχόλησης
- η αξιοποίηση των πόρων
- η άνοδος του επιπέδου διαβίωσης

Τα βασικά μέσα που αξιοποιούνται στην εφαρμογή της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι τα ακόλουθα:

1. Η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της Περιφερειακής Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
2. Η πολυπυρηνική διάθρωση των υπηρεσιών και των διευκολύνσεων. Στα πλαίσια κάθε περιφέρειας προωθείται η λειτουργική αλληλεξάρτηση, με την εγκατάσταση σε κάθε χωρική της μονάδα μιας ή περισσότερων υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του συνόλου.
3. Η βελτίωση του συστήματος μεταφορών, με στόχο την εξάλειψη της γεωγραφική, της οικονομικής και της κοινωνικής απομόνωσης. Με τη βελτίωση των μεταφορών διευκολύνεται η πρόσβαση των προϊόντων της τοπικής παραγωγής στις μεγάλες αγορές των αστικών κέντρων και των κατοίκων στους χώρους δουλειάς και τις υπηρεσίες. Επίσης η ενίσχυση του ενδοπεριφερειακού δικτύου μεταφορών αυξάνει τη συνεκτικότητα και διευκολύνει την ισόρροπη ανάπτυξη των χωρικών μονάδων της περιφέρειας.
4. Η καθιέρωση ειδικών κινήτρων για την προώθηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης και την ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας σε δραστηριότητες μικρούς μεγέθους, καθώς και την ενθάρρυνση της ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών εκ μέρους των νέων στις υποβαθμισμένες περιφέρειες.
5. Η πληροφόρηση και η κατάρτιση στελεχών που αποτελούν βασικά μέσα για την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης, της κοινωνικής αναδιάρθρωσης και του μικροπεριφερειακού προγραμματισμού.

Στα πλαίσια της προσπάθειας αξιοποίησης των τοπικών πλεονεκτημάτων, της αύξησης του περιφερειακού εισοδήματος και της συγκράτησης του

πληθυσμού στην περιφέρεια, η διαδικασία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης εστιάζει το ενδιαφέρον της στους ακόλουθους τομείς:

- Στον εκσυγχρονισμό και ανάπτυξη των επιχειρήσεων του πρωτογενή τομέα με την εκμετάλλευση όλων των δυνατοτήτων της περιφέρειας στη καλλιέργεια, στην κτηνοτροφία, στην αλιεία, στη δασοκομία, στο κυνήγι, στη μελισσοκομία κ.τ.λ.
- Στην ανάπτυξη του τουρισμού, εσωτερικού και εξωτερικού στο επίπεδο που επιτρέπουν οι δυνατότητες της περιφέρειας.
- Στην ενίσχυση της βιοτεχνίας, με την θέσπιση κινήτρων, την ίδρυση βιοτεχνικών κτιρίων και την εξασφάλιση της αναγκαίας υποδομής όπως δίκτυο, επαρκής ηλεκτροδότηση, υδροδότηση κ.τ.λ.
- Στην ανάπτυξη των υπηρεσιών εκπαίδευσης, υγείας και αναψυχής με την δημιουργία και την διασπορά μικρών και μεσαίων μονάδων παροχής των παραπάνω υπηρεσιών.
- Στην ευκολότερη προσπέλαση στις διοικητικές υπηρεσίες με την ουσιαστική αποκέντρωσή τους.
- Στην δημιουργία της κατάλληλης υποδομής για την πραγμάτωση και την βιωσιμότητα των παραπάνω επιδιώξεων. Η υποδομή αυτή αφορά το οδικό δίκτυο, τις λιμενικές εγκαταστάσεις, το σιδηροδρομικό δίκτυο, τους αγροτικούς και δασικούς δρόμους, τις τηλεπικοινωνίες, την ηλεκτροδότηση, την υδροδότηση, την αποχέτευση.

3. Η στρατηγική της περιφερειακής ανάπτυξης

Η στρατηγική της Περιφερειακής Ανάπτυξης είναι η ακολουθητέα πορεία για την προσέγγιση των στόχων της περιφερειακής πολιτικής με την αξιοποίηση των διαθέσιμων μέσων.

Τα κύρια σημεία της στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης, είναι:

- Η διαμόρφωση του πρότυπου περιφερειακής ανάπτυξης.
- Ο προσδιορισμός του ρόλου των αστικών κέντρων και η επιλογή αυτών που θα λειτουργήσουν ως κέντρα διάχυσης της ανάπτυξης.

- Η προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης.
- Οι χωρικές προτεραιότητες παρέμβασης.
- Η κατάρτιση των προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης.
- Η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων των περιφερειών και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ο προσδιορισμός του ρόλου των υπηρεσιών περιφερειακής ανάπτυξης.

Η διαμόρφωση στρατηγικής σε κάθε χώρα εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων οι κυριότεροι από τους οποίους είναι οι εξής:

- οι σκοποί της εθνικής οικονομικής πολιτικής
- οι σκοποί της εθνικής περιφερειακής πολιτικής
- οι πολιτικές αντιλήψεις και επίδραση ομάδων πίεσης
- ο βαθμός ανάπτυξης της χώρας
- οι περιφερειακές ανισότητες και η μορφή του περιφερειακού προβλήματος της χώρας
- η γεωγραφική διαμόρφωση και το μέγεθος της χώρας
- η πληθυσμιακή πυκνότητα και η γεωγραφική κατανομή των μεγάλων αστικών κέντρων και των μητροπολιτικών περιφερειών
- η διαμόρφωση της οικονομίας των περιφερειών
- η συνολική οικονομική κατάσταση

Υπό την επίδραση των παραγόντων αυτών η στρατηγική περιφερειακής ανάπτυξης που διαμορφώνεται στις διάφορες χώρες διαφοροποιείται σε σημαντικό βαθμό.

Οι βασικοί παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση της στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης στην περίπτωση της Ελλάδος είναι οι ακόλουθοι:

1. Οι επιδιώξεις της εθνικής οικονομικής πολιτικής όπως η αύξηση των εξαγωγών, η ενσωμάτωση σύγχρονης τεχνολογίας, φαίνεται ότι οδηγούν στην προώθηση της αποτελεσματικότητας έστω και σε βάρος της ισότητας.
2. Οι σκοποί της περιφερειακής πολιτικής που επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τη διαμόρφωση της αναπτυξιακής στρατηγικής είναι: η βιομηχανική αποκέντρωση, η ενίσχυση της περιφερειακής βιομηχανίας και η ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη με έμφαση στις παραμεθόριες και νησιωτικές περιφέρειες. Οι σκοποί της περιφερειακής πολιτικής όπως διατυπώνονται και όπως έχουν γίνει αποδεκτοί, οδηγούν στην διαμόρφωση ενός σύνθετου μοντέλου αποκεντρωμένης συγκέντρωσης και τοπικής (ενδογενούς) ανάπτυξης.
3. Οι πολιτικές αντιλήψεις πολλές φορές τείνουν να ευνοούν την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης. Η τελευταία δεν μπορεί να νοηθεί ως αυτοτελής αναπτυξιακή πολιτική αλλά μόνο ως στοιχείο της στρατηγικής ολοκληρωμένης ανάπτυξης, γιατί μόνο τότε είναι δυνατόν να επιλυθούν τα προβλήματα που αφορούν την οριοθέτηση των μικροπεριφερειών προγραμματισμού, την ένταξη των αναλαμβανομένων πρωτοβουλιών στη διαδικασία της ολοκλήρωσης του παραγωγικού κυκλώματος, την ισόρροπη ανάπτυξη κ.λ.π. Υπάρχει επίσης τάση υποβάθμισης του ρόλου των κέντρων ανάπτυξης και των οικονομιών συγκέντρωσης παρά τη σημασία τους στη διεθνή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και την αποδειγμένη επίδρασή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη της Ελλάδας.
4. Η γεωγραφική διαμόρφωση της χώρας. Συγκεκριμένα ο μεγάλος αριθμός ορεινών, μικρών νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών στην Ελλάδα επιβάλλουν την χάραξη προτεραιοτήτων, τη διαμόρφωση ειδικών μέσων για τις περιφέρειες αυτές και την επιλογή αναπτυξιακού προτύπου που να αξιοποιεί τις δυνατότητες της ενδογενούς ανάπτυξης αλλά παράλληλα να προωθεί την διάχυση και την απορρόφηση της ανάπτυξης από δυναμικά κέντρα ανάπτυξης.
5. Η γεωγραφική κατανομή των μεγάλων αστικών κέντρων και η πληθυσμιακή πυκνότητα χωροθετούν σε σημαντικό βαθμό την πολιτική των κέντρων ανάπτυξης και επηρεάζουν την διαμόρφωση της πολιτικής παρέμβασης στις κορεσμένες περιφέρειες. Έτσι στην ελληνική περιφέρεια τα αστικοβιομηχανικά συγκροτήματα που μπορούν να λειτουργήσουν ως κέντρα ανάπτυξης ευρίσκονται επί του

κυρίου οδικού άξονα της χώρας και ήδη έχουν δημιουργήσει συνθήκες πολιτικής ανάπτυξης στους περιβάλλοντες νομούς.

6. Οι περιφερειακές ανισότητες της χώρας παρουσιάζουν τάσεις άμβλυνσης. Η συσσώρευση πληθυσμού στην περιφέρεια της πρωτεύουσας πραγματοποιείται με συνεχώς φθίνοντα ρυθμό ενώ οι ανισότητες στο προϊόν και την απασχόληση μειώθηκαν σημαντικά τη δεκαετία του '80. Μετά το 1980 παρουσιάζεται μια αναστροφή του προτύπου της περιφερειακής βιομηχανικής ανάπτυξης. Εμφανίζονται προβλήματα διαρθρωτικής οπισθοδρόμησης (αποβιομηχάνιση) σε αρκετά μεγάλα αστικά κέντρα ενώ νέοι δυναμικοί κλάδοι καθώς και ευνοϊκές τοπικές συνθήκες για την ανάπτυξη της μεταποίησης αναπτύσσονται στις περιμετρικές περιφέρειες. Η εξέλιξη αυτή, που έχει σχέση με την εμφάνιση ευνοϊκών συνθηκών τοπικής εκβιομηχάνισης σε διεθνές επίπεδο, υπό την επίδραση της οικονομικής συγκυρίας, είναι δυνατό να στηρίζει μια πολιτική τοπικής ενδογενούς εκβιομηχάνισης των περιμετρικών περιφερειών. Σημαντικά βήματα στην κατεύθυνση αυτή, που θα τόνωναν των ανταγωνιστικότητα, την εξαγωγική δραστηριότητα και την μεγέθυνση των ΜΜΕ δεν έγιναν την περίοδο που προαναφέρθηκε, με κίνδυνο αλλαγή της συγκυρίας με στροφή στις μεγάλες κεντρικές επιχειρήσεις του '80 ως χαμένη ευκαιρία για την ενδογενή εκβιομηχάνιση.
7. Ο βαθμός ανάπτυξης της χώρας δεν έχει ίσως τόσο μεγάλη σημασία όσο το οικονομικό πλαίσιο στο οποίο θα προωθήσει την ανάπτυξη της χώρας μας. Το πλαίσιο αυτό είναι ο ενιαίος ευρωπαϊκός χώρος, που επιβάλλει μια διπλή πολιτική:
  - Την πολιτική των κέντρων ανάπτυξης που θα ευνοήσει την δημιουργία οικονομιών συγκέντρωσης, της ανάπτυξης προωθητικών βιομηχανιών, τη μεγέθυνση και την τόνωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Η πολιτική αυτή μπορεί να αφορά είτε πόλους ανάπτυξης στην κοινή τους μορφή είτε τεχνολόγους που συνδυάζουν τα χαρακτηριστικά των πόλων (προωθητικές βιομηχανίες, υποδομή, επαρκές πληθυσμιακό μέγεθος, ειδικευμένο δυναμικό) με την λειτουργία εργαστηρίων και τη σύνδεσή τους με τη βιομηχανική παραγωγή με στόχο της παραγωγή σύγχρονης τεχνολογίας και την ενσωμάτωσή της στην παραγωγική διαδικασία.

- Την πολιτική της ολοκληρωμένης ανάπτυξης που πέρα από την προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης, θα στηρίζει την ολοκλήρωση του παραγωγικού κυκλώματος και θα εξασφαλίσει το πλαίσιο βιωσιμότητας των περιμετρικών ΜΜΕ και της τοπικής βιομηχανίας.

8. Η οικονομική δομή των περιφερειών αλλά και άλλοι παράγοντες όπως το σύστημα των αστικών τους κέντρων και η γεωγραφική τους διαμόρφωση επηρεάζουν την εξειδίκευση της στρατηγικής κυρίως όσον αφορά:

- τα κέντρα διάχυσης της ανάπτυξης
- τα προγράμματα ολοκληρωμένης ανάπτυξης
- τις προτεραιότητες στις προβληματικές περιοχές τους.

4. Οι περιφερειακές ανισότητες στη σύγχρονη Ελλάδα.

Η Ελλάδα όπως και τα περισσότερα κράτη, παρουσιάζει περιφερειακές ανισότητες. Σήμερα όμως περισσότερο από ποτέ απαιτείται άμεση αντιμετώπισή τους, τόσο λόγω της προοπτικής της συμμετοχής μας στην ΟΝΕ, όσο και λόγω των νέων παγκόσμιων οικονομικών εξελίξεων. Στόχος του Ελληνικού Κράτους είναι η ανάπτυξη και η συμμετοχή με ίσους όρους στη νέα τάξη πραγμάτων. Μια ανάπτυξη που οφείλει να είναι ισόρροπη και τα αποτελέσματά της να διανεμηθούν σε όλες τις περιφέρειες.

Σε επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν αναλυτικά τα νέα παγκόσμια οικονομικά δεδομένα που κάνουν την περιφερειακή ανάπτυξη αναγκαιότητα για την Ελλάδα του σήμερα. Προς το παρόν όμως θα παρουσιαστούν οι ανισότητες της ελληνικής επικράτειας από μια στατική σκοπιά, όπως δηλαδή παρουσιάζονται σήμερα.¹

Ένα οικονομικό μέγεθος το οποίο είναι σε ικανοποιητικό βαθμό δείκτης του πλούτου, της παραγωγικότητας και του βιοτικού επιπέδου της κάθε περιοχής είναι το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν. Συγκρίνοντας λοιπόν το ΑΕΠ από νομό σε νομό μπορούμε να σχηματίσουμε μια ικανοποιητική εικόνα για τις περιφερειακές ανισότητες στον ελληνικό χώρο.

Την πρωτιά στο κατά κεφαλήν εισόδημα ανά κάτοικο παίρνει καθαρά η Βοιωτία με 2.144.963 δραχμές, ενώ ακολουθούν οι κάτοικοι της

Δωδεκανήσου και της Κοζάνης. Στον αντίποδα βρίσκονται η Ευρυτανία και τα Γρεβενά, αφού το εισόδημά τους δεν ξεπερνά τις 800,000 δραχμές ανά κάτοικο.

Ο μέσος όρος για κάθε Έλληνα είναι 1.535.032 δραχμές και η μεγάλη μερίδα των νομών της χώρας “κινούνται” κοντά σε αυτό το επίπεδο.

Η Αττική, όπου παρατηρείται και η μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού, βρίσκεται πάνω από το μέσο όρο της χώρας, αφού κάθε κάτοικος είχε εισόδημα το 1994 ίσο με 1.672.730 δραχμές. Από κοντά ακολουθούν οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης με κατά κεφαλή ΑΕΠ 1,602,953 δραχμές.

Αναλυτικά κατά κεφαλήν εισόδημα:

- Λιγότερο από 1.000.000 δραχμές έχουν οι νομοί Άρτας, Θεσπρωτίας, Γρεβενών, Καστοριάς και Χίου.

- Από 1.000.000 έως και 1.500.000 δραχμές έχουν οι νομοί, Ιωαννίνων, Έβρου, Ξάνθης, Δράμας, Σερρών, Χαλκιδικής, Πέλλης, Φλώρινας, Πιερίας, Λάρισας, Τρικάλων, Πρεβέζης, Καρδίτσας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Ευβοίας, Κύκλάδων, Λέσβου, Σάμου, Ρεθύμνου, Αιτωλοακαρνανίας, Λευκάδας, Κεφαλονιάς, Ζακύνθου, Αχαΐας, Ηλείας, Αρκαδίας, Μεσσηνίας, Λακωνίας και Αργολίδας.

- Από 1.500.000 έως και 2.000.000 δραχμές έχουν οι νομοί Αττικής, Κορινθίας, Μαγνησίας, Καβάλας, Δωδεκανήσου, Κερκύρας, Κοζάνης, Ημαθίας, Κιλκίς, Θεσσαλονίκης, Ηρακλείου, Λασιθίου και Χανίων.

- Από 2.000.000 έως 2.500.000 δραχμές ο νομός Βιωτίας.

Το ποσοστό ανεργίας σε κάθε νομό της χώρας αποδεικνύεται σημαντικός παράγοντας για το κατά κεφαλή εισόδημα. Δεν είναι τυχαίο ότι δύο από τους νομούς με το χαμηλότερο εισόδημα (Καστοριάς και Γρεβενών) βρίσκονται στη Δυτική Μακεδονία, την περιφέρεια με την υψηλότερη ανεργία στη χώρα (17,12%), σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας. Οι άνεργοι στην Ελλάδα ανέρχονταν το 1996 στις 450.000, αριθμός που αποτελεί το 10,41% του εργατικού δυναμικού. Τη χαμηλότερη ανεργία παρουσιάζει η Κρήτη, αφού είναι μόλις 4,09%. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η ανεργίας σχετίζεται με τη συμμετοχή του πληθυσμού στην εργατική δύναμη καθώς και με το κατά κεφαλή εισόδημα. Έτσι τα στοιχεία δείχνουν ότι οι περισσότεροι από

τους μισούς κατοίκους της Κρήτης (56,3%) που θεωρούνται κατάλληλοι για εργασία (πάνω από 14 ετών) συμμετέχουν στην εργατική δύναμη (απασχολούμενοι ή αναζητώντας εργασία). Αυτό έχει αντίκτυπο και στο εισόδημα των κατοίκων: οι κάτοικοι της Κρήτης, με εξαίρεση αυτούς του Ρεθύμνου, “απολαμβάνουν” υψηλότερο κατά κεφαλή εισόδημα από το μέσο όρο της χώρας.

Αν τώρα εξετάσουμε το γεωγραφικό χάρτη της χώρας με βασικό στοιχείο το κατά κεφαλήν ΑΕΠ του κάθε νομού θα παρατηρήσουμε ότι οι πιο ανεπτυγμένες περιοχές είναι γύρω από την Αττική και τη Θεσσαλονίκη καθώς και οι περιφέρειες της Κρήτης και της Δωδεκανήσου. Γενικά το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας χωρίζει τη χώρα σε 13 Περιφέρειες οι οποίες αποτελούν συνεχόμενα γεωγραφικά τμήματα της Ελλάδας και έχουν ομοιογενείς και αλληλοσυμπληρωματικές αναπτυξιακές ιδιότητες. Οι περιφέρειες αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης
- Κεντρικής Μακεδονίας
- Δυτικής Μακεδονίας
- Ηπείρου
- Ιονίων Νήσων
- Δυτικής Ελλάδας
- Θεσσαλίας
- Στερεάς Ελλάδας
- Αττικής
- Πελοποννήσου
- Νήσων Νοτίου Αιγαίου
- Νήσων Βορείου Αιγαίου και
- Κρήτης

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Ήπειρος είναι η φτωχότερη περιφέρεια της Ελλάδας αλλά και ολόκληρης της Ευρώπης. Οι κάτοικοί της έχουν κατά 57% χαμηλότερη αγοραστική δύναμη από αυτή του μέσου Ευρωπαίου. Σε δεύτερη θέση στην Ευρώπη των "15" έρχονται οι υπερπόντιες γαλλικές περιοχές, ακολουθούν οι πορτογαλικές Αζόρες και στην επόμενη θέση βρίσκεται το Βόρειο Αιγαίο. Οι κάτοικοί του έχουν κατά 5% χαμηλότερη αγοραστική δύναμη από το μέσο Ευρωπαίο.

Οι πλουσιότερες περιφέρειες της Ελλάδας είναι της Αττικής, του Νοτίου Αιγαίου και της Κρήτης, για τις οποίες όμως θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν προσεγγίζουν τον ευρωπαϊκό μέσο όρο από άποψη αγοραστικής δύναμης ανά κάτοικο.

Από την παραπάνω ανάλυση γίνεται φανερή η μορφή των περιφερειακών ανισοτήτων της χώρας. Ο Τουρισμός είναι μια οικονομική δραστηριότητα που βοηθάει ουσιαστικά στην περιφερειακή ανάπτυξη. Αυτή η φύση της τουριστικής δραστηριότητας θα αναλυθεί στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΜΒΛΥΝΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ.

1. Ο χαρακτήρας της τουριστικής δραστηριότητας.

Ως τουρισμός, ορίζεται εκείνο το φαινόμενο της διακίνησης του τουρίστα καταναλωτή από τον τόπο μόνιμης διαμονής του σε έναν άλλο τόπο προσωρινής διαμονής με σκοπό την ψυχαγωγία και την κάλυψη ψυχικών αναγκών και σε καμία περίπτωση με σκοπό το κέρδος.

Αυτός ο τόπος στον οποίο οδηγείται ο τουρίστας και έχει όλα εκείνα τα θέλγητρα ώστε να προκαλέσει αυτή τη μετακίνηση λέγεται τουριστικός τόπος .

Ο τουριστικός τόπος έχει αρχικά μια τοποθεσία που έχει συγκεντρωμένες τουριστικές πρώτες ύλες που δεν μπορούν να μεταφερθούν αλλού και να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή του τουριστικού προϊόντος, όπως συμβαίνει με άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες. Στην περίπτωση αυτή, πρώτες ύλες είναι κατά κύριο λόγο τα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία που συνδέονται στενά με τον τουριστικό τόπο και ειδικότερα με τα θέλγητρά του.

Όπως είναι γνωστό, πρωταρχικό ρόλο στην επιλογή ενός τόπου για τουριστική ανάπτυξη παίζουν τα φυσικά και πολιτιστικά του στοιχεία που διαθέτει. Για παράδειγμα η ανάπτυξη τουρισμού πόλης, χειμερινών σπορ, υγείας, παραχείμασης, συνεδρίων κ.λ.π. προϋποθέτει ορισμένα φυσικά, κλιματολογικά και τεχνικά δεδομένα που βρίσκονται σε συγκεκριμένους τόπους και επιλέγονται για την ανάπτυξη αντίστοιχης μορφής τουρισμού.

Παράλληλα όμως με τα ευνοϊκά φυσικά και κλιματολογικά δεδομένα ενός υπό κρίση τουριστικού τόπου, σημαντικό ρόλο στη διαδικασία επιλογής του παίζουν και τα πολιτιστικά στοιχεία, με την ευρύτερη έννοια του όρου, που μπορεί να είναι συμπληρωματικά των πρώτων ή να λειτουργήσουν αυτοδύναμα.

Τα παραπάνω από μόνα τους δεν μπορούν να στηρίζουν τη δημιουργία τουριστικών δραστηριοτήτων. Θα πρέπει απαραίτητα να συντρέχουν και άλλες βασικές προϋποθέσεις, όπως είναι για παράδειγμα η ύπαρξη έργων τουριστικής υποδομής κυρίως όμως θα πρέπει η απόσταση που συνδέει τον τόπο της μόνιμης διαμονής του τουρίστα με τον τουριστικό τόπο να είναι απαραίτητα προσπελάσιμη, δηλαδή το κόστος του ταξιδιού να είναι τέτοιο που να μπορεί να το πληρώσει ο τουρίστας ή να μπορεί να πληρώσει το τουριστικό πακέτο στο οποίο περιλαμβάνεται αυτό.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι τουριστικός τόπος με τα θέλγητρά του αναμφισβήτητα αποτελεί το σημαντικότερο παραγωγικό συντελεστή του τουριστικού προϊόντος, πλην όμως τα κριτήρια επιλογής του πρέπει να είναι ορθολογικά, γιατί αλλιώς δημιουργούνται προβληματικοί τουριστικοί τόποι που αναπόφευκτα έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην τουριστική οικονομία σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Οι τουριστικοί τόποι σύμφωνα με την ανάλυση των φυσικών και των πολιτιστικών στοιχείων τους και σε συνδυασμό με τη διάκριση των εναλλακτικών μορφών του σύγχρονου τουρισμού, ανάλογα με την εποχή και το σκοπό της μετακίνησης των τουριστών, μπορούν να χωριστούν σε κάποιες κατηγορίες - τύπους. Σπάνια συναντά κανείς τουριστικό τόπο με αμιγή τύπο και αυτό γιατί κάθε ένας από αυτούς έχει τα δικά του φυσικά ή και πολιτιστικά στοιχεία που κυριαρχούν και τον προσδιορίζουν. Τα δευτερεύοντα στοιχεία αξιοποιούνται και αποβλέπουν στην προβολή του βασικού χαρακτηριστικού στοιχείου οποιοδήποτε και αν είναι αυτό. Με βάση λοιπόν το κυρίαρχο χαρακτηριστικό στοιχείο κάθε τουριστικού τόπου μπορεί να τους διακρίνει κανείς σε 12 βασικούς τύπους:

1. Αστικοί
2. Παραθαλάσσιοι
3. Νησιωτικοί
4. Παρόχθιοι
5. Παραλίμνιοι
6. Ορεινοί
7. Πεδινοί

8. Δασώδεις
9. Θερμοπηγών
10. Πολιτιστικοί
11. Θρησκευτικοί
12. Αρχαιολογικοί

Θα παρατηρήσουμε ότι 11 από τις 12 κατηγορίες των τουριστικών τόπων βρίσκονται στην περιφέρεια πράγμα που μας οδηγεί στην διαπίστωση ότι ο τουρισμός μιας και το προϊόν του είναι αμετάθετο και καταναλώνεται στον τόπο παραγωγής του είναι μια δραστηριότητα που αναπτύσσεται κυρίως στην περιφέρεια.

Αυτό αποτελεί γεγονός για την Ελλάδα της οποίας οι φυσικές καλλονές και τα αξιοθέατα είναι διάσπαρτα σε ολόκληρη την επικράτεια από τη Θράκη και την Ήπειρο έως την Κρήτη. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι υπάρχουν σημαντικοί τουριστικοί τόποι (πολλές φορές αναξιποίητοι) σε πολύ φτωχές και μη αναπτυγμένες περιφέρειες η αξιοποίηση των οποίων θα μπορούσε να συμβάλλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη.

2. Οι οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού στην περιφέρεια.

Η οικονομική ανάπτυξη προκαλείται από μια αύξηση στην ποσότητα ή την ποιότητα των παραγωγικών συντελεστών. Είναι γεγονός ότι η ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια προκαλεί μια τέτοιας μορφής αύξηση και στους τρεις συντελεστές παραγωγής, πρώτες ύλες, κεφάλαιο και εργασία.

Αρχικά όσον αφορά τις πρώτες ύλες, ο τουρισμός εκμεταλλεύεται οικονομικά τον πολιτιστικό πλούτο, τα αξιοθέατα, τις φυσικές καλλονές και την παράδοση της περιφέρειας τα οποία ήταν αναξιοποίητα στο παρελθόν. Κάτι τέτοιο σημαίνει μετακίνηση της οικονομίας της περιοχής πιο κοντά στα όρια της καμπύλης των παραγωγικών δυνατοτήτων της.

Παράλληλα αυξάνεται η αποταμίευση και η δυνατότητα επενδύσεων καθώς δημιουργείτε επιπλέον κεφάλαιο μέσω των συναλλαγματικών εισροών που επιφέρει ο τουρισμός και την αύξηση του εισοδήματος του έχουν αυτές ως αποτέλεσμα. Συγχρόνως η επαφή με άλλους πολιτισμούς είναι ένας τρόπος ανταλλαγής ιδεών και τεχνολογίας.

Τέλος, όσον αφορά την εργασία προκαλείται σημαντική αύξηση ποσοτικά αλλά και ποιοτικά. Ποσοτικά αφού απασχολούνται κατηγορίες εργατικού δυναμικού που αντιμετωπίζουν προβλήματα ανεργίας όπως είναι οι γυναίκες και οι νέοι και ποιοτικά καθώς προσφέρει ένα άριστο εργασιακό περιβάλλον που απαιτεί γνώσεις και δεξιότητες.

Τόσο οι μεταβολές στο κεφάλαιο όσο και στην εργασία μπορούν να μετατοπίσουν την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων προς τα δεξιά πράγμα που σημαίνει οικονομική ανάπτυξη.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω ο τουρισμός κινεί τα νήματα της οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής και πράγματι πολλές περιφέρειες βασίζονται σε αυτόν ώστε να αυξήσουν το ξένο συναλλάγμα, να δημιουργήσουν τις απαραίτητες επενδύσεις και τελικά να χρηματοδοτήσουν την οικονομική τους ανάπτυξη.

Αρχικά λοιπόν, η ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια έχει ως άμεση συνέπεια την αύξηση του ξένου συναλλάγματος σε αυτή. Οι συναλλαγματικές αυτές εισροές έχουν μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη της οικονομίας καθώς αποτελούν την πηγή κεφαλαίου που μπορεί να χρηματοδοτήσει την ανάπτυξη.

Σε αυτό όμως το σημείο θα πρέπει να γίνει σαφές ότι για να μιλήσουμε για εισροή κεφαλαίου θα πρέπει να υπολογίσουμε τις εισαγωγές, την συνολική τιμή αγαθών και υπηρεσιών τα οποία θα πρέπει να εισαχθούν ώστε να εξυπηρετήσουν τους τουρίστες κατά τη διαμονή τους. Τα χρήματα αυτά, που στην ουσία διαφεύγουν από την περιφέρεια θα πρέπει να αφαιρεθούν από τις συναλλαγματικές εισροές ώστε να έχουμε το πραγματικό αποτέλεσμα.

Αυτό το συναλλαγματικό κόστος είναι πολύ μεγάλο καθώς η περιφέρεια αρχίζει να αναπτύσσει τουριστική δραστηριότητα. Υλικά θα πρέπει να εισαχθούν και κίνητρα θα πρέπει να δοθούν ώστε να προσελκυσθούν επενδύσεις. Καθώς όμως η περιφέρεια αναπτύσσεται τουριστικά το συναλλαγματικό κόστος μειώνεται σταθερά και φτάνει στο κατώτερό του σημείο. Τότε λαμβάνει χώρα ένα φαινόμενο γνωστό σαν “demonstration effect” κατά το οποίο οι κάτοικοι της περιφέρειας έχοντας αυξήσει τα εισοδήματά τους και τις απαιτήσεις τους αρχίζουν να καταναλώνουν τα εισαγόμενα αγαθά και υπηρεσίες.

Θα πρέπει λοιπόν βρισκόμενοι σε μια διαδικασία περιφερειακής ανάπτυξης να υπολογίσουμε με ακρίβεια τα καθαρά συναλλαγματικά έσοδα από την τουριστική δραστηριότητα λαμβάνοντας υπόψη και το συναλλαγματικό κόστος ώστε να έχουμε μια σαφή εικόνα της ευεργετικής συμβολής του συναλλάγματος.

Μια δεύτερη συνέπεια της τουριστικής ανάπτυξης είναι η αύξηση του εισοδήματος στην περιφέρεια.

Είναι προφανές ότι ο τουρισμός δημιουργεί νέο εισόδημα στην περιοχή υποδοχής του τουριστικού πλήθους. Ο τουρίστας το λιγότερο που έχει ανάγκη είναι φαγητό και στέγη και οι απαιτήσεις του μπορεί να φτάσουν μέχρι πολύ εξειδικευμένες υπηρεσίες όπως είναι η ενοικίαση σκαφών αναψυχής. Για να αποκτήσει αυτές τις υπηρεσίες ο τουρίστας ξοδεύει και το ποσό αυτό αποτελεί εισόδημα για την τουριστική περιφέρεια. Το εισόδημα αυτό ονομάζεται τουριστικό εισόδημα.

Το μέγεθος αυτού του εισοδήματος είναι δύσκολο να καθοριστεί. Η δυσκολία προκύπτει από το ότι ο τουρισμός είναι ο συνδυασμός πολλών διαφορετικών κλάδων της οικονομίας, και από το ότι πολλές μικρού μεγέθους επιχειρήσεις παίρνουν μέρος στην διαδικασία με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται δύσκολη η ύπαρξη ακριβών στοιχείων.

Ο πιο συνήθης τρόπος για να υπολογίσουμε το εισόδημα είναι να υπολογίσουμε τον πολλαπλασιαστή της περιοχής υποδοχής, το κατά πόσο δηλαδή το τουριστικό εισόδημα αλλάζει χέρια και διανέμεται στην τοπική κοινωνία

Ας εξηγήσουμε καλύτερα αυτήν την σημαντική ιδιότητα του τουριστικού εισοδήματος: Ο τουρίστας πραγματοποιεί μια κατανάλωση στην τουριστική περιοχή. Αυτή η κατανάλωση αποτελεί εισόδημα για τους τουριστικούς πράκτορες, τα εργαστήρια χειροτεχνίας, τα ξενοδοχεία, και του διάφορους τομείς υπηρεσιών. Ας πάρουμε τώρα ως παράδειγμα την περίπτωση του ξενοδόχου. Το εισόδημα που έλαβε από τον τουρίστα καταναλωτή το μοιράζει στους προμηθευτές του, τόσο αγαθών όσο και υπηρεσιών που προσφέρει, σε μισθούς των υπαλλήλων του και σε προσωπικό του εισόδημα προς κατανάλωση ή αποταμίευση. Αυτός είναι και ο πρώτο γύρος διανομής του εισοδήματος. Στον δεύτερο γύρο οι προμηθευτές του ξενοδόχου θα μοιράσουν το εισόδημά τους στους δικούς τους προμηθευτές, στους δικούς τους υπαλλήλους και στην προσωπική τους κατανάλωση, και αυτή η διαδικασία θα συνεχιστεί έως το εισόδημα που θα δημιουργηθεί από έναν επιπλέον γύρο θα είναι μηδέν.

Αυτή είναι η λειτουργία του πολλαπλασιαστή και η τουριστική δραστηριότητα έχει την ιδιότητα, λόγω του ότι χρειάζεται τις υπηρεσίες όλων των κλάδων της οικονομίας για να υπάρξει, να παρουσιάζει έντονο το πολλαπλασιαστικό φαινόμενο. Κάτι τέτοιο είναι πολύ ευεργετικό για μια οικονομία του θέλει να αναπτυχθεί όπως είναι η οικονομία της περιφέρειας. Για να έχουμε όμως τα μέγιστα οφέλη από αυτή την διαδικασία θα πρέπει οι διάφοροι τομείς της οικονομίας της περιφέρειας να είναι συσχετισμένοι μεταξύ τους. Έτσι καθώς ο τουριστικός τομέας προμηθεύεται τα υλικά του από τους άλλους τοπικούς φορείς τότε οι εισαγωγές είναι λιγότερες και ο πολλαπλασιαστής μεγαλύτερος.

Τέλος ένας από τους σημαντικότερους λόγους που οδηγούν στην προσπάθεια για τουριστική ανάπτυξη μιας περιφέρειας είναι ότι ο τουρισμός δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας τόσο άμεσα στην τουριστική βιομηχανία όσο και έμμεσα στους άλλους κλάδους της οικονομίας.

Πράγματι, ο τουρισμός δημιουργεί άμεση απασχόληση σε τομείς όπως τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, τις ξεναγήσεις, τις μεταφορές. Παράλληλα όμως δημιουργείτε και έμμεση απασχόληση και σε άλλους τομείς της οικονομίας όπως οι κατασκευές, η γεωργία και γενικά η βιομηχανία. Για να αναπτυχθεί ο τουρισμός θα πρέπει να γίνουν έργα υποδομής, να χτιστούν ξενοδοχεία, να συντηρηθούν αυτά τα κτίρια, να παραχθούν γεωργικά προϊόντα που να καταναλώσουν οι τουρίστες κ.α. Το ποσοστό αυτής της νέας έμμεσης απασχόλησης εξαρτάται από τους δεσμούς που υπάρχουν ανάμεσα στον τουριστικό χώρο και την υπόλοιπη τοπική οικονομία.

Γενικά όσο περισσότερη εξειδίκευση και συσχετισμός υπάρχουν ανάμεσα στον τουριστικό χώρο και την υπόλοιπη οικονομία, τόσο περισσότερη έμμεση απασχόληση δημιουργείται.

Είναι φανερά τα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης στην οικονομία μιας περιοχής. Είναι πραγματικά ένας μοχλός συνολικής οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι και κατά την προσπάθεια αντιμετώπισης του περιφερειακού προβλήματος ο τουρισμός προβάλλη ως ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο. Είναι όμως σημαντικό να λάβουμε υπόψη μας όπως αναλύθηκε και παραπάνω ότι για να γίνουν φανερά αυτά τα οφέλη, η αύξηση του εισοδήματος, οι συναλλαγματικές εισροές που οδηγούν στην δημιουργία επενδύσεων καθώς και η αύξηση στην απασχόληση, θα πρέπει η οικονομία να είναι ισχυρή με δυνατούς δεσμούς ανάμεσα τους κλάδους της και προγραμματισμένη πολιτική. Μόνο έτσι ο τουρισμός θα μπορέσει

να βοηθήσει ουσιαστικά στην περιφερειακή ανάπτυξη και να μην έχει μόνο οφέλη για την εθνική κεντρική οικονομία.

3. Η σημασία του τουρισμού για την ελληνική οικονομία και την ανάπτυξη της ελληνικής περιφέρειας.

Τα ιδιαίτερα μορφολογικά, κλιματολογικά και πολιτιστικά στοιχεία που διαθέτει η Ελλάδα προσελκύουν μεγάλο αριθμό τουριστών, με αποτέλεσμα ο τουρισμός να αποτελεί ιδιαίτερα δυναμικό παράγοντα ανάπτυξης της οικονομίας και να κατέχει σημαντική θέση στον τριτογενή τομέα. Ο τελευταίος, λόγω της σημαντικής συμβολής του τουρισμού, έχει το μεγαλύτερο μερίδιο στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Ο εξωστρεφής κυρίως προσανατολισμός της ελληνικής τουριστικής βιομηχανίας, της προσέδωσε ένα βαθμό ανεξαρτησίας από τις εσωτερικές οικονομικές εξελίξεις, χωρίς βέβαια να επιφέρει και την πλήρη αποσύνδεσή της, αφού η γενικότερη οικονομική πολιτική αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξή της.

Η περαιτέρω δυναμική ανάπτυξη του τουρισμού θα λειτουργήσει ευεργετικά για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, μέσω της ευνοϊκής εξέλιξης του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, αλλά και των ασκούμενων ευρύτερων εισοδηματικών επιδράσεων. Είναι γνωστό ότι ο τουρισμός δημιουργεί μεγαλύτερη ζήτηση για υπηρεσίες, παρά για αγαθά, σε αντίθεση με τη βιομηχανία η οποία δίνει πιο αποτελεσματικά και οργανικά με την υπόλοιπη οικονομία. Η δαπάνη όμως ενός μεγάλου αριθμού τουριστών, όπως είναι αυτό που επισκέπτεται την Ελλάδα (περίπου 10 εκ.), ασκεί ενισχυτική επίδραση πάνω σε ορισμένους άλλους οικονομικούς κλάδους, κυρίως της βιοτεχνίας και της χειροτεχνίας, που ο ρόλος τους είναι σημαντικός για το επίπεδο της απασχόλησης και του εισοδήματος της ελληνικής οικονομίας.

3.1. Συναλλαγματικά έσοδα της Ελλάδας

Παραδοσιακά, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας ήταν και παραμένει ελλειμματικό. Αντίθετα, το ισοζύγιο άδηλων συναλλαγών είναι πάντα πλεονασματικό και καλύπτει σταθερά το μεγαλύτερο μέρος του ελλείμματος. Κύριες πηγές εισπράξεων από τις συναλλαγές αυτές είναι το ναυτιλιακό συνάλλαγμα, τα μεταναστευτικά εμβάσματα και το τουριστικό συνάλλαγμα, ενώ οι πληρωμές αφορούν κυρίως ταξιδιωτικές δαπάνες, μεταφορικά και δαπάνες επενδύσεων.

Τα έσοδα από τον Τουρισμό κατέχουν το δεύτερο μερίδιο (15%), μετά από τα έσοδα από εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων (25%), στο σύνολο των συναλλαγματικών εσόδων της χώρας. Ως ποσοστό στο ΑΕΠ έφτασαν το 3,6% και καλύπτουν το 22% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου το 1989. Μεταξύ των διαφόρων πηγών συναλλάγματος, τα συναλλαγματικά έσοδα από τον τουρισμό είχαν την πιο γρήγορη άνοδο την περίοδο 1975 - 1988. Το 1989 τα έσοδα από τον τουρισμό μειώθηκαν ενώ τα έσοδα από εξαγωγές βιοτεχνικών και βιομηχανικών προϊόντων σημείωσαν το μεγαλύτερο βαθμό ανόδου μεταξύ των διαφόρων πηγών συναλλαγματικών εσόδων της περιόδου 1975 - 1989. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η ερμηνεία των εξελίξεων στις εισπράξεις τουριστικού συναλλάγματος είναι δύσκολη, γιατί ένα μέρος από τις συναλλαγματικές εισπράξεις, ενώ προέρχονται από την παροχή τουριστικών υπηρεσιών, φαίνεται ότι καταχωρείται σε άλλα κονδύλια των άδηλων εισπράξεων και κατά κύριο λόγο στις αναλήψεις από καταθέσεις σε δραχμές μετατρέψιμες.

Ο ελληνικός τουρισμός σήμερα έχει μπει σε νέα φάση χαρακτηριστικό της οποίας είναι η σημαντική απόκλιση των τάσεων της τουριστικής κίνησης από το ένα μέρος και των συναλλαγματικών εισπράξεων από το άλλο. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο ενώ η τουριστική κίνηση αυξάνεται οι συναλλαγματικές εισπράξεις δεν αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό. Έτσι με αύξηση του αριθμού των αφίξεων από 5.271 το 1980 σε 8.541 το 1989, δηλαδή κατά 62%, οι ετήσιες συναλλαγματικές εισπράξεις αυξήθηκαν μόνο κατά 14% κατά το ίδιο διάστημα.

Την εν λόγω εξέλιξη των συναλλαγματικών εισπράξεων αντικατοπτρίζει η μεταβολή του μέσου κατά κεφαλή συναλλαγματικού εσόδου που σημείωσε σοβαρή μείωση τη δεκαετία του 1980. Έτσι, το κατά κεφαλή έσοδο του 1989 αντιστοιχεί το 68% του εσόδου το 1980. Είναι ενδεχόμενο όμως ότι ένας από τους λόγους της εξέλιξης αυτής να είναι η διαρροή συναλλάγματος έξω από τους επίσημους αγωγούς. Άλλοι λόγοι που μπορεί να έχουν επηρεάσει αυτήν την τάση είναι η μέση διάρκεια παραμονής των τουριστών στη χώρα, το εισοδηματικό επίπεδό τους, η ποιότητα των υπηρεσιών που τους προσφέρετε και τέλος η συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής έναντι ξένων νομισμάτων.

Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι το μέσο οικονομικό επίπεδο του τουριστικού πλήθους που επισκέπτεται την Ελλάδα χειροτερεύει. Δηλαδή, αυξάνεται η αναλογία τουριστών που δαπανούν πολύ μικρά ποσά για τη διαβίωσή τους στη χώρα. Οι τουρίστες αυτοί είναι νεαρά άτομα, τα

περισσότερα από τα οποία μένουν σε βοηθητικά καταλύματα. Παράλληλα, ένα μικρό μόνο μέρος των υπολοίπων τουριστών διανυκτερεύουν σε ξενοδοχεία πολυτελείας και Α' κατηγορίας και υποτίθεται ότι δαπανούν μεγαλύτερα ποσά συναλλάγματος. Πρόσφατη έρευνα που πραγματοποίησε ο ΕΟΤ έδειξε ότι το 29% των τουριστών διαμένουν σε βοηθητικά καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου, το 24% σε ξενοδοχεία Α' κατηγορίας και το 9% σε ξενοδοχεία πολυτελείας. Από την ίδια έρευνα προέκυψε ότι το 32% των τουριστών ήταν νέοι ηλικίας 16 - 25 ετών.

3.2. Η εξέλιξη της τουριστικής κίνησης

Η σημαντική αύξηση, σε παγκόσμια κλίμακα, που σημειώθηκε στα ατομικά εισοδήματα, σε συνδυασμό με μια σειρά άλλων γεγονότων, τα οποία συνέβαλαν στην αναζήτηση υψηλότερου επιπέδου διαβίωσης, συνέτειναν στο να παύσει ο τουρισμός να θεωρείται ως είδος πολυτελείας, αλλά ως μια βασική ανάγκη. Οι δυνατότητες της Ελλάδας για την προσέλκυση σημαντικού αριθμού τουριστών διαμορφώνονται ιδιαίτερα ευνοϊκές ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά (κλίμα, φυσικό περιβάλλον, αρχαιότητες). Η καλή πορεία όμως της τουριστικής ανάπτυξης στο μέλλον, θα εξαρτηθεί από την ανταγωνιστικότητα των τιμών και την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Οι αφίξεις των τουριστών στην Ελλάδα παρουσιάζουν μακροχρόνια αυξητική τάση, με ορισμένες διακυμάνσεις, λόγω της ευαισθησίας του τουρισμού στην επίδραση έξω-οικονομικών αστάθμητων παραγόντων, οι οποίοι ανακόπτουν την τάση αυτή. Οι αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα την περίοδο 1980 - 1990 σημείωσαν συνεχή αύξηση με εξαίρεση την περίοδο 1982 - 1983. Έτσι, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία του ΕΟΤ οι αφίξεις των τουριστών στην Ελλάδα ξεπέρασαν τα 8 εκατ. το 1989. Πρέπει να σημειωθεί ιδιαίτερα, προκειμένου να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα, ότι οι αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα με κρουαζιερόπλοια την περίοδο 1980 - 1989 μειώθηκαν. Σχετικά με την σύνθεση των τουριστών που επισκέπτονται την Ελλάδα, σημειώνεται συνεχής αύξηση των ευρωπαϊών τουριστών, σε αντίθεση με τη μείωση που παρατηρείται στον αριθμό των τουριστών των ΗΠΑ. Τα τελευταία χρόνια οι ευρωπαίοι τουρίστες ξεπερνούν το 80% του συνόλου των αφίξεων τουριστών στη χώρα.

3.3 Η προσφορά ξενοδοχειακών καταλυμάτων

Η προσφορά τουριστικών καταλυμάτων εξαρτάται από το μέγεθος των επενδύσεων και το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό που απασχολείται σε αυτόν τον τομέα. Οι επενδύσεις στον τουρισμό προσδιορίζονται από τα έργα υποδομής, που κατά κύριο λόγο γίνονται από το δημόσιο, και από τις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα που συνίστανται σε ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις και σε καταλύματα κάθε άλλης κατηγορίας, καθώς και σε τουριστικά γραφεία, καταστήματα τουριστικών ειδών κ.α. Πιστεύεται ότι ο υψηλός ρυθμός αύξησης της προσφοράς ξενοδοχειακών καταλυμάτων συνέβαλε αποφασιστικά στην άνοδο της τουριστικής κίνησης στην Ελλάδα.

Η δυναμικότητα των ελληνικών τουριστικών καταλυμάτων σε κλίνες αυξήθηκε ραγδαία στη δεκαετία του 1960, με μέσο ετήσιο ρυθμό πάνω από 8%, και συνεχίστηκε στην επόμενη δεκαετία του 1970, με ακόμα υψηλότερο ρυθμό (9,5%). Τη δεκαετία του 1980 σημειώθηκε κάμψη στο ρυθμό αύξησης της προσφοράς κλινών σε 4,8% ετησίως. Η αύξηση της δυναμικότητας των καταλυμάτων οφείλεται στην πολιτική που ακολουθήθηκε, ιδιαίτερα στις δεκαετίες του 1960 και του 1970, η οποία, με παροχή κινήτρων σε πιστωτικό και δημοσιονομικό επίπεδο, απέβλεπε στην ανάπτυξη της τουριστικής υποδομής, καθώς και στην περιφερειακή αποκέντρωση των καταλυμάτων. Ο στόχος όμως αυτός δεν επιτεύχθηκε, τουλάχιστον στον επιθυμητό βαθμό, όπως προκύπτει από την μεγάλη συγκέντρωση των μονάδων, η οποία παρατηρείται σήμερα σε ορισμένες περιοχές.

Το 50% της δυναμικότητας σε κλίνες συγκεντρώνεται στους νομούς Αττικής, Δωδεκανήσου, Ηρακλείου, και Κερκύρας, δηλαδή σε περιοχές που συγκεντρώνουν ταυτόχρονα πολλά πλεονεκτήματα, τουριστικά και εμπορικά καθώς και πλεονεκτήματα που απορρέουν από την ύπαρξη σοβαρών έργων υποδομής. Ετσι όσον αφορά το θέμα των περιφερειακών ανισοτήτων παρατηρούμε ότι από πλευρά τουριστικής ανάπτυξης κάποιες περιοχές είναι περισσότερο αναπτυγμένες με αποτέλεσμα να ενισχύεται ακόμα περισσότερο το περιφερειακό πρόβλημα.

3.4. Οι τουριστικές επενδύσεις

Η αξία των τουριστικών επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν από το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, σε σταθερές τιμές του 1970, αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 17% τη δεκαετία του '60, μειώθηκε με ετήσιο ρυθμό 4,4% τη δεκαετία του '70, και αυξήθηκε ξανά τη δεκαετία του '80 με μέσο ετήσιο ρυθμό 11%.

Οι διακυμάνσεις που σημειώθηκαν την περίοδο 1970 -1989 είναι πιο έντονες στις επενδύσεις που έγιναν από τον ιδιωτικό τομέα. Η μεγάλη μείωση που σημειώθηκε από επενδύσεις αυτής της μορφής την περίοδο 1982 -1986 είναι πιθανό να οφείλεται στη μείωση που σημειώθηκε στη τουριστική κίνηση την περίοδο 1982 -1983 και στη δυσανάλογη αύξηση του μαζικού τουρισμού των χαμηλών εισοδηματικών τάξεων.

3.5 Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ και οι συνέπειες για τον τουρισμό

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η μείωση των διαδικασιών “ελέγχου εισόδου” των τουριστών από τις χώρες αυτές αποτελούν ευνοϊκούς παράγοντες στην εξέλιξη της τουριστικής ζήτησης. Επιπλέον, από την συνεργασία των ασφαλιστικών ταμείων της Κοινότητας με τα αντίστοιχα της χώρας, διευκολύνεται η προσέλευση ομάδων τουριστών “τρίτης ηλικίας” και η ανάπτυξη γενικά του κοινωνικού τουρισμού, γεγονός που έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί οι ομάδες αυτές μετακινούνται κατά ένα μεγάλο ποσοστό κυρίως σε περιόδους εκτός αιχμής και έτσι βοηθούν στην άμβλυση της εποχικότητας της τουριστικής ζήτησης.

Από επενδυτικής πλευράς είναι βέβαιο, αν κρίνει κανείς από την μέχρι τώρα προσπάθεια διείσδυσης του ξένου κεφαλαίου στην τουριστική αγορά, ότι υπάρχει άμεσο και αυξανόμενο ενδιαφέρον του τουριστικού κεφαλαίου για επενδύσεις στον τουρισμό, δεδομένου ότι με την ένταξη έχει τη δυνατότητα ελεύθερης εγκατάστασης στον ελληνικό χώρο.

Επίσης, στα πλαίσια της πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης της ΕΟΚ, συνδυασμένα προγράμματα γεωργικής και τουριστικής ανάπτυξης, τουρισμού και οικοτεχνίας κλπ, κυρίως στις προβληματικές περιοχές της χώρας, τα οποία μπορούν να χρηματοδοτηθούν από κοινοτικούς πόρους, θα έχουν άμεσες ευνοϊκές επιπτώσεις αξιοποίησης των τουριστικών τους πόρων.

Τέλος η συμμετοχή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί πρόκληση για ορθολογική οργάνωση του κλάδου και τούτο γιατί η βελτίωση των όρων εργασίας των απασχολούμενων, η αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών, η υποχρέωση τήρησης ξενοδοχειακής λογιστικής κατά τα κοινοτικά πρότυπα και άλλες υποχρεωτικές προσαρμογές, αυξάνουν το κόστος λειτουργίας των τουριστικών επιχειρήσεων και επομένως η διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς τους εξαρτάται από την καλή οργάνωσή τους. Αναμένεται λοιπόν ότι μια από τις επιπτώσεις στον τομέα του τουρισμού από την ενιαία αγορά θα είναι η ποιοτική αναβάθμιση των ξενοδοχειακών

καταλυμάτων και ιδιαίτερα εκείνων που βρίσκονται στο κέντρο της πόλης. Σήμερα η χώρα μας κατέχει ποσοστό συμμετοχής 5,3% στο μεσογειακό τουρισμό, προκειμένου δε να το αυξήσει θα χρειαστεί να διαφοροποιήσει την τουριστική προσφορά της προβάλλοντας μια περισσότερο σύνθετη και εξειδικευμένη εικόνα.

3.5 Τάσεις - Προοπτικές

Είναι πλέον ανάγκη για μια αποτελεσματικότερη τουριστική πολιτική με κατεύθυνση την προσέλκυση όχι μεγαλύτερου τουριστικού πλήθους, αλλά κυρίως αποδοτικότερου σε συναλλαγματικά έσοδα. Για τη βελτίωση λοιπόν της ανταγωνιστικότητας της τουριστικής βιομηχανίας απαιτείται η καλύτερη οργάνωση και εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού και ο απαραίτητος έλεγχος από την πλευρά της κρατικής πολιτικής. Το υφιστάμενο ξενοδοχειακό δυναμικό των διαφόρων κατηγοριών μπορεί να αξιοποιηθεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό πληρότητας με τις κατάλληλες προσπάθειες προσέλκυσης τουριστών, εκτός της περιόδου της εποχικής συγκέντρωσης, δεδομένου ότι η χώρα διαθέτει ελκυστικές κλιματολογικές συνθήκες για χειμερινό τουρισμό ο οποίος τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται ραγδαία.

Τα μέχρι τώρα στοιχεία σχετικά με το ρυθμό μεταβολής των αφίξεων τουριστών στη χώρα, το εισαγόμενο συνάλλαγμα και τη διατήρηση ή ακόμα και αύξηση, σε ορισμένες περιπτώσεις, του πληθυσμού των γεωγραφικών περιοχών της χώρας που αναπτύχθηκαν τουριστικά, συνηγορούν ότι επιβάλλεται η παρέμβαση του κράτους για την τουριστική ανάπτυξη της χώρας.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι σε αντιδιαστολή με την ανάπτυξη της μεταποίησης, όπου η κύρια αποστολή του κράτους συνίσταται στη δημιουργία ενός ευνοϊκού πλαισίου δράσης, για την ανάπτυξη του τουρισμού, ο ρόλος του κράτους κρίνεται ότι είναι ανάγκη να παραμείνει για αρκετό καιρό αμεσότερος.

Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην εισηγητική έκθεση για το πακέτο Σαντέρ, “είναι εξαιρετικά ατυχές ότι η πρόοδος στην εφαρμογή των παρεμβάσεων των οποίων η εμβέλεια και το βάρος υπήρξαν κατά πολύ υποδεέστερα των σχετικών αναγκών - δεν υπήρξε καθόλου ικανοποιητική”. Επειδή λόγω και της συνεχώς αυξανόμενης διεθνούς τουριστικής κίνησης, οι δυνατότητες του τουρισμού να συμβάλει στην ανάπτυξη είναι μεγάλες, είναι ανάγκη για να καταρτιστεί συγκροτημένο πρόγραμμα ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, σε συνάρτηση με τον

πολιτιστικό τομέα και τις παρεμβάσεις για το περιβάλλον, με διαφοροποιημένους στόχους, ανάλογα με το χαρακτήρα και το βαθμό ανάπτυξης κάθε περιοχής, και με έμφαση στο “άνοιγμα” και άλλων περιοχών (π.χ. Νομός Έβρου) και στις ειδικές μορφές τουρισμού.

Είναι φανερό λοιπόν ότι η παραπέρα τουριστική ανάπτυξη της χώρας με γνώμονα τον παραπάνω συλλογισμό δηλαδή την αξιοποίηση νέων περιοχών και την εξειδίκευση του τουριστικού προϊόντος, τείνει περισσότερο σε ένα μοντέλο κεντρικά κατευθυνόμενης περιφερειακής ανάπτυξης η οποία θα υποστηρίζεται και από τοπικές πολιτικές.

Λόγω του ότι θέμα μας είναι η ανάπτυξη της ελληνικής περιφέρειας η οποία είναι κατά κύριο λόγο αγροτική, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αντίθετα με τον τουριστικό τομέα, ο αγροτικός τομέας χαρακτηρίζεται ως τομέας με περιορισμένες δυνατότητες ανάπτυξης σε σχετικά στενά τοπικά επίπεδα και για ορισμένες κατηγορίες προϊόντων. Στην ουσία λοιπόν οι παρεμβάσεις των κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στον αγροτικό τομέα προσανατολίζονται κυρίως στις βιώσιμες και εκσυγχρονισμένες εκμεταλλεύσεις. Είναι εξάλλου γνωστό ότι οι νέες οικονομικές συνθήκες επιβάλλουν σημαντικές αλλαγές στον αγροτικό τομέα οι οποίες είναι πολύ πιθανό να έχουν ως αποτέλεσμα την μείωση του αγροτικού πληθυσμού. Έτσι η τουριστική ανάπτυξη προβάλλει ως μια εναλλακτική πρόταση η οποία θα μπορούσε να βοηθήσει σημαντικά στην αγροτική μεταρρύθμιση που θα πρέπει να συντελεστεί μέσα στα επόμενα χρόνια.

Η παρέμβαση λοιπόν του κράτους για την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια μπορεί να πάρει τη μορφή της δημιουργίας υποδομής και την παροχή κινήτρων για την ανάπτυξη κάθε μορφής τουρισμού δίδοντας έμφαση στο θαλάσσιο, συνεδριακό, θεραπευτικό, πολιτιστικό, αθλητικό, περιπατητικό, αγροτικό τουρισμό καθώς και στον τουρισμό παραχείμασης. Όλες αυτές οι δραστηριότητες θα πρέπει να γίνουν μέσα από αυστηρές προδιαγραφές για την προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος που αποτελεί πρωταρχικά στόχο και προϋπόθεση για την περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού, κατευθυνόμενες από τον χωροταξικό σχεδιασμό περιφερειακής τουριστικής πολιτικής.

Όλα τα παραπάνω θα πρέπει να συμβούν κάτω από το πρίσμα της περιφερειακής ανάπτυξης και η πολιτεία να προωθήσει την αποκέντρωση των τουριστικών υπηρεσιών καθώς και τον τομέα της ποιότητας ο οποίος είναι ο κρίσιμότερος τομέας των επιχειρήσεων της εποχής μας.

Η αποτελεσματική και ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα είναι και αναγκαία και εφικτή, δεδομένου ότι η χώρα διαθέτει άφθονη “πρώτη ύλη” όπως είναι ο ήλιος, η θάλασσα και η ιστορία της, κατάλληλη και αναπτυσσόμενη υποδομή που άμεσα μπορούν να υποστηρίξουν την πραγματοποίηση αναπτυξιακών τουριστικών σχεδίων. Η αύξηση των δαπανών υποδομής στον εθνικό χώρο, κυρίως στην περιφέρεια, ηπειρωτική και νησιωτική, ιδιαίτερα για την δημιουργία αεροδρομίων, λιμενικών εγκαταστάσεων και διάνοιξη νέων δρόμων, θα οδηγήσει στην αποσυμφόρηση των κεντρικών περιοχών και σε ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη, τόσο του τουρισμού, όσο και των άλλων τομέων της οικονομίας. Έτσι, η ανάπτυξη του τουρισμού θα συμβάλλει άμεσα και αποτελεσματικά στο ξεπέρασμα των αδυναμιών του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών και στην αύξηση της απασχόλησης και του εισοδήματος.

4. Το πρόγραμμα της τουριστικής περιφερειακής ανάπτυξης, τα στοιχεία που πρέπει να περιέχει και οι στόχοι στους οποίους θα πρέπει να αποβλέπει.

Το πρόγραμμα της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί μια αναλυτική και σαφή διατύπωση των τελικών και ενδιάμεσων στόχων του με τον προσδιορισμό συγκεκριμένων ποσοτικών μεγεθών ή αριθμητικών αξιών, καθώς επίσης του χρονικού ορίζοντα στα πλαίσια του οποίου θα επιχειρηθεί από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας η επίτευξή τους με τη χρησιμοποίηση αποτελεσματικών μέτρων που έχουν στην διάθεσή τους.

Κατά τη φάση της επεξεργασίας του το πρόγραμμα περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης υποβάλλεται σε έλεγχο αριστοποίησης, εφικτότητας, συνέπειας, κ.λ.π. προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι τελικοί και ενδιάμεσοι στόχοι που τέθηκαν εξασφαλίζουν την άριστη χρησιμοποίηση των τουριστικών πόρων που λίγο - πολύ βρίσκονται σε ανεπάρκεια, αν είναι εφικτοί από άποψης διαθέσιμων συντελεστών τουριστικής παραγωγής, αν είναι συνεπείς μεταξύ τους κ.λ.π.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι το πρόγραμμα τουριστικής περιφερειακής ανάπτυξης αποτελεί μια αποτελεσματική μέθοδο λήψης ορθολογικών αποφάσεων από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας (κεντρικής και τοπικής) προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας σε περιφερειακό επίπεδο.

Με την κατάρτιση του προγράμματος πετυχαίνονται κατά κύριο λόγο τα παρακάτω:

1. Μειώνεται η αβεβαιότητα ως προς τη μελλοντική εξέλιξη της τουριστικής οικονομίας σε τοπικό επίπεδο με τον προσδιορισμό μιας σειράς στόχων. Έτσι δημιουργείται ένα κλίμα εμπιστοσύνης των μελών του κοινωνικού συνόλου στη μελλοντική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας και στην πολιτική που ασκείται από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας για την ανάπτυξη και την πρόοδό της.
2. Διατυπώνονται με ακρίβεια και σαφήνεια οι στόχοι της περιφερειακής τουριστικής πολιτικής, γεγονός το οποίο συμβάλλει αποφασιστικά στην κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού και γενικότερα του κοινωνικού συνόλου και κυρίως όλων εκείνων που με οποιονδήποτε τρόπο συμμετέχουν ενεργά στην άσκηση, των διαφόρων οικονομικών λειτουργιών της τουριστικής οικονομίας.
3. Γίνεται δυνατή η εκτίμηση του βαθμού απόκλισης μεταξύ ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους και αυτό γιατί με το πρόγραμμα της τουριστικής πολιτικής προσδιορίζεται το μέγεθος της διάστασης μεταξύ βραχυχρόνιων, μεσοχρόνιων και μακροχρόνιων συνθηκών ισορροπίας και καθορίζεται η επιθυμητή από το κοινωνικό σύνολο κατεύθυνση δράσης του κοινού, των επιχειρηματιών, των φορέων της πολιτικής εξουσίας κ.λ.π. Έτσι αποφεύγεται η λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν αρνητικά το κοινωνικό σύνολο εξαιτίας δε αυτού περιορίζεται σημαντικά και το μέγεθος του κοινωνικού κόστους.
4. Διευκολύνεται και ενθαρρύνεται η δημόσια κριτική και συζήτηση πάνω στην περιφερειακή πολιτική που ασκείται στην τουριστική οικονομία από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας. Έτσι γίνεται δυνατή η διατύπωση απόψεων και θέσεων που συμβάλλουν αποφασιστικά στην αναπτυξιακή πολιτική είτε κατά την αναθεώρησή της είτε κατά τη χάραξη νέας.

Ο προγραμματισμός της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης πρέπει απαραίτητα να περιέχει ορισμένα στοιχεία και συγκεκριμένα τα εξής:

- Τη διατύπωση των τελικών και ενδιάμεσων στόχων της αναπτυξιακής πολιτικής που ασκείται στην τοπική τουριστική οικονομία.
- Τον καθορισμό των μέτρων που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των στόχων της αναπτυξιακής πολιτικής που ασκείται στην τοπική τουριστική οικονομία.

- Τον προσδιορισμό της χρονικής περιόδου στη διάρκεια της οποίας θα επιχειρηθεί η επίτευξη των στόχων.
- Τον καθορισμό των προτεραιοτήτων της αναπτυξιακής πολιτικής στην τοπική τουριστική οικονομία.
- Την επιλογή της στρατηγικής που θα χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της εφαρμογής της πολιτικής για την επίτευξη των στόχων της.
- Την πληροφόρηση ως προς τους περιοριστικούς παράγοντες ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας, τον τρόπο αντιμετώπισης ανεπιθύμητων εξελίξεων σε αυτήν, τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται για συμμετοχή στα αγαθά της τουριστικής ανάπτυξης κ.λ.π.

Το πρόγραμμα της τουριστικής περιφερειακής ανάπτυξης θα πρέπει να επιδιώκει κατά κύριο λόγο την επίτευξη των παρακάτω στόχων:

1. Την παροχή ενός πλαισίου για την αύξηση του εισοδήματος και κατ' επέκταση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων που κατοικούν μόνιμα σε έναν τουριστικό προορισμό διαμέσου των οικονομικών ωφελειών που προκύπτουν από τον τουρισμό.
2. Την εφαρμογή του κατάλληλου τύπου ανάπτυξης σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης, τουριστικά κέντρα, θέρετρα κ.λ.π., έτσι ώστε να αποφεύγεται η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας και η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής σε έναν τουριστικό προορισμό.
3. Τη συγκοινωνιακή σύνδεση ενός τουριστικού προορισμού με τις σημαντικότερες τουλάχιστον τουριστικές αγορές και με όσο το δυνατόν περισσότερα συγκοινωνιακά μέσα γίνεται, καθώς επίσης την ανάπτυξη ή και τη βελτίωση του εσωτερικού συγκοινωνιακού δικτύου.
4. Την εξασφάλιση συνεχούς ροής επενδυτικών κεφαλαίων στην τουριστική οικονομία ενός τουριστικού προορισμού, για την αύξηση, επέκταση, συμπλήρωση και ανανέωση των κτιριακών της εγκαταστάσεων και του λοιπού κεφαλαιουχικού εξοπλισμού.
5. Την προσφορά των ποσοτήτων, ποικιλιών και ποιοτήτων τουριστικών αγαθών που ζητούνται από τους τουρίστες σε έναν τουριστικό

προορισμό για την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους.

6. Την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού που χρειάζεται για την παραγωγή τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών σε έναν τουριστικό προορισμό και την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού του ώστε να αποκτήσει τουριστική συνείδηση.
7. Τη διατήρηση των τιμών των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται σε έναν τουριστικό προορισμό σε σταθερά επίπεδα και αυτό γιατί η αύξηση της τιμής τους έχει της ίδια επίπτωση που έχει η μείωση του εισοδήματος του πιθανού τουρίστα.
8. Τη μεγιστοποίηση της ικανοποίησης ή και ωφέλειας των τουριστών που προκύπτει από την κατανάλωση ή χρήση των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών σε δοσμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

1. Η αξιοποίηση περιοχών που βρίσκονται στην περιφέρεια και ως σήμερα παραμένουν τουριστικά ανεκμετάλλευτες.

Σημαντική συμβολή στην περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας μας μπορεί να προσφέρει η ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές που βρίσκονται στην περιφέρεια και ακόμα δεν παρέχουν τουριστικές υπηρεσίες.

Πολλές από αυτές είναι πολύ αξιόλογες από πολιτιστική, λαογραφική, οικιστική ή ιστορική άποψη ή έχουν ιδιαίτερες φυσικές καλλονές. Γενικά η Ελλάδα παρουσιάζει το προνόμιο να είναι ολόκληρη από την Κρήτη έως και τη Θράκη αξιοποιήσιμη τουριστικά . Ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας καθώς και οι συχνές εναλλαγές στο τοπίο δημιουργούν έναν τουριστικό παράδεισο.

Αναπτυσσόμενες λοιπόν περιοχές στην προσπάθειά τους να αυξήσουν το εγχώριο προϊόν και το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων τους μπορούν να βοηθηθούν σημαντικά από την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής τους. Γενικά με αυτόν τον τρόπο:

- θα αυξηθεί σημαντικά το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν,
- θα δημιουργηθούν ευκαιρίες απασχόλησης,
- θα αναπτυχθεί η επιχειρηματικότητα όλων εκείνων που παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες που ικανοποιούν άμεσα ή έμμεσα τις τουριστικές ανάγκες,
- θα δοθούν τα κίνητρα για έργα υποδομής και κυρίως συγκοινωνιακά έργα, και
- θα ενισχυθούν τα δημόσια οικονομικά της περιφέρειας.

Εκτός όμως από τις παραπάνω άμεσες επιδράσεις του τουρισμού στην αναπτυσσόμενη περιφέρεια υπάρχουν και οι έμμεσες επιδράσεις που ασκεί αυτός. Οι τελευταίες, οι οποίες είναι γνωστές και σαν **επιδράσεις του πολλαπλασιαστή**, ενεργοποιούνται από τη στιγμή που οι δαπάνες που πραγματοποιούν οι τουρίστες για την αγορά τουριστικών αγαθών σε ορισμένο τουριστικό τόπο και χρόνο κυκλοφορούν και επανακυκλοφορούν στην οικονομία του. Η διαδικασία αυτή, τα οφέλη της οποίας παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο προηγούμενο κεφάλαιο είναι συνοπτικά η ακόλουθη:

Τα χρήματα που ξοδεύει ένας τουρίστας σε ένα τουριστικό προορισμό δημιουργούν εισόδημα, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί σε μια αλυσίδα “δαπάνη - εισόδημα - δαπάνη κ.λ.π.”, ώσπου οι διαρροές εισοδήματος που σημειώνονται κατά την κυκλοφορία του και την επανακυκλοφορία του, να σπάσουν τελικά την αλυσίδα αυτή. Κατά συνέπεια η επίδραση του αρχικού εισοδήματος, που προήλθε από τα χρήματα που ξόδεψε ένας τουρίστας σε έναν τουριστικό προορισμό για να αγοράσει προϊόντα και υπηρεσίες που ικανοποιούν λίγο - πολύ τις τουριστικές του ανάγκες ή επιθυμίες, είναι συνήθως μεγαλύτερη από ότι αρχικά φαίνεται. Τούτο οφείλεται, βασικά, στις πολλαπλασιαστικές επιδράσεις που ασκεί αυτό και που εκδηλώνονται με μία σειρά διαδοχικών συναλλακτικών πράξεων που λαμβάνουν χώρα σε δοσμένο τουριστικό τόπο και χρόνο.

Η ελληνική περιφέρεια έχει πολύ μεγάλες δυνατότητες για ανάπτυξη του τουρισμού από την στιγμή που ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της παραμένει τουριστικά αναξιοποίητο. Παράλληλα σήμερα βρίσκεται σε θέση έχοντας μια αρκετά ισχυρή οικονομία σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες να καρπωθεί τα οφέλη από την τουριστική ανάπτυξη με όσο το δυνατόν λιγότερες διαρροές και έτσι να χρηματοδοτήσει την συνολική οικονομική της ανάπτυξη.

Παράλληλα ο τουρισμός δίνει στην ελληνική περιφέρεια μία λύση για την αντιμετώπιση των μεγάλων περιβαλλοντολογικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει, κυρίως λόγω της ρύπανσης των θαλασσών, της καταστροφής των δασών και της άναρχης οικιστικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξη του τουρισμού επιβάλλει μια άλλη αντιμετώπιση για το περιβάλλον από τη στιγμή που πρόκειται για την διασφάλιση του ίδιου του τουριστικού προϊόντος. Με αυτόν τον τρόπο η προσπάθεια για ανάπτυξη της περιοχής ακολουθεί κάποιους περιβαλλοντολογικούς κανόνες αρκεί να μη συμβεί το αντίθετο αποτέλεσμα λόγω της άναρχης και της απρογραμμάτιστης τουριστικής ανάπτυξης.

Γενικά όλες οι περιφέρειες της Ελλάδας έχουν αναξιοποίητους τουριστικούς πόρους από τις πιο ανεπτυγμένες έως τις πιο φτωχές και όλες έχουν να κερδίσουν πολλά από την τουριστική ανάπτυξη. Εκείνο που είναι σημαντικό να επισημανθεί είναι ότι η κεντρική διοίκηση θα πρέπει να δώσει τα κίνητρα εκείνα στις φτωχότερες περιοχές για την ανάπτυξη του τουρισμού ώστε έτσι να αμβλύνει τις περιφερειακές ανισότητες.

Η Ήπειρος, η φτωχότερη περιφέρεια της Ελλάδας αλλά και ολόκληρης της Ευρώπης έχει τεράστιες δυνατότητες για τουριστική ανάπτυξη. Τα παραδοσιακά ορεινά χωριά, η πολιτιστική παράδοση της περιοχής, οι αξιόλογες πόλεις (Γιάννενα, Άρτα, Πάργα κ.α.), οι υπέροχες παραλίες του Ιονίου, η μοναδική πανίδα και χλωρίδα, η Πίνδος και οι δυνατότητες που προσφέρει για χειμερινό και ορειβατικό τουρισμό, κάνουν την Ήπειρο συνολικά έναν πολύ θελκτικό τουριστικό προορισμό. Η ανάπτυξη του τουρισμού θα ήταν πολύ ευεργετική για την οικονομία της περιοχής η οποία μαστίζεται από ανεργία, πολλά χωριά αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της πλήρους εγκατάλειψης, παρουσιάζεται πολύ χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα κ.λ.π. Στο παράρτημα της παρούσας εργασίας παρουσιάζεται το πρόγραμμα ανάπτυξης τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή του Αμβρακικού Κόλπου, μια περιοχή εξαιρετικά φτωχή με πολλά αναπτυξιακά προβλήματα. Είναι σημαντικό ότι η δραστηριότητα που προτείνεται για την συγκεκριμένη περιοχή, σέβεται το τοπικό κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον και αφορά μια εξειδικευμένη μορφή τουρισμού. Πρόκειται για μια πρωτοποριακή πρόταση πιλότο για την ανάπτυξη φτωχών και παραμεθόριων περιοχών.

Ανάλογες δυνατότητες με την Ήπειρο έχει και η ακριτική Θράκη, όπου εκεί το θέμα λαμβάνει και εθνικές διαστάσεις λόγω της γειτονίας με την Τουρκία. Η ανάπτυξη τουριστικής δραστηριότητας παράλληλα με όλα τα άλλα οφέλη προσφέρει και την επαφή της περιοχής και των προβλημάτων της με τον έξω κόσμο και τους κατοίκους του εξωτερικού και σταδιακά οδηγεί με μια νέα μορφή άμυνας.

Η ελληνική πολιτεία έχει αναγνωρίσει την σημασία του τουρισμού για την περιφέρεια, καθώς και τις περιφέρειες εκείνες που χρειάζονται περισσότερα κίνητρα για την τουριστική τους ανάπτυξη. Παράλληλα προσπαθεί να αναπτύξει την τουριστική δραστηριότητα με την μορφή που αυτή ταιριάζει στην εποχή μας ανάλογα με τις προτιμήσεις του σύγχρονου τουρίστα και έτσι ενισχύει τις νέες ή αλλιώς εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναλυτικά παρουσιάζονται στην επόμενη ενότητα. Έτσι νομοθετεί και δίνει κίνητρα προς την παραπάνω κατεύθυνση, ενισχύοντας

αναλογικά περισσότερο τις περιοχές εκείνες που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη ώστε να οδηγηθούμε συνολικά σε περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας. Σε αυτό το κλίμα προσαρμοσμένοι οι αναπτυξιακοί νόμοι έχουν χωρίσει την Ελλάδα σε περιφέρειες διαφορετικών συντελεστών επιδοτήσεων επενδύσεων και έτσι ενισχύονται ιδιαίτερα οι περιοχές που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη.

2. Η επέκταση του τουρισμού με την μορφή των νέων μορφών τουρισμού.

Η επέκταση του τουρισμού στην περιφέρεια μπορεί να επιτευχθεί με επιτυχία μέσω της ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού που ταιριάζουν στην ιδιοσυγκρασία της κάθε περιφέρειας. Σε αντιδιαστολή με τον γενικό τουρισμό ο οποίος αναπτύσσει συνολικά τις τουριστικές δραστηριότητες και απευθύνεται μαζικά στους τουρίστες καταναλωτές, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού διαφοροποιούν το τουριστικό προϊόν και το προσαρμόζουν σε μια εξειδικευμένη ζήτηση. Αυτή ακριβώς η διαδικασία οδηγεί στην καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών του τουρίστα καταναλωτή και δίνει μια δυναμική ώθηση στην τουριστική οικονομία της περιοχής.

Παρακάτω αναλύονται συνοπτικά οι περισσότερο γνωστές και ευρύτερα διαδεδομένες εναλλακτικές μορφές του σύγχρονου τουρισμού οι οποίες μπορεί να λάβουν χώρα με επιτυχία στην ελληνική περιφέρεια.

α) Μορφωτικός τουρισμός

Ο μορφωτικός τουρισμός αποτελεί μια μορφή τουρισμού, στην οποία τα άτομα έχουν σαν κύριο σκοπό τη συμμετοχή σε πολιτιστικές, γενικά, εκδηλώσεις. Συγκεκριμένα το είδος αυτό τουρισμού, που εμφανίζει ανοδικές τάσεις διεθνώς, περιλαμβάνει μεταξύ άλλων επισκέψεις - μελέτες ιστορικών μνημείων και αρχαιολογικών χώρων, ταξίδια με σκοπό την επίσκεψη θεάτρου - όπερας, καθώς επίσης τη συμμετοχή σε ειδικά μαθήματα ή σεμινάρια γλώσσας, φιλοσοφίας, ψυχολογίας, κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας κ.λ.π.

Εξυπακούεται ότι για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού απαιτείται πέρα από τη βασική τουριστική υποδομή και ειδική υποδομή, όπως για παράδειγμα πλούσια πολιτιστικά προγράμματα πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και μορφωτικών εκδηλώσεων. Κάτι τέτοιο όμως προϋποθέτει την ύπαρξη διεθνούς φήμης θεάτρων κάθε είδους, μουσείων,

πινακοθηκών, ιστορικών χώρων, βιβλιοθηκών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης κ.λ.π.

β) Τουρισμός εκθέσεων

Πρόκειται ουσιαστικά για μια μορφή τουρισμού που αναπτύσσεται σε ολοένα και περισσότερο. Σε αυτήν υπάγονται κάθε είδους εκθέσεις που συνήθως οργανώνονται σε μεγάλα αστικά κέντρα, ώστε οι επισκέπτες εκθέσεων να μπορούν να συνδυάσουν την επαγγελματική τους ενημέρωση με κάποια μορφή τουρισμού, όπως για παράδειγμα τουρισμό πόλης, μορφωτικό τουρισμό κ.λ.π.

Για την ανάπτυξη του τουρισμού εκθέσεων απαιτείται εκτός άλλων και η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής και συγκεκριμένα σύγχρονων εκθεσιακών χώρων, που να είναι κατάλληλα εξοπλισμένοι και να διαθέτουν τους αναγκαίους βοηθητικούς χώρους, δηλαδή εστιατόρια, καφετέριες, ταχυδρομείο, γραφείο εξυπηρέτησης επισκεπτών, χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, ιατρείο κ.λ.π.

γ) Τουρισμός υγείας

Ο τουρισμός υγείας ή θεραπευτικός τουρισμός, όπως ονομαζόταν παλιότερα, εξελίσσεται σε μια από τις βασικότερες μορφές τουρισμού, τα δε άτομα που μετέχουν σε αυτόν έχουν σαν κύριο κίνητρο την αποκατάσταση της υγείας τους, την θεραπεία και ανάρρωση από διάφορες ασθένειες κ.λ.π.

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της μορφής τουρισμού αναφέρονται από τη μια πλευρά στη σύνθεση της πελατείας του, που αποτελείται αποκλειστικά από άτομα της δεύτερης και τρίτης ηλικίας και από την άλλη πλευρά στον τόπο που προσφέρονται οι υπηρεσίες και που προσδιορίζεται αποκλειστικά από τους φυσικούς του πόρους.

Η μορφή αυτή τουρισμού, εκτός από τις ειδικές εγκαταστάσεις απαιτεί και ειδικές ιατρικές και φυσιοθεραπευτικές υπηρεσίες.

δ) Τουρισμός άθλησης

Η μορφή αυτή τουρισμού έχει σαν κύριο κίνητρο την άσκηση ενός αθλήματος, όπως για παράδειγμα η ποδηλασία, η ιππασία, το τένις, η πεζοπορία, το γκόλφ, η ανεμοπορεία, διάφορα προγράμματα γυμναστικής κ.λ.π.

Η άθληση σαν απασχόληση κατά την διάρκεια των διακοπών, θεωρείται σε αυτή την μορφή τουρισμού ο πιο σημαντικός παράγοντας μαζί με την δυνατότητα που υπάρχει για την πραγματοποίηση εκδρομών και περιηγήσεων.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού είναι η δημιουργία εγκαταστάσεων άθλησης εκ μέρους των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων και η απασχόληση έμπειρων γυμναστών, εκπαιδευτών κ.λ.π. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι μια τέτοια επένδυση σε συμπληρωματικές εγκαταστάσεις άθλησης, ανεβάζει αναμφίβολα το επίπεδο αξίας απόλαυσης των διακοπών, παράλληλα δε με την ανταγωνιστικότητα και το κύρος της ξενοδοχειακής επιχείρησης, βελτιώνει την πληρότητα της και γενικά προσελκύει πελατεία υψηλής εισοδηματικής στάθμης.

ε) Συνεδριακός τουρισμός

Στο συνεδριακό τουρισμό (congress and convention tours) υπάγονται κάθε είδους οργανωμένες εκδηλώσεις, όπως για παράδειγμα συνέδρια ή συναντήσεις με μεγάλο ή μικρό αριθμό συμμετοχών και σε οποιοδήποτε επίπεδο, δηλαδή τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές. Επειδή ο συνεδριακός τουρισμός είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας, συνδυάζεται με κάποια άλλη μορφή τουρισμού όπως για παράδειγμα μορφωτικό τουρισμό.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού σε μια περιφέρεια είναι η δημιουργία κατάλληλης υποδομής και συγκεκριμένα η κατασκευή σύγχρονων συνεδριακών κέντρων άρτια τεχνολογικά εξοπλισμένων και με βοηθητικούς χώρους κάθε είδους, όπως για παράδειγμα εστιατόρια, αναψυκτήρια, χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, ιατρεία, ταχυδρομεία, γραφεία εξυπηρέτησης συνέδρων κ.λ.π, καθώς επίσης η κατασκευή αιθουσών συνεδρίων μεγάλης χωρητικότητας εκ μέρους των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων του κέντρου και της περιφέρειας.

στ) Τουρισμός περιπέτειας

Πρόκειται για διακοπές με έντονο το στοιχείο του απροσδόκητου, του άγνωστου και της έκπληξης. Σαν τέτοιες θεωρούνται τα σαφάρι, περιπλανήσεις σε άγνωστες περιοχές, κωπηλασία σε ορμητικούς

Τ.Ε.Ε. ΠΑΤΡΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ποταμούς κ.λ.π. Τα άτομα που κάνουν αυτής της μορφής τουρισμό είναι κατά κύριο λόγο ελεύθεροι επαγγελματίες και στελέχη επιχειρήσεων.

Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι η ζήτηση γι' αυτό το είδος διακοπών έχει σημειώσει αύξηση διεθνώς και έρχεται να καλύψει την ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου των μεγαλουπόλεων για εκτόνωση από το στρές που του προκαλεί ο σύγχρονος τρόπος ζωής και η ανία της ρουτίνας.

ζ) Τουρισμός τρίτης ηλικίας

Η τάση που υπάρχει σήμερα για περισσότερα και μακρύτερα ταξίδια επηρέασε, όπως είναι φυσικό, και την τρίτη ηλικία που συνήθως διαθέτει ελεύθερο χρόνο, σταθερό εισόδημα, ψηλό δείκτη αποταμίευσης λόγω νοοτροπίας και τρόπου ζωής, μα πάνω απ' όλα μεγάλη επιθυμία για ταξίδια και γενικότερα για τουρισμό.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις των ειδικών, το ποσοστό συμμετοχής της τρίτης ηλικίας στο συνολικό πληθυσμό της γης θα αυξηθεί αισθητά μέχρι το 2000, δημιουργώντας έτσι ένα νέο ανθρώπινο δυναμικό, που σε μεγάλο ποσοστό θα επηρεαστεί από το σύγχρονο τρόπο ζωής και θα έχει μεγάλο δείκτη ροπής για τουρισμό.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η τρίτη ηλικία αποτελεί το συντηρητικότερο τμήμα του τουριστικού δυναμικού μιας χώρας που κινείται συνήθως τουριστικά στο εσωτερικό της ή το πολύ σε χώρες κοντινές και κυρίως σε αυτές που συνορεύουν με τη χώρα της μόνιμης διαμονής τους. Τα συγκοινωνιακά μέσα που χρησιμοποιεί γι' αυτό το σκοπό είναι κατά κύριο λόγο το τρένο, κατά δεύτερο το ιδιωτικό αυτοκίνητο και το πούλμαν και κατά τρίτο το αεροπλάνο.

η) Τουρισμός πόλης

Πρόκειται για μια μορφή τουρισμού που έχει σαν κύριο χαρακτηριστικό ότι τα άτομα που μετέχουν σε αυτόν ταξιδεύουν σε μια πόλη και περιηγούνται για μερικές ημέρες, συνήθως δε τρεις ως τέσσερις. Οι περιηγήσεις αυτές είναι άμεσα δεμένες με το μορφωτικό τουρισμό και ιδιαίτερα με διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα ενώ τα επαγγελματικά ταξίδια παίζουν και αυτά με τη σειρά τους σημαντικό ρόλο.

Ο τουρισμός πόλης πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο από άτομα ανώτερης μορφωτικής και εισοδηματικής στάθμης, που κατοικούν κατά

το πλείστο σε μεγάλα αστικά κέντρα και που ταξιδεύουν τις περισσότερες φορές χωρίς να συνοδεύονται από τις οικογένειές τους. Τα ταξίδια αυτά οργανώνονται σε μεγάλο ποσοστό από μεγάλους ταξιδιωτικούς οργανισμούς (tour operators), τουριστικά γραφεία και αεροπορικές εταιρίες.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι ένας ακόμα πόλος έλξης για πολλά άτομα που κάνουν αυτής της μορφής τον τουρισμό, είναι η νυκτερινή ζωή, η διασκέδαση, τα ψώνια, οι ενδιαφέρουσες εκδρομές και τέλος το ωραίο περιβάλλον.

θ) Οικογενειακός τουρισμός

Είναι γνωστό ότι η ύπαρξη παιδιών σε μια οικογένεια αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα επιλογής τόσο του τόπου διακοπών όσο και του χρόνου που θα πραγματοποιηθούν αυτές.

Οι μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί γνωρίζουν ότι όταν τα “τουριστικά πακέτα” που προσφέρουν στην τουριστική αγορά είναι προσιτά στις οικογένειες, τότε αυτές ταξιδεύουν συνήθως με τα παιδιά τους. Αλλά ακόμα και αν τα τουριστικά πακέτα που προσφέρουν δεν είναι και τόσο προσιτά στον οικογενειακό προϋπολογισμό προσπαθούν να τα κάνουν προσφέροντας ειδικές εκπτώσεις για τα παιδιά. Επίσης προσφέρουν διάφορες εκπτώσεις και στα παιδιά οικογενειών που κάνουν ατομικό και όχι μαζικό τουρισμό, όπως για παράδειγμα στα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν για τη μετακίνησή τους από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους στον τόπο του τουριστικού τους προορισμού.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού είναι η δημιουργία κατάλληλης υποδομής, όπως για παράδειγμα αίθουσες παιχνιδιών, παιδικές χαρές, παιδικές πισίνες, παιδικοί σταθμοί κ.λ.π. και ακόμα ειδικευμένο προσωπικό για να προσέχει και να συντροφεύει μικρά κυρίως παιδιά.

ι) Τουρισμός Χειμερινών Σπορ.

Ο Τουρισμός χειμερινών σπορ είναι μια δυναμική μορφή τουρισμού που προσπαθούν να αναπτύξουν οι περιοχές στα πλαίσια της προσπάθειάς τους να διαφοροποιήσουν το τουριστικό τους προϊόν και με αυτόν τον τρόπο να αξιοποιήσουν και να εκμεταλλευτούν τους αδρανείς μήνες και να προσελκύσουν μια ευρύτερη γκάμα τουριστών, κυρίως δε τουριστών ψηλής εισοδηματικής στάθμης.

Ο τουρισμός χειμερινών σπορ καλύπτει το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στη διάρκεια του χειμώνα. Συγκεκριμένα καλύπτει τις δραστηριότητες εκείνες που εκδηλώνονται σε ορισμένο γεωγραφικό χώρο και για την ακρίβεια συνήθως σε ορεινές περιοχές σε συνδυασμό πάντα με ορισμένες κλιματολογικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα χαμηλές θερμοκρασίες, πολύ χιόνι κ.λ.π.

Τα άτομα που κάνουν αυτής της μορφής τον τουρισμό συνδέονται αποκλειστικά με χειμερινά σπορ και με συναφείς προς αυτά δραστηριότητες.

Η ανάπτυξη του τουρισμού χειμερινών σπορ προϋποθέτει εκτός των άλλων τη δημιουργία μιας κατάλληλης υποδομής, όπως για παράδειγμα άρτια οργανωμένα χιονοδρομικά κέντρα, πίστες πάγου για παγοδρομίες και καλλιτεχνικό πατινάζ, πίστες πάγου για έλκηθρα, αγωνιστικές πίστες σκι, πίστες σκι για παιδιά, για αρχάριους και ερασιτέχνες σκιέρ, τουριστικά καταλύματα όλων των κατηγοριών και κυρίως πολυτελείας και Α' κατηγορίας, συγκοινωνιακή σύνδεση των τόπων χειμερινών σπορ με τα μεγάλα αστικά κέντρα και τους χώρους υποδοχής τουριστών, όπως για παράδειγμα αεροδρόμια, σιδηροδρομικούς σταθμούς, λιμάνια κ.λ.π.

κ) Τουρισμός Παραχείμασης.

Η μορφή αυτή του τουρισμού αναφέρεται στις τουριστικές δραστηριότητες ατόμων που κατά τη διάρκεια του χειμώνα κάνουν διακοπές μικρής ή μεγάλης διάρκειας σε χώρες με ήπια κλίματα.

Τα άτομα που μετέχουν σε αυτής της μορφής τον τουρισμό είναι κατά το πλείστο άτομα της τρίτης ηλικίας που έχουν ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή τους και σταθερό εισόδημα.

Η ανάπτυξη του τουρισμού παραχείμασης θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες κυρίως όμως από την αρτιότητα των τουριστικών πακέτων παραχείμασης και την τιμή διάθεσής τους στην τουριστική αγορά. Στη διαμόρφωση χαμηλών τιμών τουριστικών πακέτων παραχείμασης θα συμβάλουν η καθιέρωση ειδικών χαμηλών ναύλων από τα διάφορα μέσα μαζικής μεταφοράς, καθώς επίσης και η πραγματοποίηση εκπτώσεων στις υπηρεσίες φιλοξενίας που προσφέρουν τα διάφορα τουριστικά καταλύματα κατά τη χειμερινή περίοδο.

λ) Ορεινός Τουρισμός

Ο ορεινός τουρισμός, αν και παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με τον τουρισμό χειμερινών σπορ, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ταυτιστεί με αυτόν. Συγκεκριμένα δεν έχει χρονικούς περιορισμούς εκδήλωσης και αναφέρεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που εκδηλώνεται αποκλειστικά και μόνο στις ορεινές περιοχές των χωρών που επιθυμούν να αναπτύξουν αυτής της μορφής τουρισμό.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού είναι η δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων που δένουν με το φυσικό περιβάλλον και διαθέτουν όσο το δυνατόν περισσότερους συμπληρωματικούς χώρους, όπως εστιατόρια, μπαρ, καφετέριες, αίθουσες αναψυχής κ.λ.π.

Επίσης θα πρέπει οι ορεινές αυτές περιοχές, στις οποίες αναπτύσσονται κάθε είδους δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού, να εξυπηρετούνται συγκοινωνιακά όσο το δυνατό καλύτερα.

μ) Αγροτικός τουρισμός.

Ο αγροτικός τουρισμός ή αγροτοτουρισμός, όπως χαρακτηρίζεται και αλλιώς, αναφέρεται στις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται οργανικά και αρμονικά στον αγροτικό χώρο και περιλαμβάνει διάφορες τουριστικές δραστηριότητες που είναι συμπληρωματικές ή δεν έρχονται σε σύγκρουση με άλλες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα οικονομικές και κοινωνικές, που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο.

Σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική και εμπειρία, ο αγροτικός τουρισμός διακρίνεται σε δύο βασικές μορφές και συγκεκριμένα:

1. Σε εκείνη που καλύπτει υποδοχή και φιλοξενία τουριστών σε αγροκτήματα, όπου οι φιλοξενούμενοι συμμετέχουν στη ζωή των αγροτών και στις αγροτικές δραστηριότητες γενικότερα. Η μορφή αυτή αγροτικού τουρισμού είναι ευρύτερα γνωστή σαν διακοπές αγροικιών (farm-house holidays).
2. Σε εκείνη που αφορά στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων και ενοικιαζόμενων δωματίων σε εξωαστικούς μικροσυννοικισμούς, όχι απαραίτητα αγροτικού χαρακτήρα, και τη φιλοξενία τουριστών σε

αυτά συνήθως με το σύστημα “κλίνη και πρόγευμα” (bed and breakfast).

Η ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού σε οποιαδήποτε αγροτική περιοχή προϋποθέτει τη δημιουργία της κατάλληλης εκείνης υποδομής που θα επιτρέψει την ανάπτυξη των σχετικών δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα εσωτερική διαμόρφωση και εξοπλισμό δωματίων που προορίζονται για ενοικίαση, διάνοιξη δρόμων ή βελτίωση του ήδη υφιστάμενου οδικού δικτύου, δημιουργία χώρων εστίασης και αναψυχής, αξιοποίηση των τουριστικών φυσικών πόρων της περιοχής κ.λ.π.

ν) Θαλάσσιος Τουρισμός

Η μορφή αυτή τουρισμού αναφέρεται στο σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στο θαλάσσιο χώρο μιας χώρας ή διαφορετικών χωρών. Αναμφίβολα ο θαλάσσιος τουρισμός αποτελεί μια από τις δυναμικότερες μορφές του σύγχρονου τουρισμού, αφού η σημασία του στις τουριστικές οικονομίες των χωρών που έχουν τόσο τις φυσικές προϋποθέσεις όσο και τις οικονομικές δυνατότητες να τον αναπτύξουν είναι κυριολεκτικά μεγάλη.

Η πιο παραγωγική και συναλλαγματοφόρα δραστηριότητα του θαλάσσιου τουρισμού είναι, οπωσδήποτε, εκείνη της ναύλωσης σκαφών αναψυχής κάθε είδους, όπως για παράδειγμα πολυτελών θαλαμηγών, ιστιοφόρων, ταχύπλοων σκαφών κ.λ.π. Η πελατεία στην οποία απευθύνεται και οι ανάγκες ή επιθυμίες της οποίας ικανοποιεί, είναι κατά το πλείστο τουρίστες υψηλής εισοδηματικής στάθμης.

Άλλη αξιόλογη συναλλαγματοφόρα δραστηριότητα του θαλάσσιου τουρισμού είναι και αυτή των κρουαζιέρων, η ζήτηση των οποίων παρουσιάζει διεθνώς σημαντική αύξηση. Οι σύγχρονες τάσεις της αγοράς κρουαζιέρων συγκλίνουν στα μεγαλύτερα και πολυτελέστερα κρουαζιερόπλοια, τα οποία εξασφαλίζουν ψηλή ποιότητα διαμονής και ψυχαγωγίας στους πελάτες τους, που κατά κανόνα αποτελούν τουρίστες μεσαίας και ανώτερης εισοδηματικής τάξης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού είναι η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, το κόστος της οποίας κάθε άλλο παρά χαμηλό είναι, ιδιαίτερα δε σε ότι αφορά στην κατασκευή σύγχρονων και άρτια εξοπλισμένων μαρινών για τον ελλιμενισμό, τον ανεφοδιασμό και γενικά την εξυπηρέτηση των σκαφών αναψυχής, άσχετα αν αυτά είναι ενοικιαζόμενα ή ιδιωτικής χρήσης και στη συμπλήρωση ή

και ανανέωση του στόλου των σκαφών αναψυχής και των κρουαζιερόπλοιων.

ξ) Χρονομεριστικό Τουρισμός

Η ταχύτερα αναπτυσσόμενη μορφή τουρισμού σήμερα είναι αναμφίβολα ο χρονομεριστικός τουρισμός (timesharing travel). Με ρυθμό ανάπτυξης 30% περίπου το χρόνο, οι χρονομεριστικές διακοπές πιστεύεται βάσιμα ότι θα αποτελέσουν για τη δεκαετία του '90, ότι ήταν το οργανωμένο τουριστικό πακέτο για τη δεκαετία του '50. Ο πρωτοποριακός αυτός θεσμός δίνει τη λύση στον "κορεσμένο" τουρίστα του τουριστικού πακέτου, που απαιτητικός όσο ποτέ άλλοτε σήμερα αναζητά υψηλή ποιότητα στις διακοπές του.

Η υπερσύγχρονη αυτή μορφή τουρισμού, που ως σημειωθεί έχει κατά κανόνα πελατεία μέσης και ψηλής εισοδηματικής στάθμης, βασίζεται στην αρχή της πώλησης του δικαιώματος χρήσης ορισμένων εβδομάδων σε ένα ξενοδοχείο ή ένα συγκρότημα διαμερισμάτων την ίδια περίοδο του έτους κάθε χρόνο. Επειδή όμως είναι πολύ φυσικό ο αγοραστής του δικαιώματος αυτού να αρχίζει γρήγορα να κουράζεται με την ιδέα της επιστροφής στο ίδιο μέρος, στο ίδιο ξενοδοχείο ή συγκρότημα διαμερισμάτων, την ίδια περίοδο του έτους κάθε χρόνο, οδηγήθηκε από τα πράγματα να επιδιώξει την ανάπτυξη δικτύων ανταλλαγής παρόμοιων δικαιωμάτων. Και το πέτυχε τελικά. Έτσι λοιπόν μπορεί πια σήμερα να ανταλλάξει το δικαίωμα χρήσης που έχει αγοράσει σε ένα ξενοδοχείο ή ένα συγκρότημα διαμερισμάτων για ορισμένο χρονικό διάστημα κάθε χρόνο, με παρόμοιο δικαίωμα χρήσης άλλου αγοραστή σε ξενοδοχείο ή συγκρότημα διαμερισμάτων όχι μόνο σε άλλη περιοχή, αλλά και σε άλλη χώρα. Επίσης μπορεί να το πουλήσει, να το νοικιάσει ή να το κληροδοτήσει, όπως ακριβώς συμβαίνει με τα άλλα ακίνητα.

Ειδικότερα σε ότι αφορά στα ξενοδοχεία, θα πρέπει να ειπωθεί ότι πολλά από αυτά έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν ότι γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο γι' αυτά να πετύχουν ικανοποιητική απόδοση του κεφαλαίου που έχουν επενδύσει, όταν εξαρτώνται μόνο από το παραδοσιακό τουριστικό πακέτο, σε μια εποχή που οι μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί πιέζουν για χαμηλότερες τιμές. Γι' αυτό και επιδιώκουν να εφαρμόσουν το σύστημα των χρονομεριστικών διακοπών που τους εξασφαλίζει, πέρα από την αρχική εισροή κεφαλαίων, ένα σταθερό εισόδημα και μια σταθερή πληρότητα με τουρίστες κατά κανόνα μέσης και ψηλής εισοδηματικής στάθμης, όπως ήδη ειπώθηκε.

ο) Θρησκευτικός Τουρισμός

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που αφορά σε μια κατηγορία ατόμων που επισκέπτονται θρησκευτικούς τόπους που βρίσκονται στη χώρα μόνιμης διαμονής τους ή κάποια άλλη είτε για λόγους λατρείας είτε για να πάρουν μέρος σε κάποιες θρησκευτικές εκδηλώσεις ή τελετές είτε για να πάνε κάποιο τάμα που είχαν κάνει κ.λ.π.

Η μορφή αυτή τουρισμού είναι περιορισμένης διάρκειας, συνήθως μια ως τρεις ημέρες. Επίσης τα τουριστικά πακέτα για θρησκευτικό τουρισμό είναι σχετικά φθηνότερα από εκείνα άλλων μορφών τουρισμού επειδή είναι οπωσδήποτε λιτότερα, ενώ τα οικονομικά ωφέληματα για τους θρησκευτικούς τόπους και κατ' επέκταση για τις οικονομίες των χωρών στις οποίες βρίσκονται αυτοί σημαντικά.

Για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού δεν χρειάζεται ειδική υποδομή, αλλά μόνο η βασική.

π) Επιλεκτικός Τουρισμός.

Η συνειδητοποίηση των τουριστικών επιχειρηματιών, αλλά και των πολιτικών ηγεσιών των χωρών υποδοχής τουριστών, ότι η ικανοποιητική απόδοση του κεφαλαίου που έχουν επενδύσει στην τουριστική οικονομία γίνεται με το πέρασμα του χρόνου ολοένα και πιο δύσκολη, όταν εξαρτώνται μόνο από το παραδοσιακό τουριστικό πακέτο και μάλιστα σε μια εποχή που οι μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί πιέζουν για μείωση των τιμών, οδήγησε στην ωρίμανση της ιδέας για την ανάπτυξη του επιλεκτικού τουρισμού.

Ο επιλεκτικός τουρισμός πραγματοποιείται κατά κανόνα από άτομα υψηλής εισοδηματικής στάθμης που, όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς, όχι μόνο θέλουν αλλά και μπορούν να ξοδέψουν μεγάλα ποσά για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών. Τα άτομα αυτά ταξιδεύουν συνήθως μεμονωμένα, δηλαδή κάνουν ατομικό τουρισμό, που σημαίνει ότι είτε αγοράζουν ατομικά τουριστικά πακέτα ΙΤ (individual inclusive tours) είτε τα φτιάχνουν όπως αυτοί ακριβώς θέλουν, έτσι ώστε να ικανοποιούνται κατά τον καλύτερο τρόπο οι τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες, είτε δεν αγοράζουν καθόλου τουριστικά πακέτα, που σημαίνει ότι αγοράζουν τις διάφορες τουριστικές υπηρεσίες μεμονωμένα.

Τα άτομα που κάνουν επιλεκτικό τουρισμό μπορεί να ξοδεύουν πολλά χρήματα για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή

επιθυμιών, αλλά ταυτόχρονα είναι και απαιτητικά. Συγκεκριμένα έχουν την απαίτηση τα χρήματα που ξοδεύουν για την αγορά τουριστικών αγαθών να τους προσφέρουν τουλάχιστον την ικανοποίηση ή την ωφέλεια ή τη χρησιμότητα που προσδοκούν.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του επιλεκτικού τουρισμού είναι η χώρα υποδοχής αυτής της κατηγορίας τουριστών να δημιουργήσει την κατάλληλη υποδομή, δηλαδή ξενοδοχεία πολυτελείας και Α' κατηγορίας με πολλούς συμπληρωματικούς χώρους, ψηλής ποιοτικής στάθμης σέρβις, νυκτερινή ζωή, καλλιτεχνική κίνηση, αναπτυγμένη αγορά, μουσεία, πινακοθήκες, καλό συγκοινωνιακό δίκτυο, άνετα μεταφορικά μέσα, καθαρό περιβάλλον κ.λ.π.

ρ) Τουρισμός Κινήτρων

Ο τουρισμός κινήτρων (incentive tour / incentive travel) είναι ουσιαστικά μια σχετικά νέα μορφή τουριστικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς και που υπόσχεται σημαντικά οικονομικά οφέληματα για τις χώρες εκείνες που θέλουν αλλά και που έχουν τις προϋποθέσεις να τον αναπτύξουν.

Η μορφή τουρισμού για την οποία ο λόγος αποτελεί αναμφίβολα ένα αποτελεσματικό μέσο του σύγχρονου μάρκετινγκ, που χρησιμοποιούν ολοένα και περισσότερο οι μεγάλες βιομηχανικές και άλλες επιχειρήσεις του Δυτικού Κόσμου στην προσπάθειά τους να αυξήσουν την παραγωγικότητα των εργαζομένων που απασχολούν και κατ' επέκταση την ανταγωνιστικότητά τους τόσο στις αγορές του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού. Για να επιτευχθούν λοιπόν οι στόχοι αυτοί των επιχειρήσεων, προσφέρονται εκ μέρους τους διάφορα κίνητρα στους εργαζομένους μεταξύ των οποίων και ομαδικά τουριστικά πακέτα GIT (group inclusive tours) συνήθως για τουριστικούς προορισμούς στο εξωτερικό. Αυτή η μέθοδος υποκίνησης των εργαζομένων, εκ μέρους των επιχειρήσεων, αποδείχτηκε στην πράξη αποτελεσματική, γι' αυτό και έχει εξαπλωθεί, όπως ήδη ειπώθηκε, σημαντικά τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. απ' όπου άρχισε να εφαρμόζεται για πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του '60.

Ο τουρισμός κινήτρων έχει κατά κανόνα περιορισμένη χρονική διάρκεια, τρεις ως τέσσερις ημέρες συνήθως. Στόχος του μεγάλου τουριστικού οργανισμού που αναλαμβάνει για λογαριασμό της επιχείρησης να φτιάξει το σχετικό τουριστικό πακέτο-κίνητρο είναι να δώσει στο χρήστη του, στο ολιγοήμερο αυτό διάστημα, την ευκαιρία να απολαύσει κάτι το

ξεχωριστό, κάτι το οποίο δε θα είχε ο ίδιος τη δυνατότητα να ζήσει αν έπρεπε να αγοράσει με δικά του χρήματα το τουριστικό αυτό πακέτο.

Για την ανάπτυξη του τουρισμού κινήτρων, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να προσφέρεται ένας τόπος προορισμού που κατά προτίμηση να ξεχωρίζει από τους συνηθισμένους. Σε αντίθεση με άλλες μορφές τουρισμού, ο τουρισμός κινήτρων δε δίνει έμφαση στις πολυσύχναστες μεγαλουπόλεις, αλλά στην ατμόσφαιρα που δημιουργεί το περιβάλλον του τόπου προορισμού, καθώς επίσης στην άνεση και την πολυτέλεια που προσφέρουν τα ξενοδοχεία του κατά κύριο λόγο και οι άλλες συμπληρωματικές τους εγκαταστάσεις.

σ) Οικολογικός Τουρισμός.

Για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού δε χρησιμοποιούνται βαριές κατασκευές, ενώ τόσο ο τουρίστας όσο και το τουριστικό κύκλωμα υποδοχής και εξυπηρέτησής του σέβονται τη φύση, μέχρι του σημείου να αποφεύγονται τα μαζικά μέσα μετακίνησης παντού όπου αυτό είναι εφικτό.

Στα πλαίσια της ανάπτυξης του οικολογικού τουρισμού εντάσσεται η τουριστική ανάπτυξη των παραδοσιακών οικισμών, των βιοτόπων, των εθνικών δρυμών κ.λ.π.

Ο οικολογικός τουρισμός αποτελεί αναμφίβολα την εξισορρόπηση μιας χώρας στο μαζικό τουρισμό και τα προβλήματά του, γι' αυτό και η ανάπτυξή του κρίνεται επιτακτική παντού όπου αυτή είναι εφικτή.

τ) Λαϊκός Τουρισμός

Ο λαϊκός τουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που χαρακτηρίζεται για την πελατεία του και συγκεκριμένα για το ότι αποτελείται αυτή από άτομα που κατά το πλείστο είναι χαμηλής εισοδηματικής στάθμης και ακόμα ότι τα άτομα αυτά ταξιδεύουν συνήθως οικογενειακά και με κάθε είδος ιδιόκτητα μεταφορικά μέσα, όπως για παράδειγμα τροχόσπιτα, αυτοκίνητα, μοτοσικλέτες κ.λ.π.

Παρά το γεγονός ότι τα οικονομικά ωφέληματα από αυτήν τη μορφή τουρισμού κάθε άλλο παρά σημαντικά είναι, όλες οι χώρες υποδοχής τουριστών έχουν λίγο-πολύ αναπτύξει την απαραίτητη υποδομή για την εξυπηρέτηση των τουριστών αυτής της κατηγορίας. Συγκεκριμένα έχουν κατασκευάσει κάμπινγκ σε οδικούς άξονες, σε τουριστικές τοποθεσίες και

στις παρυφές πόλεων, που προσφέρουν στα άτομα που κάνουν αυτής της μορφής τουρισμό υπηρεσίες που κάνουν τη διαμονή τους όσο το δυνατόν ανετότερη.

Ας σημειωθεί ότι η διαμονή σε κάμπινγκ είναι συγκριτικά με αυτή σε άλλα τουριστικά καταλύματα αισθητά φθηνότερη. Το γεγονός αυτό εκτιμάται πάρα πολύ από τους τουρίστες του λαϊκού τουρισμού και κυρίως από αυτούς που συνοδεύονται στις τουριστικές τους μετακινήσεις από τις οικογένειές τους, ιδιαίτερα σε όταν αυτές είναι πολυμελείς.

υ) Κοσμοπολίτικος Τουρισμός

Η πελατεία αυτής της μορφής τουρισμού είναι κατά κύριο λόγο ο κόσμος της “αριστοκρατίας” και οι μεγιστάνες του πλούτου που συχνά ταξιδεύουν από το ένα κοσμοπολίτικο κέντρο στο άλλο. Όπως γίνεται αντιληπτό τα άτομα αυτά ξοδεύουν μεγάλα χρηματικά ποσά τόσο κατά τη μετακίνηση τους όσο και κατά τη διαμονή τους, γι’ αυτό και οι απαιτήσεις τους γενικά είναι παρά πολύ μεγάλες.

Τα άτομα που κάνουν κοσμοπολίτικο τουρισμό μετακινούνται συνήθως με ιδιότητα μεταφορικά μέσα, όπως για παράδειγμα ιδιότητα αεροπλάνα, θαλαμηγούς κ.λ.π. Στον τόπο προορισμού τους διαμένουν είτε σε ξενοδοχεία πολυτελείας είτε σε ιδιότητες πολυτελείς θαλαμηγούς. Επίσης η ζωή που κάνουν τα άτομα αυτά στα διάφορα κοσμοπολίτικα κέντρα που επισκέπτονται κατά διαστήματα είναι πάρα πολύ κοσμική, κάτι άλλωστε που είναι πολύ φυσικό και απόλυτα συνυφασμένο με τη μορφή τουρισμού για την οποία ο λόγος.

Η ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού, αν και θα την επιθυμούσαν πολλές χώρες υποδοχής τουριστών για καθαρά οικονομικούς λόγους, είναι οπωσδήποτε δύσκολη και αυτό γιατί εκτός από την κατάλληλη υποδομή, απαιτείται και η καταξίωση του τουριστικού τόπου στη συνείδηση της αριστοκρατίας και των μεγιστάνων του πλούτου σαν τόπος κοσμοπολίτικου τουρισμού. Αυτό όμως απαιτεί συνεχή και έντονη προσπάθεια, μα πάνω απ’ όλα μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής.

φ) Κοινωνικός Τουρισμός

Ο κοινωνικός τουρισμός, σαν ιδιαίτερη μορφή τουρισμού, ορίζεται το σύνολο των σχέσεων και φαινομένων τουριστικού χαρακτήρα που διευκολύνουν τη συμμετοχή στον τουρισμό των ασθενέστερων οικονομικών τάξεων. Με άλλα λόγια ο κοινωνικός ή επιδοτούμενος

τουρισμός αποτελεί το είδος εκείνο του τουρισμού που χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι πραγματοποιείται από μέλη του κοινωνικού συνόλου, των οποίων η αγοραστική δύναμη είναι λίγο-πολύ περιορισμένη, χάρη σε ειδικές παροχές προς αυτά που μπορεί να είναι άμεσες ή έμμεσες.

Οι παροχές για κοινωνικό τουρισμό αποτελούν σήμερα για τις αναπτυσσόμενες οικονομικά χώρες του Δυτικού Κόσμου υποχρέωση του κράτους. Συγκεκριμένα το σύγχρονο “κοινωνικό κράτος” έχει υποχρέωση πέρα από υγεία, καλά γερατειά, εργασία, παιδεία κ.λ.π. να εξασφαλίσει σε άτομα χαμηλής εισοδηματικής στάθμης τη δυνατότητα να κάνουν διακοπές και με αυτόν τον τρόπο να ισορροπήσουν τόσο ψυχικά όσο και σωματικά.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του κοινωνικού τουρισμού είναι η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, όπως για παράδειγμα κατασκευή ειδικών τουριστικών καταλυμάτων που να ανταποκρίνονται στις οικονομικές δυνατότητες της πελατείας τους, δηλαδή των “κοινωνικών τουριστών”, χορήγηση επιδομάτων διακοπών που να αναπροσαρμόζονται σύμφωνα με τις πραγματικές ανάγκες κάθε οικογένειας, εφαρμογή επιχορηγούμενων προγραμμάτων κοινωνικού τουρισμού για ειδικές κατηγορίες ατόμων, όπως για παράδειγμα σπουδαστές, στρατιώτες, συνταξιούχους, που η οικονομική τους κατάσταση κάθε άλλο παρά του επιτρέπει να κάνουν διακοπές, χρηματοδότηση των διακοπών με ευνοϊκούς όρους κ.λ.π.

χ) Τουρισμός Αναπήρων.

Πρόκειται για μια ειδική μορφή τουρισμού, η ανάπτυξη της οποίας προωθείται τελευταία ολοένα και περισσότερο σε πολλές χώρες.

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του αναπηρικού τουρισμού είναι η δημιουργία κάθε είδους τουριστικών εγκαταστάσεων που να διαθέτουν ανάλογο εξοπλισμό για την εξυπηρέτηση των ανάπηρων τουριστών, όπως και η προσφορά τουριστικών πακέτων που θα απευθύνεται στην ειδική αυτή κατηγορία πελατείας και θα ικανοποιεί τις δικές της τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες.

Επίσης θα πρέπει οι χώρες που επιθυμούν να αναπτύξουν την ειδική μορφή τουρισμού να θεσπίσουν ειδικές προδιαγραφές που θα πρέπει απαραίτητα να τηρούν τα τουριστικά καταλύματα και οι άλλες τουριστικές εγκαταστάσεις που κατασκευάζονται ειδικά για την εξυπηρέτηση των αναπήρων τουριστών. Τέτοιου είδους προδιαγραφές

είναι για παράδειγμα ράμπες, ανελκυστήρες, ειδικός εφοπλισμός στα δωμάτια και τους λοιπούς χώρους των τουριστικών καταλυμάτων κ.λ.π., ώστε να μπορεί να γίνεται χρήση τους εκ μέρους των ανάπηρων τουριστών χωρίς προβλήματα ή τουλάχιστον με όσο το δυνατό λιγότερα γίνεται.

ψ) Παραδοσιακοί Οικισμοί.

Ο τουρισμός των παραδοσιακών περιοχών είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα και αξιόλογη μορφή τουρισμού η οποία στηρίζεται σε μια ιδιομορφία. Η ίδια η υποδομή για το τουριστικό προϊόν έχει την ιδιότητα να αποτελεί και αυτή τουριστικό προϊόν, αφού αποτελείται από αξιόλογα δείγματα της πολιτιστικής αρχιτεκτονικής και οικιστικής κληρονομιάς του τουριστικού τόπου. Έτσι παραδοσιακά κτήρια που παλιότερα είχαν άλλες χρήσεις μετατρέπονται χωρίς βέβαια να χάσουν τον αυθεντικό τους χαρακτήρα, σε ξενώνες, εστιατόρια, γραφεία, αναψυκτήρια κ.α.

Η ζήτηση για αυτού του είδους το τουριστικό προϊόν είναι μεγάλη. Ο τουρίστας της εποχής μας αναζητά την αυθεντικότητα του οικιστικού περιβάλλοντος του παραδοσιακού οικισμού κάτι που μόνο μια παραδοσιακή περιοχή μπορεί να του το προσφέρει.

Εκείνο που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι οι δαπάνες για την ανάπτυξη του τουρισμού παραδοσιακών οικισμών είναι πολύ μεγαλύτερες από εκείνες για τον αγροτουρισμό λόγω της συντήρησης, αρχιτεκτονικής μελέτης και έρευνας που είναι απαραίτητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΠΑΡΑΠΕΡΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

1. Η άμβλυνση της εποχικότητας.

Η εποχικότητα στον τουρισμό αποτελεί αναμφίβολα το σοβαρότερο πρόβλημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι χώρες υποδοχής τουριστών και ιδιαίτερα αυτές που έχουν μια αναπτυγμένη τουριστική οικονομία. Το φαινόμενο αυτό προκαλείται κυρίως από παράγοντες οι οποίοι κάθε άλλο παρά εύκολα μπορούν να αντιμετωπιστούν πολύ περισσότερο μάλιστα όταν στις χώρες αυτές υπάρχει καθεστώς ελεύθερης οικονομίας και κοινωνικής δράσης. Στις οικονομίες αυτού του είδους οι άνθρωποι αποφασίζουν μόνοι τους που, πότε και για πόσο καιρό θα κάνουν διακοπές. Με άλλα λόγια δεν μπορεί κανείς να τους αρνηθεί ή να τους περιορίσει το δικαίωμα επιλογής του τόπου και χρόνου των διακοπών τους και ακόμα να τους καθορίσει τη χρονική διάρκειά τους.

Είναι γνωστό ότι ο περισσότερος κόσμος προτιμάει σχεδόν πάντα να κάνει τις διακοπές του κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών για ψυχολογικούς και βιολογικούς λόγους, εξαιτίας του γεγονότος ότι την περίοδο αυτή επικρατούν συνήθως ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες στους περισσότερους τουριστικούς προορισμούς που αναμφίβολα επιτρέπουν την απόλαυση της φύσης, της ζωής στην ύπαιθρο και γενικότερα των χαρακτηριστικών των καλοκαιρινών διακοπών, αλλά και για οργανωτικούς λόγους που συνδέονται με ορισμένους βασικούς θεσμούς της οικονομικής και κοινωνικής συμβίωσης, όπως είναι για παράδειγμα η περίοδος των μαθητικών και σπουδαστικών διακοπών, ο τρόπος που χορηγούνται οι άδειες στους εργαζομένους στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα κ.λ.π.

Για την ελληνική περιφέρεια η κατάσταση που περιγράφηκε στην παραπάνω παράγραφο αποτελεί ένα αναμφισβήτητο γεγονός. Το ελληνικό καλοκαίρι είναι μοναδικό και μπορεί να συνδυάσει κανείς πολλές δραστηριότητες κάνοντας διακοπές τους καλοκαιρινούς μήνες στην χώρα μας. Έχει καθιερωθεί λοιπόν αυτό που λέμε τουριστική “σεζόν” και αφορά τους μήνες Μάιο μέχρι και αρχές Οκτωβρίου που

πραγματοποιείται κυρίως η τουριστική δραστηριότητα. Κάτι τέτοιο έχει ως αποτέλεσμα το επενδυμένο τουριστικό κεφάλαιο να μένει αναξιοποίητο για περίπου έξι μήνες το χρόνο.

Θα οδηγιόμασταν λοιπόν σε μια παραπέρα ανάπτυξη του τουρισμού στην ελληνική περιφέρεια αν μπορούσε να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της εποχικότητας και εκμεταλλευόμασταν την τουριστική υποδομή ολόκληρο το χρόνο.

Οι διάφορες περιφέρειες στην Ελλάδα παρουσιάζουν αρκετές δυνατότητες για την επέκταση της τουριστικής περιόδου και σε άλλες χρονικές περιόδους εκτός των θερινών μηνών. Και σε αυτήν την περίπτωση το κλειδί για την ανάπτυξη είναι η προσφορά εναλλακτικών μορφών τουρισμού που να ταιριάζουν και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους από την θερινή.

Έτσι, για να μπορέσει να αντιμετωπιστεί με επιτυχία το πρόβλημα της εποχικότητας θα πρέπει είτε να καθιερωθούν ισχυρά οικονομικά και μη οικονομικά κίνητρα, ώστε να παρακινείται ο κόσμος να κάνει διακοπές στους εκτός θερινής περιόδου μήνες, είτε να αλλάξουν ορισμένοι βασικοί θεσμοί της οικονομικής και κοινωνικής συμβίωσης, ώστε να διευκολυνθεί η τουριστική μετακίνησή τους και εκτός θερινών μηνών. Χωρίς τη λήψη τέτοιου είδους δραστικών μέτρων και κυρίως χωρίς την αποδοχή τους εκ μέρους αυτών για τους οποίους παίρνονται αυτά, κάθε προσπάθεια προς την κατεύθυνση της επέκτασης της τουριστικής περιόδου πρέπει προκαταβολικά να θεωρείται αποτυχημένη.

Παράλληλα στην αγορά του εισερχόμενου τουρισμού, υπάρχει ένα τμήμα καταναλωτών που έχει χειμερινές διακοπές, κυρίως χειμερινών σπορ και ορειβατικού τουρισμού. Η ελληνική περιφέρεια έχει την δυνατότητα να αναπτύξει αυτές τις μορφές τουρισμού. Θα πρέπει λοιπόν να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες ώστε το χειμερινό τουριστικό προϊόν της χώρας μας να προσαρμοστεί στις σύγχρονες απαιτήσεις του τουριστικού πλήθους και παράλληλα να πραγματοποιηθεί η κατάλληλη προβολή στο εξωτερικό.

Τέλος η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει κατά τους χειμερινούς μήνες και κυρίως τις περιόδους των εορτών των Χριστουγέννων και του Πάσχα ρεύμα εξαγωγής τουριστών προς το εξωτερικό, κυρίως προς τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και τα θέρετρα χειμερινού τουρισμού στην κεντρική Ευρώπη. Αν αυτοί οι τουρίστες, οι οποίοι κυρίως είναι υψηλής εισοδηματικής τάξης, μπορούσαν να συγκρατηθούν μέσα στον ελληνικό

χώρο και προτιμούσαν για τις διακοπές τους την ελληνική περιφέρεια τα οφέλη για την περιφερειακή ανάπτυξη θα ήταν πολύ μεγάλα. Θα πρέπει λοιπόν και σε αυτή την περίπτωση να γίνουν οι προσπάθειες από την πλευρά τόσο της κεντρικής εξουσίας όσο και των περιφερειών για την παραγωγή τουριστικών προϊόντων για την συγκεκριμένη πελατεία και η κατάλληλη προώθησή τους σε αυτή.

Γενικά, η ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης κατά τους εκτός θερινής περιόδου μήνες αποτελεί βασική επιδίωξη της τουριστικής πολιτικής της Ελλάδας συνολικά αλλά και της κάθε περιφέρειας ειδικότερα, ακόμα και εκείνων των περιφερειών που μπορούν να θεωρηθούν τουριστικά αναπτυγμένες, επειδή συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της σύμμετρης δραστηριότητας του παραγωγικού δυναμικού της τουριστικής τους οικονομίας σε όλη τη διάρκεια του χρόνου. Και αυτό γιατί διαφορετικά τόσο το έμψυχο δυναμικό όσο και το πάγιο κεφάλαιο της τουριστικής τους οικονομίας δε θα πάψει να βρίσκεται για ένα μεγάλο διάστημα κάθε χρόνο σε αδράνεια ή στην καλύτερη των περιπτώσεων θα υποαπασχολείται. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί παρά να έχει αρνητικές επιπτώσεις στους όρους λειτουργίας των τουριστικών επιχειρήσεων γενικά και ιδιαίτερα αυτών που παράγουν υπηρεσίες φιλοξενίας, επειδή οι περισσότερες από αυτές αναγκάζονται κάθε χρόνο να αναστείλουν προσωρινά για ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα την παραγωγική τους δραστηριότητα.

2. Η ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της περιφέρειας με στόχο την προσέλκυση ποιοτικότερου τουριστικού πλήθους.

Έστω και με αρκετά χρόνια καθυστέρηση αρχίζει και στη χώρα μας να αποτελεί πλέον συνείδηση στον επιχειρηματικό και όχι μόνο κόσμο η σημασία της έννοιας της ποιότητας. Άλλωστε, η υψηλή ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών και η σύνδεσή της με την ικανοποίηση του πελάτη, είναι το κλειδί για την επιβίωση οποιασδήποτε επιχείρησης.

Η ανάπτυξη λοιπόν της ποιότητας δεν αποτελεί παρά το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του μέλλοντος. Βασικός στόχος της οικονομικής πολιτικής της χώρας μας είναι αυτή ακριβώς η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας για την οποία η ποιότητα αποτελεί σημαντικό εργαλείο.

Η έμφαση που δίνεται στη πολιτική ποιότητας έχει ως αφετηρία τα παρακάτω:

1. Παλαιότερα τα αναπτυξιακά πρότυπα καθορίζονταν από το κόστος εργασίας ή τον παράγοντα κεφάλαιο. Σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει, καθώς στα προηγούμενα προστέθηκαν και οι παράγοντες της καινοτομίας και τη ποιότητας στην οργάνωση και στη διάθεση των προϊόντων. Αυτά είναι τα εργαλεία εκείνα που θα βοηθήσουν ώστε να ξεφύγει η χώρα από τον ανταγωνισμό χαμηλού εργατικού κόστους, έναν ανταγωνισμό που ασκεί πίεση στους μισθούς, τα επιχειρησιακά κέρδη, τις επενδύσεις και ως αποτέλεσμα όλων αυτών, στην ανάπτυξη. Για το σύνολο λοιπόν της οικονομίας της χώρας αλλά και ειδικότερα για την οικονομία των περιφερειών αλλά και των επιχειρήσεων η κατάσταση έχει ως εξής: Ή θα πετύχουν να ενισχύσουν τη θέση τους στις νέες μορφές ανταγωνισμού ποιότητας ή θα δέχονται συνεχώς πιέσεις περιορισμού της δραστηριότητάς τους.
2. Η ποιότητα σε μία αγορά που δεν καθορίζεται από το χαμηλό εργατικό κόστος είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της παραγωγικότητας. Για την βελτίωση λοιπόν και τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας της χώρας θα πρέπει να επιτευχθεί εφ' ενός η αύξηση της παραγωγικότητας και εφ' ετέρου η βελτίωση της ικανότητας της οικονομίας να παράγει προϊόντα ή να παρέχει υπηρεσίες με υψηλή προστιθέμενη αξία.
3. Η εφαρμογή των πολιτικών ποιότητας δεν έχει νόημα μόνο για τις μεγάλες επιχειρήσεις αλλά και στις μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Έτσι και στον τουρισμό έχοντας υπόψη τον σκληρό ανταγωνισμό που αντιμετωπίζει σήμερα κάθε μικρή ή μεγάλη επιχείρηση η ποιότητα μπορεί να αποτελέσει κρίσιμο στοιχείο της ανταγωνιστικής ικανότητας.
4. Το στοιχείο της ποιότητας θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν αφορά μόνο τις επιχειρήσεις αλλά και το κράτος ως παραγωγό υπηρεσιών προς το κοινωνικό σύνολο, και κατ' επέκταση και τη διοίκηση των επιμέρους περιφερειών της χώρας. Έτσι και η υλοποίηση πολιτικών ανάπτυξης του τουρισμού οφείλει σήμερα να υπακούει στην αυστηρή λογική της ποιότητας. Κριτήριο και εδώ είναι η αποτελεσματικότητα στη χρήση των πόρων, καθώς και η καλύτερη ανταπόκριση στις προσδοκίες του χρήστη, που αποτελεί το βασικό ζητούμενο της οικονομίας και της κοινωνίας.

Ο τουρισμός ανήκει στον τομέα των υπηρεσιών. Σε αυτόν το χώρο θα πρέπει, για να μιλάμε για ποιότητα, να υπάρχουν σαφείς προδιαγραφές

των προσφερόμενων υπηρεσιών που να εκφράζουν τις επιθυμίες και τις προσδοκίες των πελατών.

Θεμέλιο λοιπόν ενός συστήματος ποιότητας στον τουρισμό, (όπως συμβαίνει και σε όλες τις υπηρεσίες), είναι οι προδιαγραφές. Προδιαγραφή είναι η γραπτή έκφραση της ποιότητας, δηλαδή μια καταγραφή των ποιοτικών χαρακτηριστικών, και η βάση της λειτουργίας ενός συστήματος ποιότητας. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των υπηρεσιών μπορούν να καταταγούν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες:

1. Προϊόντα, όπου προϊόν μπορεί να οριστεί οτιδήποτε προσφέρεται στον πελάτη και περιέρχεται στην ιδιοκτησία του ή για κατανάλωση από τον πελάτη (π.χ. τα φαγητά του εστιατορίου).
2. Περιβάλλον, όπου ως περιβάλλον μπορεί να οριστεί ο χώρος όπου παρέχονται οι υπηρεσίες στον πελάτη (π.χ. η σάλα του εστιατορίου, το σαλόνι του ξενοδοχείου, γενικά το φυσικό περιβάλλον της τουριστικής περιοχής).
3. Εξοπλισμός, όπου ως εξοπλισμός μπορεί να οριστεί το σύνολο των υλικών αντικειμένων, τα οποία χρησιμοποιεί ο πελάτης, αλλά δεν περιέρχονται στην ιδιοκτησία του, ούτε τα καταναλώνει (π.χ. τα μαχαιροπίρουνα του εστιατορίου).
4. Εξυπηρέτηση (service), όπου ως εξυπηρέτηση ορίζονται όλα τα χαρακτηριστικά ανθρώπινης συμπεριφοράς των στελεχών της επιχείρησης προς τον πελάτη (εμφάνιση, ευγένεια, τρόπος συμπεριφοράς κ.α.)

Η προαναφερόμενη κατάταξη διευκολύνει την εφαρμογή μεθόδων μέτρησης της ποιότητας των υπηρεσιών.

Η αγορά ενός προϊόντος είναι μια αρκετά σαφής συναλλαγή. Ο πελάτης γίνεται ιδιοκτήτης ενός συγκεκριμένου αντικειμένου, ενώ η επιχείρηση που το πουλάει παίρνει συνήθως κάποιο χρηματικό ποσό.

Στην περίπτωση όμως των πάσης φύσεως τουριστικών υπηρεσιών ή γενικά του τουριστικού προϊόντος μιας περιοχής τα πράγματα δεν είναι τόσο σαφή. Στον τουρισμό υπάρχουν δύο συνθετικά στοιχεία: Το βασικό στοιχείο είναι η “εξυπηρέτηση” (service) του πελάτη, δηλαδή όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά ανθρώπινης συμπεριφοράς και περιβάλλοντος, τα

οποία συνοδεύουν την παροχή της υπηρεσίας και προσμετρώνται από τον πελάτη στην ποιότητα της υπηρεσίας. Το δεύτερο συνθετικό στοιχείο της τουριστικής υπηρεσίας είναι το “προϊόν”, με την έννοια του φυσικού αντικειμένου. Μια τουριστική υπηρεσία μπορεί να συμπεριλαμβάνει και “προϊόν”, το οποίο παραδίδεται στον πελάτη (π.χ. το φαγητό στο εστιατόριο), μπορεί όμως και όχι.

Παρά τον άυλο χαρακτήρα των υπηρεσιών, ένα σύστημα ποιότητας θα πρέπει και στις τουριστικές υπηρεσίες να εκπληρώνει τη βασική του αποστολή, που είναι ο “έλεγχος” της ποιότητας. Ο έλεγχος συμπεριλαμβάνει εντοπισμό αποκλίσεων και διόρθωση των αιτιών που τις προκαλούν. Ο εντοπισμός όμως των ποιοτικών αποκλίσεων προϋποθέτει δυνατότητα “μέτρησης” των ποιοτικών χαρακτηριστικών, τα οποία συνθέτουν την προδιαγραφή μιας τουριστικής υπηρεσίας. Η προϋπόθεση αυτή κατέστησε για πολλά χρόνια ανέφικτη την εφαρμογή συστημάτων ποιότητας στις υπηρεσίες, αφού τα περισσότερα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους δεν μπορούν να μετρηθούν με ποσοτικές μεθόδους, όπως στην περίπτωση των προϊόντων.

Από τη δεκαετία όμως του '80 οι αντιλήψεις για την ποιότητα και για τους τρόπους μέτρησή της άλλαξαν. Σήμερα υπάρχουν “αντικειμενικές” μέθοδοι αξιολόγησης των μη μετρήσιμων ποιοτικών χαρακτηριστικών, οι οποίες επιτρέπουν την εφαρμογή συστημάτων ποιότητας και στις τουριστικές υπηρεσίες. Οι μέθοδοι αυτές συμπεριλαμβάνουν:

- “Αντικειμενοποίηση”, στο βαθμό που είναι δυνατόν, των ποιοτικών χαρακτηριστικών. Η αντικειμενοποίηση αυτή γίνεται με περιγραφή επιβαλλόμενων ενεργειών συμπεριφοράς ή μη επιτρεπόμενων ενεργειών συμπεριφοράς. Αν, π.χ. θέλουμε να προδιαγράψουμε το ποιοτικό χαρακτηριστικό “διακριτικότητα προς τον πελάτη”, μπορούμε να προσδιορίσουμε ως μη επιτρεπόμενη ενέργεια συμπεριφοράς το “μη διακόπτετε ποτέ συνομιλούντες μεταξύ τους πελάτες”, ενώ, αν θέλουμε να προδιαγράψουμε το ποιοτικό χαρακτηριστικό της “ευγένειας προς τον πελάτη”, μπορούμε να προσδιορίσουμε ως επιβαλλόμενη ενέργεια προς πελάτες που εισέρχονται στο χώρο της επιχείρησης το καλωσόρισμά τους από τον υπάλληλο υποδοχής.
- Αξιολόγηση της ποιότητας από “ανεξάρτητους επιθεωρητές”, δηλαδή από άτομα διοικητικά ανεξάρτητα από τα επιθεωρούμενα τμήματα της επιχείρησης, τα οποία παρέχουν υπηρεσίες. Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας αξιολόγησης μπορεί να διατυπώνεται είτε με τη μορφή “βαθμολόγησης” των επιδόσεων του τμήματος, με βάση

προκαθορισμένη κλίμακα βαθμολογίας, είτε με τη μορφή καταγραφής συγκεκριμένων γεγονότων ή διαπιστώσεων, οι οποίες συνιστούν αποκλίσεις από τις προδιαγραφές.

- Αξιολόγηση από ομάδες “αυτοαξιολόγησης” της τουριστικής επιχείρησης ή οργανισμού, στις οποίες συμμετέχουν άτομα των αξιολογούμενων τμημάτων. Στην περίπτωση αυτή το αποτέλεσμα μιας τέτοιας αξιολόγησης μπορεί να διατυπώνεται είτε με τη μορφή “βαθμολόγησης” των επιδόσεων του κάθε τμήματος είτε με τη μορφή ιεράρχησης και αξιολόγησης καταγραφέντων συγκεκριμένων γεγονότων ή διαπιστώσεων, οι οποίες συνιστούν αποκλίσεις από τις προδιαγραφές. Προϋπόθεση για να εφαρμοστεί η αυτοαξιολόγηση είναι να υπάρχει σύστημα καταγραφής ποιοτικών αποκλίσεων (π.χ. τύπου ISO-9000).
- Αξιολόγηση της ποιότητας από τους πελάτες (ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις, έρευνες).

Θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των προαναφερόμενων τρόπων “μέτρησης” της ποιότητας είναι ότι για τις περιπτώσεις των ανεξάρτητων επιθεωρητών και της αυτοαξιολόγησης η βάση των μετρήσεων είναι οι προδιαγραφές, ενώ για την περίπτωση της αξιολόγησης από τους πελάτες η βάση της μέτρησης δεν είναι οι προδιαγραφές, αλλά οι επιθυμίες και οι προσδοκίες των πελατών, μπορεί δηλαδή η αξιολόγηση από τους πελάτες να προσδιορίζει αποκλίσεις του τρόπου προσφοράς των υπηρεσιών από τις προδιαγραφές, αλλά και αποκλίσεις των προδιαγραφών από τις προσδοκίες των πελατών.

Μία άλλη ιδιαιτερότητα των υπηρεσιών είναι ότι οι διαδικασίες λειτουργίας, οι οποίες έχουν άμεση ή κοντινή σχέση με την προσφορά των υπηρεσιών, συνιστούν ουσιαστικά τα λεγόμενα “πλάνα ποιότητας” (quality plans) και αντιστοιχούν με τις διαδικασίες παραγωγής των προϊόντων βιομηχανίας. Οι διαδικασίες αυτές, θεωρητικά τουλάχιστον, πρέπει να συμπεριλαμβάνουν σημεία και μεθόδους ελέγχου και κριτήρια απόρριψης της ποιότητας των υπηρεσιών.

Όμως ο προσδιορισμός των σημείων εκείνων μέσα στις διαδικασίες λειτουργίας, όπου θα ελέγχεται η ποιότητα, και των κριτηρίων απόρριψης έχει αρκετά διαφορετική σημασία και πρακτική εφαρμογή από ό,τι στην περίπτωση της παραγωγής των προϊόντων. Οι σπουδαιότεροι λόγοι αυτής της διαφοροποίησης είναι ότι:

- Σε πολλές περιπτώσεις η παροχή των τουριστικών υπηρεσιών συνιστά συνεχόμενη διαδικασία ενώπιον του πελάτη. Συνεπώς, δεν μπορεί να διακοπεί σε κάποια σημεία, να γίνει έλεγχος της ποιότητας και κατόπιν να συνεχιστεί. Για τον ίδιο λόγο δεν ισχύει πρακτικά ο όρος “αποδέσμευση υπηρεσίας”, σε αντιστοιχία με τον όρο “αποδέσμευση προϊόντος”, από τον φορέα ελέγχου της ποιότητας πριν από την τελική διάθεση της υπηρεσίας στον πελάτη. Για τους λόγους αυτούς σε λίγες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχουν ευδιάκριτα “σημεία” ελέγχου.
- Στις προδιαγραφές των υπηρεσιών δεν μπορούν συνήθως να προσδιοριστούν “ανοχές” στα ποιοτικά χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα στα χαρακτηριστικά της εξυπηρέτησης (service), κατ’ επέκταση δεν μπορούν να προσδιοριστούν κριτήρια απόρριψης με βάση τις ανοχές των προδιαγραφών, όπως αυτό γίνεται στα βιομηχανικά προϊόντα.
- Οι προαναφερόμενες ιδιομορφίες στον τρόπο και τα κριτήρια ελέγχου των υπηρεσιών αντιμετωπίζονται με κατάλληλο σχεδιασμό του συστήματος ποιότητας, κατά τρόπο ώστε:
- Να δίνεται προσοχή στο σωστό σχεδιασμό των υπηρεσιών (σωστές και πλήρεις προδιαγραφές).
- Να ενδυναμώνεται ο προληπτικός χαρακτήρας του συστήματος.
- Να ενσωματώνονται στο σύστημα κριτήρια απόρριψης στατιστικού κυρίως χαρακτήρα, οπότε οι διορθωτικές ενέργειες εστιάζονται σε προβλήματα τα οποία έχουν χαρακτήρα επαναληψιμότητας, δηλαδή οφείλονται σε συστηματικά αίτια.

Η αναβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών σε συνδυασμό με την αναβάθμιση των άλλων υπηρεσιών της περιφέρειας (π.χ. τραπεζιτικές υπηρεσίες) με τον τρόπο που αναλύθηκε παραπάνω είναι πολύ σημαντική για την παραπέρα ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια. Η ποιοτική αυτή αναβάθμιση περιέχει επιπλέον από την γενική πολιτική ποιότητα και τα παρακάτω στοιχεία:

1. Προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Ένα από τα πιεστικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι τόποι υποδοχής των τουριστών είναι εκείνο της προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού τους περιβάλλοντος. Παρά το γεγονός ότι το πρόβλημα αυτό είναι γενικό, παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονο στον τουρισμό και αυτό γιατί τα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία κάθε τουριστικού τόπου αποτελούν τα στοιχεία έλξης τουριστών και ταυτόχρονα τα μέσα με τα

οποία αυτοί θα προσπαθήσουν, στο μέτρο του εφικτού, να ικανοποιήσουν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες. Το περιβάλλον αυτό που εμφανίζεται είτε με τη μορφή φυσικών δεδομένων, όπως είναι για παράδειγμα παραλίες, θάλασσες, χλωρίδα, πανίδα κ.λ.π., είτε με τη μορφή πολιτιστικών δεδομένων, όπως είναι για παράδειγμα αρχαιολογικοί χώροι, αρχιτεκτονικός ρυθμός, λαϊκή τέχνη, τοπικό χρώμα κ.λ.π., πρέπει οπωσδήποτε να διατηρηθεί, αξιοποιηθεί μα πάνω απ' όλα να συντηρηθεί για να μη καταστραφεί από το χρόνο και κυρίως από παράλογες ενέργειες που συχνά αγγίζουν τα όρια του εγκλήματος. Αναμφίβολα η μόλυνση της ατμόσφαιρας, η ρύπανση της θάλασσας και των ακτών, η αποψίλωση του πράσινου, η αλλοίωση του τοπίου με οποιοδήποτε πρόσχημα, η καταστροφή της πανίδας, η εξαφάνιση παραδοσιακών στοιχείων που συνθέτουν την αισθητική του τόπου χάρη ενός στείρου μοντερνισμού, αποτελούν ανησυχητικά φαινόμενα τα οποία πρέπει να προβληματίσουν τους αρμόδιους παράγοντες τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Κυρίως θα πρέπει να παρθούν μέτρα για την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, που θα συμβάλουν αποφασιστικά στη διατήρησή του, αλλά ταυτόχρονα και στην αξιοποίησή του χάρη του ανθρώπου, ανεξάρτητα από το αν αυτός έχει την ιδιότητα του τουρίστα ή του μόνιμου κατοίκου σε μία περιφέρεια υποδοχής τουριστών. Σε αυτό θα βοηθήσει οπωσδήποτε και η συνειδητοποίηση από την πλευρά των ανθρώπων ότι η προστασία του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν σε μόνιμη ή προσωρινή βάση, συμβάλλει αποφασιστικά στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους και κατ' επέκταση στη βιολογική τους εξισορρόπηση.

2. Η δημιουργία νέων τύπων τουριστικών καταλυμάτων. Με τις νέες συνθήκες που θα διαμορφωθούν μελλοντικά στον τουρισμό, σε ότι αφορά στη σύνθεση του διεθνούς τουριστικού ρεύματος, είναι βέβαιο ότι θα τεθεί θέμα σχετικά με τη μορφή των τουριστικών καταλυμάτων. Γι' αυτό και οι τόποι υποδοχής τουριστών θα πρέπει να αποφασίσουν αν θα ακολουθήσουν στο μέλλον τον τύπο του παραδοσιακού - κλασικού ξενοδοχείου ή θα στραφούν προς τα μεγάλα σύνθετης μορφής ξενοδοχειακά συγκροτήματα, που σύμφωνα με τις ενδείξεις που υπάρχουν ανταποκρίνονται περισσότερο στις ανάγκες όχι μόνο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, αλλά και του επιλεκτικού τουρισμού μέχρι ένα σημείο. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι τα μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα εμφανίζουν ορισμένα πλεονεκτήματα, σε ότι αφορά στη διαχείρισή τους, αλλά κυρίως στη μαζική παραγωγή υπηρεσιών φιλοξενίας εκ μέρους τους. Παρόλα αυτά όμως δε θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής των αρμόδιων για τη

χάραξη της τουριστικής πολιτικής οργάνων, στο συγκεκριμένο θέμα, ότι με την κατασκευή μεγάλης δυναμικότητας ξενοδοχειακών μονάδων υπάρχει κίνδυνος ο τουρίστας να αισθανθεί έντονα την καταπίεση της προσωπικότητάς του μέσα στην πολυπληθή πελατεία τους και κάτω από τον αυτοματισμό της οργανωμένης διαβίωσης του μαζικά μετακινούμενου τουρισμού. Γι' αυτό θα πρέπει να δοθεί εντελώς ιδιαίτερη προσοχή εκ μέρους των αρμόδιων οργάνων στις τουριστικές περιφέρειες, ώστε να ανταποκρίνονται στις επιταγές των καιρών και κυρίως να μη δημιουργούν ψυχολογικά και άλλα προβλήματα στη διαβίωση των τουριστών του μέλλοντος κατά τη διάρκεια της προσωρινής διαμονής τους στον τόπο προορισμού.

3. Η βελτίωση των συγκοινωνιών γενικά και ο εκσυγχρονισμός των αεροδρομίων ειδικότερα. Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που απασχολεί τους τόπους υποδοχής τουριστών είναι εκείνο που αφορά στις συγκοινωνίες. Όπως είναι γνωστό, ολοένα και περισσότεροι τουρίστες χρησιμοποιούν σα μεταφορικό μέσο στις τουριστικές τους μετακινήσεις το αεροπλάνο και αυτό κυρίως λόγω της ταχύτητας αλλά και της άνεσης με την οποία πραγματοποιούνται αυτές. Η εξέλιξη τόσο στις αερομεταφορές όσο και στα άλλα συγκοινωνιακά μέσα θα συνεχιστεί και στο μέλλον με αποτέλεσμα η βελτίωση των συγκοινωνιών και των αεροδρομίων να προβάλλει για το μέλλον ως αναγκαιότητα.
4. Η δημιουργία τουριστικής συνείδησης στις τουριστικές περιφέρειες. Η καλλιέργεια τουριστικής συνείδησης στους τόπους υποδοχής των τουριστών είναι ένα από τα βασικότερα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Η επίλυσή του αναμφίβολα θα συμβάλει αποφασιστικά στην αναβάθμιση τόσο των τουριστικών υπηρεσιών όσο και όλων των άλλων που δεν είναι τουριστικές, πλην όμως οι τουρίστες κάνουν ευρύτατα χρήση τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σε αυτό το τμήμα της εργασίας θα παρουσιαστούν δύο περιπτώσεις τουριστικών δραστηριοτήτων που έχουν αναπτυχθεί πρόσφατα στην ελληνική περιφέρεια και μάλιστα σε δύο περιοχές με πολύ χαμηλό εγχώριο εθνικό προϊόν όπως είναι το ορεινό τμήμα του νομού Τρικάλων και η Αιτωλοακαρνανία. Η πρώτη περίπτωση αφορά μια πρωτοποριακή ιδέα για την ανάπτυξη οικολογικού τουρισμού στον Αμβρακικό κόλπο περιλαμβάνοντας δραστηριότητες παρατήρησης πουλιών, πεζοπορίας, ψαρέματος, αγροτουρισμού, θαλάσσιων σπορ κ.α., και η ανάλυσή του γίνεται από την πλευρά του σχεδιασμού της δραστηριότητας, της υλοποίησής της και των προβλημάτων που παρουσιάζονται. Η δεύτερη περίπτωση αφορά την ανάπτυξη τουρισμού στην ορεινή Πίνδο και οι τουριστικές δυνατότητες της περιοχής παρουσιάζονται με τη μορφή τουριστικού οδηγού σαν να απευθύνονται σε έναν υποψήφιο ταξιδιώτη. Η ύπαρξη αυτών των παραδειγμάτων είναι πολύ χρήσιμη για την κατανόηση της συμβολής του τουρισμού στην ανάπτυξη αυτών των περιοχών.

1. ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΑΜΒΡΑΚΙΚΟ ΚΟΛΠΟ

α. Η Δραστηριότητα

Η περιοχή του Αμβρακικού κόλπου αποτελεί ένα σύνθετο οικοσύστημα που συμπεριλαμβάνει ένα διπλό δέλτα ποταμού, τρεις μεγάλες και αρκετές μικρές λιμνοθάλασσες, λίμνες και βάλτους. Αυτό το σύμπλεγμα είναι η κατοικία ή ο χώρος ανάπαυσης σπάνιων και υπό εξαφάνιση πτηνών, που προστατεύονται από διεθνείς συνθήκες και οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα όλες αυτές οι περιοχές είναι παραδοσιακά εδάφη ψαρέματος. Είναι μια όμορφη και συγκριτικά καλοδιατηρημένη περιοχή με πολλά διαφορετικά και ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά.

Το Κ.Ε.Π.Ε. (κρατικό κέντρο για προγραμματισμό και οικονομική έρευνα) δημιούργησε το πρόγραμμα του Αμβρακικού κόλπου με βάση την πίστη ότι αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να αποτελέσουν τα θεμέλια μιας ειδικής μορφής αειφόρου τουρισμού προσαρμοσμένη στο ασυνήθιστο φυσικό περιβάλλον και στις ανθρώπινες δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτό και συμβαδίζουν με την προστασία του.

Ο “Οικολογικός Τουρισμός” είναι μόνο μια από ένα σύνολο τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες επίσης περιλαμβάνουν αγροτουρισμό, πολιτιστικό και επιστημονικό τουρισμό, καθώς και θαλάσσια σπορ, ώστε να συμπληρωθεί ο πιο γενικός τουρισμός διακοπών που συγκεντρώνεται κυρίως στις ακτές του Ιονίου αλλά ακόμα και στον ίδιο τον κόλπο. Αυτές οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού θα στηρίζουν τις άλλες οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής και θα μεταφέρουν εισόδημα στην αγροτική ενδοχώρα.

Ο οικολογικός τουρισμός βασισμένος στα πτηνά και στα άλλα ξεχωριστά χαρακτηριστικά των υδροβιοτόπων, είναι μια σχετικά νέα ιδέα στην Ελλάδα συγκρινόμενη με την ορειβασία, τις καταδύσεις, την εξερεύνηση σπηλαίων και την πεζοπορία. Υπάρχουν σήμερα 11 υδροβιότοποι, οι οποίοι έχουν αναγνωρισθεί παγκοσμίως, λόγω της σπανιότητας και του πλούτου των εδαφών τους και όλες προστατεύονται από τη συνθήκη του Ramsar και οι οποίοι θα μπορούσαν να έχουν σχεδιασθεί έτσι ώστε να δημιουργήσουν μια συμμαχία που θα συνεργασθεί στην ανάπτυξη μιας ιδανικής αγοράς ευρωπαϊκών προορισμών.

β. Η περιοχή

Η περιοχή του Αμβρακικού κόλπου που περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα έχει πληθυσμό περίπου 110.000 σε σύνολο 365.000 κατοίκων που μένουν σε τρεις διοικητικές περιοχές. Αυτός ο πληθυσμός αυξήθηκε κυρίων στη δεκαετία του '70 (+ 0,8%) σε αντίθεση με μια γενική πτώση του πληθυσμού κατά την ίδια περίοδο και στους τρεις νομούς που βρέχονται από τον κόλπο (Αιτωλοακαρνανίας, Άρτας και Πρέβεζας). Η περιοχή περιλαμβάνει όλα τα σημαντικά αστικά και ημιαστικά κέντρα σε δύο από τις επαρχίες: Άρτα (18.300 κάτοικοι) και Πρέβεζα (12.600 κάτοικοι), 4 ημιαστικές κοινότητες (σύνολο 15.00 κάτοικοι), κεφαλοχώρια (αγροτικά κέντρα από 1.000 μέχρι 2.000 κατοίκους) καθώς και 57 χωριά διεσπαρμένα ανάμεσα σε πολύ μικρότερους οικισμούς.

Η περιοχή που περικλείει τον υδροβιότοπο είναι συγκριτικά εύφορη και υποστηρίζει πρωτογενείς οικονομικές δραστηριότητες όπως η χοιροτροφία και η πτηνοτροφία, η ιχθυοτροφία και οι εκτεταμένες υδατοκαλλιέργειες καθώς και βιομηχανίες συμπληρωματικές της γεωργίας περιλαμβάνοντας βιομηχανία ελαίων, βάμβακος, παρασκευή φρουτοχυμών και επεξεργασία κρέατος. Η περιοχή έχει παράλληλα μια πλούσια αρχαιολογική και ιστορική κληρονομιά με μνημεία από τη νεολιθική εποχή, την προϊστορική, την αρχαία Ελλάδα, τους ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους έως το σήμερα.

Η ώθηση για ανάπτυξη του ευαίσθητου περιβάλλοντος των υδροβιοτόπων υπήρξε συγκριτικά χαμηλή κατά την περασμένη δεκαετία, παρόλο που υπήρξαν αρδευτικά και αντιπλημμυρικά έργα, καθώς και αξιοποίηση ποταμών για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Παρόλα αυτά η ευαίσθητη ισορροπία του οικοσυστήματος, προστατευόταν άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο και η σημασία της περιοχής ως υδροβιότοπου τονίστηκε επανειλημμένα σε πολλές μελέτες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80. Αλλά σήμερα η ανάγκη για ανάπτυξη έχει γίνει απαίτηση καθώς οι άνθρωποι ενδιαφέρονται όλο και πιο πολύ για αυτή και αποφασίζουν έχοντάς ως βάση αυτή. Οι εντατικές υδροκαλλιέργειες στον υδροβιότοπο ήταν η μεγάλη ελπίδα και το μεγάλο μέσο ανάπτυξης στις αρχές της δεκαετίας του '80. Το πρόγραμμα που παρουσιάζεται εδώ σε αντίθεση με την παραπάνω νοοτροπία υιοθετεί μικρής κλίμακας επεμβάσεις που δεν αλλάζουν δραστικά το οικοσύστημα αλλά ενεργούν αφού λάβουν προσεκτικά υπόψη τους τις περιβαλλοντολογικές συνέπειες. Η υποστήριξη της οδηγίας της Ε.Ε. για το περιβάλλον (DG XVI) για αυτού του είδους της βήμα προς βήμα πολιτικής είναι καίριας σημασίας.

γ. Η γέννηση της ιδέας

Η ιδέα του να χρησιμοποιηθεί αυτό το αξιολογικό περιβάλλον σαν τη βάση μιας πολύ ήπιας μορφής τουρισμού εμφανίστηκε και έγινε αποδεκτή ταυτόχρονα.

Η ιδέα γεννήθηκε στον επιστημονικό χώρο και αμέσως υιοθετήθηκε από τους αρμόδιους του σχεδιασμού στην προσπάθεια να προστατεύσουν τους υδροβιότοπους από την τάση της εντατικοποίησης των υδροκαλλιεργειών ελπίζοντας ότι ένα μικρό αλλά ουσιαστικό κύμα επισκεπτών θα οδηγούσε στην αύξηση της τοπικής ευαισθησίας για την οικολογική αξία του θαλάσσιου χώρου και των τόπων που τον περικλείουν.

Η πρώτη νύξη για την αξία της περιοχής ήρθε φυσικά από τους σχετικούς επιστήμονες (ορνιθολόγους και ιχθυολόγους) οι οποίοι είχαν κάνει αναλυτικές μελέτες και είχαν σημειώσει τη βιολογική σημασία των λιμνοθαλασσών και των 2 δέλτα (ερευνητικές ομάδες του πανεπιστημίου του ESSEN στη Γερμανία).

Η ιδέα βρήκε γρήγορα την ανταπόκριση των τοπικών παραγόντων και έγινε αποδεκτή από την τοπική κοινή γνώμη, παρόλο που αργότερα όταν περιοριστικά μέτρα τέθηκαν στην χρήση των υδροβιότοπων ακούστηκαν μερικοί ντόπιοι να λένε: “Πως μπορούν αυτά τα πουλιά να είναι σπάνια, εμείς τα βλέπουμε κάθε μέρα”, ή “ Γιατί βάζουν τα πουλιά πάνω από τους ανθρώπους;”.

Παρόλα αυτά οι ντόπιοι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δέχθηκαν την ιδέα του οικοτουρισμού με μεγαλύτερο ενθουσιασμό από ό,τι αναμένονταν καθώς αντελήφθησαν ότι θα ήταν περισσότερο ευνοϊκός σε αυτούς από κάποιες εντατικές υδροκαλλιεργείες.

δ. Μέτρα δημιουργίας - διατήρησης της αγοράς

Παρόλο που υπήρξε ένα συνεχές ενδιαφέρον στη μελέτη της περιοχής για περισσότερο από 10 έτη μέχρι σήμερα, οικοτουριστική δραστηριότητα δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει ακόμα. Ούτε και αναπτύσσεται πιεζόμενη από τα ρεύματα της αγοράς προς όφελος του αγροτικού πληθυσμού. Άνθρωποι μελετούν, κινηματογραφούν ή γενικά επισκέπτονται την περιοχή αλλά δεν διαμένουν στα γύρω χωριά και ξοδεύουν τα χρήματά τους στις πόλεις.

Έτσι αν μια αγορά πρόκειται να δημιουργηθεί προς όφελος του αγροτικού πληθυσμού θα πρέπει να πραγματοποιηθούν τα παρακάτω:

1. Να δημιουργηθεί μια ελάχιστη αλλά απαραίτητη υποδομή. Π.χ. για αυτούς τους ανθρώπους που θέλουν να επισκεφτούν την περιοχή αλλά δεν είναι διατεθειμένοι να χρησιμοποιήσουν τα δικά τους μέσα και να ρισκινδυνέψουν, ένας τουριστικός οργανισμός είναι απαραίτητος. Σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση οι επισκέπτες θα απογοητευθούν και οι προσπάθειες που έχουν γίνει για την προσέλκυσή τους θα πάνε χαμένες.
2. Να αναπτυχθεί η απαραίτητη εξειδίκευση στον τοπικό πληθυσμό. Η περιοχή δεν είχε μέχρι τώρα τουρισμό και ειδικά για τον οικοτουρισμό, οι ντόπιοι γνωρίζουν ελάχιστα σχετικά με το τι οι επισκέπτες προσδοκούν, χρειάζονται και εκτιμούν.
3. Να ερευνηθεί η αγορά ώστε να προσελκυθεί το κατάλληλο τμήμα της.

Μέχρι σήμερα όλες οι προσπάθειες έχουν επικεντρωθεί στα δύο πρώτα σημεία, ενώ η δραστηριοποίηση στο χώρο της προώθησης έχει αφεθεί για αργότερα.

Έχουν ληφθεί τα παρακάτω μέτρα:

- I. Μια υπουργική απόφαση καθόρισε τις διάφορες ζώνες του υδρότοπου ως προστατευόμενες περιοχές και παράλληλα καθόρισε τα μέσα καλλιέργειας της γης που επιτρέπονται και τις δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν στην περιοχή. Ο οικοτουρισμός είναι μια δραστηριότητα που επιτρέπεται με ορισμένους όρους. Η απόφαση πάρθηκε μετά από μια μακρά διαδικασία μελέτης και διαλόγου με τις τοπικές αρχές, τους συνεταιρισμούς των ψαράδων, επιχειρηματικούς παράγοντες και τοπικό πληθυσμό κυρίως αγρότες και κτηνοτρόφους.
- II. Το κυνήγι των πτηνών απαγορεύθηκε σε μια από τις τρεις μεγάλες λιμνοθάλασσες για δύο χρόνια.
- III. Μια παγκόσμια συνάντηση πραγματοποιήθηκε στην Πρέβεζα με θέμα τη διοίκηση και προστασία των υδροτόπων της Μεσογείου ως μέρος προγραμμάτων της ΕΕ που διεκπεραιώθηκε στην Ελλάδα από τον τοπικό αναπτυξιακό φορέα ETANAM και του πανεπιστημίου της

Θεσσαλονίκης. Αυτό έγινε με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειρίας.

IV. Τα παρακάτω έχουν σχεδιασθεί και τώρα αρχίζουν να γίνονται πραγματικότητα μέσα από το κοινοτικό πλαίσιο Leader I.

- Ενοικιαζόμενα δωμάτια θα χτισθούν σε δύο χωριά κοντά στη λιμνοθάλασσα και σε ένα στις ακτές του Ιονίου.
- Ένα δίκτυο από παρατηρητήρια πετάγματος πουλιών θα κατασκευασθεί σε ειδικά σημεία με τη συνεργασία ορνιθολογικών ομάδων.
- Θα καθορισθούν και θα χαρτογραφηθούν μονοπάτια πεζοπορίας.
- Ένα μικρό μουσείο φυσικής ιστορίας θα δημιουργηθεί με τη βοήθεια του μουσείου φυσικής ιστορίας της Αθήνας.
- Ο εγκαταλελειμμένος σιδηροδρομικός σταθμός και το κτήριο του τελωνείου στο παλιό λιμάνι της Κοπραΐης στον κόλπο, θα μετατραπούν σε ένα μικρό ξενώνα και ταβέρνα.
- Ένα κατασκηνωτικό κέντρο θα δημιουργηθεί σε μια δασική περιοχή κοντά στην Πρέβεζα για μαθητικές διακοπές. Ημερήσιες εκδρομές θα είναι μέρος του προγράμματος.

Παράλληλα με όλα τα παραπάνω ο τοπικός πληθυσμός συνεχώς ενημερώνεται με διάφορες τοπικές συναντήσεις ώστε να γνωρίσει τον οικοτουρισμό και τί πρέπει να προσφέρει στον επισκέπτη. Αργότερα, καλά σχεδιασμένα σεμινάρια

θα οργανωθούν για ανθρώπους που πρόκειται να λειτουργήσουν τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και άλλες τοπικές επιχειρήσεις. Κάτω από σκέψη και περαιτέρω εξέταση είναι οι πιθανότητες οργάνωσης εκδρομών με οδηγό για μικρές ομάδες επισκεπτών, οι οποίες θα χρησιμοποιούν ντόπιους οδηγούς και βαρκάρηδες και θα προσφέρουν τοπική παραδοσιακή κουζίνα με ψάρια που θα μαγειρεύονται από ψαράδες στον τόπο της δουλείας τους.

Προς το παρόν οι μόνες πληροφορίες που παρέχονται είναι γενικού ενδιαφέροντος μέσα από κινηματογραφικές ταινίες, επιστημονικά εγχειρίδια και συνέδρια από λάτρεις της φύσης. Αυτοί οι οποίοι

επιθυμούν να επιστεφθούν την περιοχή θα πρέπει να οργανώσουν την εκδρομή μόνοι τους. Καθώς η απαραίτητη υποδομή υπάρχει ο υδροβιότοπος θα μπορούσε να προωθηθεί δραστικά. Τουρίστες των ακτών του Ιονίου καθώς και ταξιδιώτες του δρόμου Ρίου - Άρτας - Ηγουμενίτσας μπορούν να προσελκυσθούν.

Μόλις αποκτηθεί αρκετή εμπειρία, μια δεύτερη φάση θα αρχίσει όπου τουρίστες και επισκέπτες θα παρακινηθούν από τον τύπο και από τα πανεπιστήμια. Σήμερα ο στόχος είναι να προσελκυσθούν άνθρωποι στην πολύ όμορφη αλλά άγνωστη αγροτική περιοχή γύρω από τον υδροβιότοπο. Ο ίδιος ο υδροβιότοπος είναι μια από τις πολλές φυσικές ομορφιές που τους προσελκύνουν εκεί.

Παρόλα αυτά ο οικότουρισμός θα είχε αναπτυχθεί σε κάποιο βαθμό (παρόλο που για τους υδροβιότοπους θα ήταν καλύτερα να μην υπάρχουν καθόλου επισκέπτες), αν οι συνθήκες προστασίας ήταν σκληρότερες. Μέχρι σήμερα μόνο οι κυνηγετικοί σύλλογοι πολέμησαν τη συνθήκη της απαγόρευσης του κυνηγιού. Αντιθέτως οι αγρότες θα επωφεληθούν από τα αρδευτικά έργα και οι ψαράδες ελπίζουν σε βελτιώσεις οι οποίες θα ανεβάσουν την ποιότητα των λιμνοθαλασσών. Σε μερικές περιπτώσεις οι ψαράδες επιτρέπουν το παράνομο κυνήγι στους υδροβιότοπους συμπεριλαμβανόμενο σε αυτό και το κυνήγι του κύκνου, επειδή τα πουλιά τρώνε ψάρια.

Η ζωή των πτηνών, σε συνδυασμό με ένα καλοδιατηρημένο φυσικό περιβάλλον μπορεί να λειτουργήσει σαν πηγή εισοδήματος για τον τοπικό πληθυσμό. Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι τα πτηνά είναι εκείνα που προσελκύνουν τους επισκέπτες και τους χρηματικούς πόρους στην περιοχή και υπό τον όρο ότι αυτά προστατεύονται.

ε. Στοιχεία απαραίτητα για την επιτυχία

Το πιο σημαντικό στοιχείο για την επιτυχία της δραστηριότητας είναι η ισόρροπη ανάπτυξη των απαραίτητων υπηρεσιών που την υποστηρίζουν. Για μια δραστηριότητα η οποία ανήκει στην κατευθυνόμενη αγορά, όπως για παράδειγμα το κυνήγι, δεν υπάρχει δυσκολία στην επίτευξη του παραπάνω στόχου. Οι υπηρεσίες θα αναπτυχθούν εν καιρό. Αντίθετα, για μια δραστηριότητα η οποία χρειάζεται "πολιτική", επιβάλλεται συντονισμός ανάμεσα στις διάφορες παραμέτρους. Κάτι τέτοιο περιλαμβάνει κανονισμούς για τη χρήση ενός ευαίσθητου περιβάλλοντος, απαραίτητη υποδομή, τους κατάλληλους για την περίπτωση τρόπους συμπεριφοράς των ντόπιων και τέλος την ανάπτυξη της ζήτησης.

Η “συνέχεια” είναι επίσης ένα άλλο στοιχείο τεράστιας σημασίας. Αυτό το είδος τουρισμού είναι πολύ ευαίσθητο και η ανάπτυξή του μια μακροχρόνια διαδικασία. Η ταχύτητα και η βιασύνη μπορεί να βλάψει το περιβάλλον. Έτσι, η συνέχεια είναι απαραίτητη ώστε να κρατηθεί η όλη προσπάθεια ζωντανή και να συνεχιστεί η πίεση για κανονισμούς και κυβερνητικές αποφάσεις που θα την ενισχύουν.

Η χρηματοδότηση δεν αποτελεί πρόβλημα από τη στιγμή που η Ευρωπαϊκή Κοινότητα χρηματοδοτεί κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια και το πρόγραμμα Leader έχει ειδικά σχεδιαστεί για να υποστηρίζει μικρές τοπικές προσπάθειες σε αγροτικές περιοχές.

Ο πιο δύσκολος παράγοντας σε μια τέτοια δραστηριότητα είναι η συνεργασία ανάμεσα στις αρχές που την υποστηρίζουν και ιδιαίτερα οι προσπάθειές τους για ένα κώδικα συνεννόησης καθώς και η αποφυγή των συνεχών αλλαγών στο προσωπικό.

στ. Περιορισμοί στην ανάπτυξη

Ο οικολογικός τουρισμός από τη φύση του πρέπει να παραμείνει μικρός στο μέγεθος και περιορισμένος, διαφορετικά θα καταστραφούν οι πηγές πάνω στις οποίες βασίζεται. Από την άλλη πλευρά αν η τουριστική δραστηριότητα είναι πολύ περιορισμένη τότε δεν θα είναι δυνατόν να δημιουργηθεί υποδομή ή να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες των κατοίκων. Ιδιαίτερα η υποδομή δε θα δημιουργηθεί με σωστές διαδικασίες όπως έχει ήδη συμβεί στο παρελθόν με την περίπτωση της λίμνης των Πρεσπών στη Μακεδονία. Ανάμεσα στις δύο ακραίες θέσεις, υπάρχει η ανάγκη μιας ιδανικής ισορροπίας που μπορεί να συνδυάσει την οικολογία και τα οικονομικά.

Μέχρι σήμερα, το πρόγραμμα του Αμβρακικού το οποίο δημιουργήθηκε από την έρευνα του ΚΕΠΕ και συνεχίστηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και την ΕΤΑΝΑΜ, χειρίστηκε την διαδικασία με μεγάλη επιδεξιότητα. Παρόλα αυτά όπως ειπώθηκε προηγούμενα, μια ειδική αγορά δεν υπάρχει. Μόνο επιστήμονες και οικολόγοι ενδιαφέρονται για την περιοχή και αυτοί μόνο όταν πρόκειται για συναντήσεις και συνέδρια. Αυτοί που κυρίως κερδίζουν από την όλη διαδικασία είναι τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια των κοντινών πόλεων καθώς και τα τυπογραφεία. Αντίθετα, οι ψαράδες προσφέρουν τις βάρκες τους και ξεναγούν ομάδες επισκεπτών δωρεάν. Είναι πιθανό ότι τα πουλιά έχουν μάλλον ευεργετηθεί από το πρόγραμμα. Τριάντα έξι ζεύγη από τον σπάνιο

“Ασημένιο Πελεκάνο” μετρήθηκαν τελευταία, συγκρινόμενο με δώδεκα ζεύγη δέκα χρόνια πριν.

Πρέπει όμως να καταστήσουμε σαφές ότι αυτή είναι μια περίοδος γέννησης. Η δραστηριότητα είναι ακόμα καινούργια και ο οικοτουρισμός πολύ ευαίσθητος και σε πολλά σημεία αδιευκρίνιστος. Περιλαμβάνει πεζοπορίες, περιηγήσεις με βάρκες στις λιμνοθάλασσες, θαυμασμός επιδείξεων των πτηνών και τοπικές γιορτές. Οι κάτοικοι της αγροτικής περιοχής διστάζουν να επωμισθούν το ρίσκο, εκτός από τη δημιουργία ταβερνών και καφενείων. Δεν υπάρχει ετοιμότητα για την δημιουργία άλλων ειδών επιχειρήσεων με εξαίρεση δύο χωριά από τα οποία το ένα είναι ήδη θερινό θέρετρο. Οι ψαράδες της λιμνοθάλασσας υποστηρίζουν ότι δεν έχουν το χρόνο να ξεναγούν τους επισκέπτες σε καθημερινή βάση. Επίσης, κανένας δε γνωρίζει ακόμα ποιος θα λειτουργήσει τον ξενώνα και τις ταβέρνες στην απομονωμένη περιοχή της Κοπραίνης και ποιος θα επωφεληθεί. Μόνο οι κυνηγοί, το έχουν δεχτεί με ενθουσιασμό αλλά το κυνήγι απαγορεύεται από το πρόγραμμα.

Ο οικοτουρισμός είναι μια δραστηριότητα δύσκολη να αναπτυχθεί. Επί προσθέτως λόγω του ότι σκοπός του προγράμματος είναι περισσότερο η προστασία του περιβάλλοντος παρά η δημιουργία εισοδήματος, δεν έχει προωθηθεί σε μεγάλο βαθμό.

ζ. Επιπτώσεις της δραστηριότητας στην αγροτική περιοχή

Όπως ήδη έχει σημειωθεί και παρατεθεί παραπάνω, ο οικολογικός τουρισμός είναι μόνο μία από τις πολλές δραστηριότητες που στοχεύουν στην προσέλκυση ενδιαφέροντος και εισοδήματος, μακριά από τις κύριες τουριστικές περιοχές προς την αγροτική ενδοχώρα. Έτσι είναι οι έμμεσες παρά οι άμεσες επιπτώσεις που έχουν σημασία: π.χ. ο Αμβρακικός κόλπος προσέλκυσε το παγκόσμιο ενδιαφέρον και χρηματοδοτήθηκε κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας λόγω των οικολογικών ιδιοτεροτήτων του. Αυτά τα χαρακτηριστικά πρέπει αν συνεχίσουν να τραβούν την προσοχή στην περιοχή και πρέπει να είναι το αντικείμενο, είτε το προκαταρτικό στάδιο κάποιου είδους δραστηριότητας που θα είναι ικανή να κινήσει αυτό το ενδιαφέρον. Ακόμη, ελπίζεται ότι η δραστηριότητα και το ενδιαφέρον που αυτή γεννά θα εντείνει τις προσπάθειες για την περιβαλλοντολογική προστασία. Έτσι, μια “συμμαχία” ανάμεσα στο περιβάλλον και τον τοπικό πληθυσμό θα έχει επιτευχθεί.

Τα αποτελέσματα μιας τέτοιας δραστηριότητας, δεν είναι φυσικά εύκολα ορατά. Ο δείκτης για τις άμεσες επιπτώσεις, η δημιουργία δηλαδή άμεσων

θέσεων εργασίας θα δείξει μάλλον φτωχά αποτελέσματα, δεδομένου του μικρού μεγέθους και του μικρού χρόνου που αναπτύσσεται η δραστηριότητα. Οι έμμεσες επιπτώσεις είναι ακόμα πιο δύσκολο να εντοπισθούν, παρόλο που έρευνα για να μετρηθούν και να καθορισθούν έχει πραγματοποιηθεί.

Στην περίπτωση της αγροτικής οικονομίας, όπου συγκεκριμένα μέτρα και πολιτικές έχουν την τάση να είναι μικρές σε μέγεθος, οι επιπτώσεις κάθε μεμονωμένης πολιτικής συνήθως δεν είναι σημαντικές. Αυτό που είναι σημαντικό, είναι το αποτέλεσμα που επιφέρει μια σειρά μέτρων ή πολιτικών που λαμβάνουν χώρα συγχρόνως για μια μακρά περίοδο και με ένα συγκεκριμένο στόχο. Ο πιο έγκυρος τρόπος ώστε να γίνουν κατανοητά τα αποτελέσματα μιας δραστηριότητας είναι να παρατηρούμε τους δείκτες που αντανακλούν την οικονομική και κοινωνική ποιότητα ζωής στην περιοχή. Αν οι δείκτες δείχνουν μια άνοδο μετά την εφαρμογή ενός συνόλου πολιτικών, τότε αυτή η πολιτική θα πρέπει να θεωρηθεί επιτυχής και αποτελεσματική.

Η κινητικότητα του πληθυσμού, είναι ένας από τους πιο σημαντικούς δείκτες, αλλά συνήθως έχουμε μετρήσεις σε μακρά χρονικά διαστήματα κάθε δεκαετία. Μια συνολική αγροτική πολιτική δεν μπορεί να περιμένει να έχει μόνιμα αποτελέσματα σε σύντομες χρονικές περιόδους. Οι αγροτικές οικονομίες είναι μικρές και στενής νοοτροπίας, έτσι δεν είναι τόσο εύκολο να αντιδρούν γρήγορα στις διάφορες πολιτικές.

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, υπάρχει μια αύξηση του πληθυσμού του Αμβρακικού σε σχέση την περασμένη δεκαετία (+4,2%), συγκρινόμενη με την μικρή αύξηση (+0,8%), και την μικρή πτώση (-0,9%), που έλαβαν χώρα στις δύο προηγούμενες δεκαετίες. Αυτή η ολική αύξηση αντιπροσωπεύει την άνοδο του πληθυσμού σε 5 από τις 6 κωμοπόλεις και σε 46 από τις 72 κοινότητες.

Αυτή η αύξηση υπονοεί και διαφορετική ανάπτυξη, στις τρεις κύριες περιοχές που περικλείουν τον κόλπο και αντιπροσωπεύει διάφορες στο φυσικό περιβάλλον και στις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις. Οποσδήποτε αυτή η βελτίωση, δεν είναι αποτέλεσμα του προγράμματος που εξετάζουμε στο παρόν κείμενο αλλά ούτε και κάποιου άλλου τοπικού προγράμματος. Η εθνική πολιτική, η περιφερειακή αναπτυξιακή πολιτική και η κοινή αγροτική πολιτική που εφαρμόστηκε από την Ελλάδα την τελευταία δεκαετία, έπαιξε το κυριότερο ρόλο.

Όσον αφορά την περιοχή του Αμβρακικού, δεν έχει γίνει καμία οργανωμένη προσπάθεια ώστε να μετρηθούν οι επιρροές του προγράμματος. Είναι όμως σημαντικό να σημειωθεί, ότι λόγω της ύπαρξης αυτού του προγράμματος, η εισροή δημοσίων και κοινοτικών πόρων στην περιοχή, παρουσίασε μια σημαντική άνοδο. Οι κατασκευαστικές και τουριστικές δραστηριότητες εμφανώς επεκτάθηκαν και τουλάχιστον μια πόλη, η Πρέβεζα μεταμόρφωθηκε σε ένα σημαντικό περιφερειακό κέντρο για τις ιδιωτικές και για τις δημόσιες υπηρεσίες (υγειονομικές, εκπαιδευτικές, εμπορικές και άλλες υπηρεσίες). Αυτή η πρόοδος εγκυται στην προώθηση και στην εφαρμογή του προγράμματος, ως σύνολο και όχι από μια συγκεκριμένη δραστηριότητα. Είναι το ενδιαφέρον που δημιουργήθηκε από το πρόγραμμα, που υποβοήθησε την παραπάνω πρόοδο, αλλά τα ακριβή αποτελέσματα είναι δύσκολο να εντοπισθούν ποιοτικά και ποσοτικά.

η. Συμπεράσματα

Η χρησιμότητα μιας τουριστικής δραστηριότητας βασισμένης σε ένα παράξενο και ασυνήθιστο περιβάλλον, μπορεί να εκτιμηθεί όπως παρακάτω:

- Αυτός ο τύπος τουριστικής δραστηριότητας δεν μπορεί να παρουσιάζει μεγάλη ένταση, πρέπει να παραμένει περιορισμένος. Ως συνέπεια, η επίδραση στο αγροτικό περιβάλλον θα είναι ουσιαστική, αν η τουριστική δραστηριότητα συνδυαστεί με άλλες εναλλακτικές μορφές τουρισμού ή με άλλες δραστηριότητες συμβατές προς το περιβάλλον. Στην περίπτωση του Αμβρακικού θα επηρεαστεί μια μεγάλη περιοχή, μόνο ελάχιστα καθώς οι υδροβιότοποι είναι πολύ εκτεταμένοι. Η επιρροή θα είναι μεγαλύτερη σ' αυτά τα χωριά τα οποία θα γίνουν κέντρα ειδικών δραστηριοτήτων. Υπάρχει η τάση να είναι το εργατικό δυναμικό, εκείνο πάνω στο οποίο βασίζεται η δραστηριότητα και αυτό το γεγονός οδηγεί στην μείωση της ανεργίας, για παράδειγμα με την δημιουργία μονοπατιών πεζοπορίας, παρατηρητήριων πουλιών, επιχειρήσεις τροφοδοσίας και άλλων. Γενικά μιλάμε για μια δραστηριότητα που δημιουργεί θέσεις εργασίας.
- Οι αρχικές επενδύσεις που χρειάζονται είναι σχετικά χαμηλές και η φύση τους απλή. Έτσι μπορούν να προσελκυσθούν πολλοί επενδυτές.
- Γενικά, δεν δημιουργούνται μεγάλα ατομικά εισοδήματα καθώς το μέγεθος της δραστηριότητας παραμένει χαμηλό και η παραγωγικότητα

του εργατικού δυναμικού θα είναι επίσης χαμηλή. Οι υπηρεσίες που προσφέρονται δεν μπορούν να τιμολογηθούν πολύ υψηλά, καθώς οι άνθρωποι που προσελκύονται από αυτό το είδος τουρισμού, όπως οι φοιτητές επιστήμονες, συνήθως δεν έχουν υψηλά εισοδήματα.

- Παρόλα αυτά είναι εμφανές ότι οι άνθρωποι που προσελκύονται από τον οικοτουρισμό, ενδιαφέρονται και για άλλες δραστηριότητες, όπως η τοπική κουζίνα, η χειροτεχνία και τα πανηγύρια. Έχουν ακόμα την τάση να κάνουν φιλίες με τους ντόπιους, πράγμα που δίνει στην δραστηριότητα έναν ειδικό χαρακτήρα, αυτό του επισκέπτη και όχι του τουρίστα.
- Ο οικοτουρισμός από τη φύση του ενθαρρύνει την ανθρώπινη επαφή, πράγμα θετικό για τους τουρίστες και τον τοπικό πληθυσμό.
- Τα περιβαλλοντολογικά χαρακτηριστικά, που παρουσιάζουν μια μοναδικότητα, προσελκύουν ειδικούς από όλο τον κόσμο αλλά και ανθρώπους που έχουν εντελώς διαφορετική κοινωνική και οικονομική θέση απ' αυτούς που ενδιαφέρονται μόνο για τον τουρισμό διακοπών. Έτσι η αγροτική περιοχή πρέπει να δημιουργήσει διασυνδέσεις με διαφορετική λογική. Βασισμένη στην αξία των μοναδικών της χαρακτηριστικών, μια μικρή περιοχή μπορεί να γίνει το κέντρο του κόσμου για μια συγκεκριμένη δραστηριότητα και έτσι να ξεφύγει από την απομόνωση. Οι υδροβιότοποι του Αμβρακικού, οι οποίοι έχουν καθοριστεί ως τόποι παγκόσμιας σημασίας και προστατεύονται από τη συνθήκη του Ramsar, μελετώνται από πανεπιστήμια, επιστημονικές ενώσεις και οργανώσεις για την προστασία της φύσης. Η γύρω περιοχή, είναι επίσης το θέμα πολλών μελετών και προγραμμάτων που στοχεύουν στο συνδυασμό της ανάπτυξης με την περιβαλλοντολογική προστασία.

Η πολιτική που θα χαραχθεί θα βοηθήσει την ανάπτυξη της αγοράς με τους παρακάτω τρόπους:

Με τη δημιουργία υποδομής και τη θέσπιση ορίων για τις ιδιωτικές δραστηριότητες στη γύρω περιοχή, κυρίως με την αναπροσαρμογή των κανονισμών για τη χρήση γης και ύδατος, προστατεύοντας με αυτόν τον τρόπο το περιβάλλον και ελέγχοντας ότι οι οδηγίες ακολουθούνται.

Βοηθώντας τον αγροτικό πληθυσμό να δημιουργήσει αγαθά και υπηρεσίες σχετικά με τους υδροτόπους που να μπορούν να πωληθούν

στην αγορά όπως εκδρομές με βάρκα, πεζοπορία σε ειδικά διαμορφωμένα μονοπάτια, ιπασία σε ενδιαφέρουσες περιοχές, παρατηρητήρια πτηνών, παραδοσιακά γεύματα, κ.α.

Με τη δημιουργία του σωστού κλίματος ανάμεσα στον τοπικό πληθυσμό σχετικά με τον οικοτουρισμό. Αυτοί οι τουρίστες, παρόλο που δεν αποστρέφονται τα υλικά αγαθά έχουν την τάση να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην γενναιοδωρία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στην ποιότητα της φιλοξενίας και του φαγητού και στην πολιτιστική κληρονομιά.

Με την υποβοήθηση των κατοίκων στο να εντοπίσουν και τελικά να προσελκύσουν πιθανούς επισκέπτες. Ο ΕΟΤ στην προσπάθειά του να αναπτύξει τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, βοηθάει σημαντικά τις προσπάθειες για προώθηση και διαφήμιση.

Μία πολιτική για την ανάπτυξη της αγοράς εφαρμόστηκε στο ενδιάμεσο στάδιο των τοπικών αναπτυξιακών φορέων, της ETANAM για παράδειγμα, εκεί όπου ένα μέσο ανάμεσα στον τοπικό πληθυσμό και στις περιφερειακές και εθνικές αρχές μπορεί να υπάρξει. Αυτοί οι φορείς συνήθως λειτουργούν με νέους επιστήμονες που είναι καλύτερα προσαρμοσμένοι σε καινούργιες ιδέες με γνώσεις των τοπικών συνθηκών και του τρόπου που σκέφτονται οι άνθρωποι της περιοχής και πιο ενημερωμένοι για την πορεία της αγοράς. Έτσι δραστηριοποιούνται κατά τέτοιο τρόπο που δημιουργούνται οι καλύτερες προϋποθέσεις για επιτυχία.

Ο Αμβρακικός κόλπος είναι μία περιοχή όπου για χρόνια στερείται τουριστικού αλλά και περιβαλλοντολογικού ενδιαφέροντος. Το ενδιαφέρον αναπτύχθηκε μόλις στις μέρες μας και έτσι μια μακρά περίοδος προσαρμογής είναι αναπόφευκτη. Παρόλα αυτά, η ενθάρρυνση των τοπικών φορέων από το πρόγραμμα Leader βοηθάει πολύ στην ανάπτυξη του προγράμματος.

2. ΣΤΑ ΕΛΒΕΤΙΚΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ

(Παρουσίαση της τουριστικής δραστηριότητας της περιοχής με της μορφή κειμένου που απευθύνεται σε τουρίστα καταναλωτή)

Στην ορεινή πατρίδα μας η οροσειρά της Πίνδου αποτελεί, μαζί με τις προεκτάσεις της, τη σπονδυλική στήλη της χώρας μας. Στο νότιο τμήμα της, αυτό που βρίσκεται στο νομό Τρικάλων, θα βρεθούμε σήμερα.

Ξεκινώντας από την πρωτεύουσα του νομού με διάχυτη τη γραφικότητα του Ληθαίου ποταμού και του βυζαντινού φρουρίου με τον πύργο του ρολογιού, παίρνουμε το δρόμο προς τα δυτικά.

Η μεγάλη ευθεία οδηγεί προς τις ανατολικές πλευρές της Πίνδου και το πέρασμα του Πηνειού σηματοδοτεί τον αποχαιρετισμό στο Θεσσαλικά κάμπο και την είσοδό μας στον κόσμο των βουνών.

Ο Κόζιακας εκτείνεται υπέρμακρος σαν ένα τείχος, μέχρι πέρα τη μοναστική πολιτεία των Μετεώρων.

Πρώτος σταθμός, η κωμόπολη της Πύλης ή Πόρτας στη οποία αξίζει να επισκεφτούμε την βυζαντινή εκκλησία της Πόρτας Παναγιάς καθώς και την περίφημη μονότοξη λίθινη γέφυρα.

Συνεχίζοντας τη διαδρομή μας στη χαράδρα του Πορταϊκού ποταμού, αφήνουμε τη διασταύρωση για Ροπωτό και μετά για τα Στουρναρέικα. Το υψόμετρο αυξάνει και σιγά σιγά τα χιόνια κυριεύουν τα πάντα. Σε υψόμετρο 950 μέτρων η παρέλαση των ορεινών παραθεριστικών κέντρων τύπου “Ελβετίας” αρχίζει.

Η Ελλάδα ένα χωριό με σπάνιες ομορφιές και φιλόξενη ατμόσφαιρα είναι μπροστά μας και προσφέρεται για ολιγοήμερες η μεγαλύτερης διάρκειας διακοπές καθώς υπάρχουν ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια.

Στέκια πώλησης αγριοβοτάνων, γλυκών με σπιτική φροντίδα, αποξηραμένα χόρτα και λουλούδια. Χαρακτηριστική είναι η πλακόστρωτη κεντρική πλατεία με τα γιγαντόσωμα πλατάνια.

Την ημέρα η περιοχή προσφέρεται για πεζοπορία, ορειβασία, ιππασία, ποδηλασία στον καθαρό αέρα, επίσκεψη στο σπήλαιο στην Αρκουδότρυπα, στις πηγές της περιοχής Κανάλια, Καλογερομαντρί, Γούβες, Ιταμός, Αρβανίτες και Μπέη, καθώς και στην τοποθεσία με τους σταλακτίτες στα όρια της Πιαλείας.

Τη νύχτα κυριαρχεί μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα στα εξαιρετικά περιποιημένα μπαρ και στις ταβέρνες όπου σερβίρεται τοπικό φαγητό και λιχουδιές όπως αγριογούρουνο, λαγός, ζαρκάδι, ελάφι κ.α.

Υπάρχει ακόμα η δυνατότητα για άθληση όπως ορειβασία, ιππασία στην ελεύθερη φύση, και ποδηλασία βουνού.

Αξίζει να επισκεφτούμε και τα άλλα χωριά της περιοχής όπως ο Βροντερό που βρίσκεται ανάμεσα σε δύο παραπόταμους του Πορταϊκού, τον Τζαρμπάνο και τον Μύλο και περιβάλλεται από καστανοδάση.

Δασικός δρόμος οδηγεί στις κορυφές της Καζάρμας (1.500μ.) και του Άνω Λάπατου (1.600μ.) απ' όπου φαίνεται η καταπληκτική λίμνη του Μέγδοβα και το Περούλι.

Συνεχίζοντας ψηλότερα φτάνουμε σε τοπίο μοναδικής ομορφιάς, τα περίφημα Περτουλιώτικα Λιβάδια, με τα ζώα να βόσκουν αμέριμνα σ' ένα χώρο όπου θαρρεί κανείς πως βρίσκεται μέσα σε κάποιο παραμύθι παρά στην πραγματικότητα.

Το χωριό Περούλι βρίσκεται σε υψόμετρο 1.150μ. και από εδώ μπορεί κάποιος ν' ανέβει στην κορυφή του Κόζιακα (1.901μ.) ή στην κορυφή Μπουντούρα (2.067μ.) όπου θα συναντήσει και την ομώνυμη πηγή. Χωριό γραφικό, καλόχτιστες εκκλησίες και παραδοσιακό φαγητό με καλύτερο την φασολάδα και το αγριογούρουνο.

Η διαδρομή συνεχίζεται με το Νεραϊδοχώρι και τα χωριά του Ασπροποτάμου αν βέβαια υπάρχει υπερεπάρκεια χρόνου.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- ◆ Κέντρο Υγείας Πύλης: 0434-22870
- ◆ Κοινότητα Ελάτης: 0434-71293
- ◆ Αστυνομία Ελάτης: 0434-71222
- ◆ Δασαρχείο Ελάτης: 0434-22273
- ◆ Χιονοδρομικό Κέντρο Περτουλίου: 0434-71193
- ◆ Αγροτικό Ιατρείο Νεραϊδοχωρίου: 0434-91205

ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ

- ◆ Αθήνα - Τρίκαλα: 334χλμ.
- ◆ Θεσσαλονίκη - Τρίκαλα: 216χλμ.
- ◆ Τρίκαλα - Πύλη: 18χλμ.
- ◆ Πύλη - Ελάτη: 14χλμ.
- ◆ Ελάτη - Περούλι: 17χλμ.

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ

- ◆ Πετρούλι: “Πετρούλι”, τηλ. 0434-91360
- ◆ Ελάτη: “Παπαναστασίου”, τηλ. 0434-71150
- ◆ Ελάτη: “Ξενώνας”, τηλ. 0434-71427

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Τουριστική Οικονομία, Νίκος Γ. Ηγουμενάκης, Interbooks, Αθήνα, 1992.
2. Τουρισμός , Οικονομικές Προσεγγίσεις, Στέλιος Βαρβαρέσος, Προπομπός, Αθήνα, 1997.
3. The Tourism System, Robert Christie Mill - Alastair M. Morrison, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1985.
4. Managing Tourism, S. Medlik, Butterworth - Heinemann, 1993.
5. Περιοδικό “Οικονομικός Ταχυδρόμος”, Φ.12 (2289), 19 Μαρτίου 1998, Αφιέρωμα στο Έτος Ποιότητας.
6. Recreational Tourism, Chris Ryan, Routledge, 1991.

